

HİLÂLÎ DÎVÂNÎ
İnceleme - Metin

73585

Bahri YAĞMUR

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

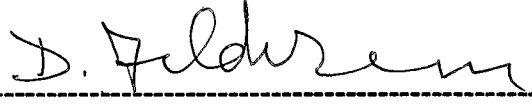
T 73585

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Nisan, 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Üye
Prof. Dr. Tulga ÖCAK

Üye
Doç. Dr. Osman HORATA (Danışman)

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

26.5.1998

Prof. Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

ÖZET

Tezimizin konusunu, XVI. yüzyıl şairlerinden Hilâfî Divanı'nın yazı çevriminin yapılması ve incelenmesi oluşturmaktadır.

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyâsî, sosyal ve kültürel alanda zirvede olduğu bir dönemdir. XIII. yüzyıldan itibaren İran Edebiyatı etkisinde kalan Türk Edebiyatı, XVI. yüzyıla gelindiğinde, İran şiirinin bir taklidi olmaktan çıkmış ve yerli, klâsik bir edebiyat halini almıştır. Türk şiirinin usta şairleri bu dönemde yetişmiştir.

Hilâfî, işte böyle bir edebî muhitte şiirler yazmıştır. İstanbullu ve takkeci esnafından olan Hilâfî'nin, hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendini hilale benzetmesi sebebiyle Hilâfî mahlasını alan şairin, ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte H.950 (M.1543) tarihi bizce en doğru olanıdır.

Hilâfî, esnaftan olmasına rağmen, şiire kabiliyetiyle kısa zamanda şairler arasında itibar görmüştür. Tezkireler, onun ince manaları şiire dökmeye eşsiz ve daha çok hayallere dayalı gazellere sahip olduğunu yazarlar. Nazîre mecmualarında başta Edirneli Nazmî ve Lâmi'î olmak üzere pekçok şairin Hilâfî'ye nazireler yazdığı düşünüldüğünde, şairin döneminde oldukça beğenildiği yargısına varılabilir. Bütün bunlara rağmen Hilâfî, dönemin kaynaklarında orta dereceli şairler arasında ele alınmıştır.

Kaynaklardan mürettep ve mükemmel bir dîvâna sahip olduğunu öğrendiğimiz Hilâfî'nin XVI. yüzyılda yazılmış bir şiir mecmuasında geçen 111 gazeliyle 1 murabbasından başka elimizde şiiri yoktur.

Şiirlerinde devrine göre sade, külfetsiz bir İstanbul Türkçesi kullanan şairin, divanından başka Meclis-ârâ adlı bir tercümesi ve Sıfâtü'l-Âşıkîn isimli bir manzumesi vardır.

Hilâfî, Âhî'nin en büyük takipçilerindedir. Bunun yanında şairin şiirlerinde Fuzûlî'yi hatırlatan bir lirizm ve bedbinlik görmek mümkündür.

Hilâlî'nin şuhâne gazellerinde takındığı üslûp, bize kendinden iki asır sonra gelecek Nedîm'i hatırlatmaktadır.

Hilâlî hakkındaki bütün bilgiler tezkireler ve edebiyat tarihleriyle sınırlıdır. Bir lisans tezi dışında, şair hakkında şimdiye kadar hiç bir çalışma yapılmamıştır.

SUMMMARY

The subject matter of my thesis is one of the sixteenth century poet, Hilâlî's classical Turkish literature.

The state of Ottoman was at the peak in every field to flourish. When it was the 16th century- the Turkish literature influenced with Persian literature since the 13th century was free from the imitation of Persian literature and it became unique itself. Besides this, some great poets appeared in this period.

Hilâlî, tried to write poems in this atmosphere. The information about Hilâlî, who lived in Istanbul and earned his living by sewing skull-caps, is very limited. . Although there are so many documents about the date of his death- the truest is 1543 as far as we know . He preferred sampling his pseudonym him self to the moon.

Although he was a tradesman, he was respected for (by the other poets). The ability of poems in a very short time. The literature sources say that he was unique at poems and had some imaginary ones. The collections written in this period by Lâmi'î and Nazmî from Edirne has had some poems, addressing to Hilâlî and we can say that he was admired by those poets. Although these good points he had, he was accepted to be an average poet.

We found out that he had some wonderful and prepared poems. In a collection written in the 16th century by Hilâlî we see that three are a hundred and eleven lyric poems and a "murabba". Apart from this we don't have a proper work prepared by him.

In his lyric poems he used plain, graceful Turkish spoken in Istanbul. Apart from these works he had a translation called "Meclis-ârâ" and poems called "Sifâtü'l-Âşıkın"

He was the most passionate follower of Âhî. On the other hand, it is also possible to see both Fuzûlî's lyricism and his pessimism. The manner used in his poems was an indication of a writer to announce good news that was the

coming of Nedim.

All I have tried to write about Hilâfî has been confined with tezkires and the history of literature. No body has ever done a study about him except the thesis which I have had now.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ: XVI. YÜZYILIN SOSYAL, SİYÂSÎ VE EDEBÎ DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	1
I. BÖLÜM: HİLÂLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	5
A. Hayatı	6
B. Eserleri.....	8
II. BÖLÜM: HİLÂLÎ DİVANININ İNCELENMESİ.....	9
A. Nazım Tekniği.....	10
1. Nazım Şekilleri.....	10
a. Gazeller.....	10
b. Murabba.....	11
2. Âhenk	12
B. Dil ve Üslûp	15
C. Muhteva.....	21
1. Hilâlî'nin Dünya Görüşü ve Hayat Anlayışı.....	21
2. Aşk	22
a. Sevgili.....	24
b. Âşık.....	30
c. Rakip	36
3. Kişiler ve Kıssalar	38
4. Tabiat	41
5. Şiir ve Şair Hakkındaki Düşünceleri	46
6. Sosyal Hayat.....	48
7. Din ve Tasavvuf.....	53
D. Etkilendiği ve Etkilediği Şairler	56
SONUÇ.....	59
III. BÖLÜM: HİLÂLÎ DİVANININ METNİ.....	61
Nüshanın Tanıtılması.....	62
Transkripsiyon Sistemi ve Metnin Tespitiyle İlgili Açıklamalar.....	63
Hilâlî Divanı.....	65
Gazeller	66
Murabba	186
KAYNAKÇA	188
EKLER- HİLÂLÎ DİVANININ (SÜLEYMANIYE KTP. HACI MAHMUD EFENDİ, NO: 3298) FOTOKOPİSİ	

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Ef.	Efendi
G.	Gazel
H.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
Ktp.	Kütüphanesi
M.	Milâdî
Mu.	Murabba
vb.	Ve benzeri

ÖNSÖZ

XIII, XIV, XV. yüzyıllarda, Divan şairlerimiz kendilerine İran şairlerini örnek almışlar, İran Edebiyatı mazmunları içinde şiirler yazmışlar ve Türkçeyi aruza uydurmada büyük zorluklar çekmişlerdir. XVI. yüzyıl, Divan şairlerinin örnek aldıkları İran şairleriyle boy ölçülebilecek düzeye geldikleri, hatta onların eserlerinden üstün eserler ortaya koydukları, Fuzûlî, Bâkî, Zâtî, Hayâlî Bey gibi üstat şairlerin yetiştiği bir dönemdir. Bu sırada büyük şairlerin yanında hemen her meslek grubundan onlarca şair yetişmiştir. Bu büyük şairlerin yanısıra ikinci ve üçüncü sınıf şairler hakkındaki bilgilerin gün ışığına çıkarılıp, şiirleri üzerinde incelemeler yapılması edebiyat, hususiyile Türk şiiri tarihi açısından oldukça önemlidir. İşte biz de bunları göz önünde tutarak dönemde vasat bir şair olarak kabul edilen Hilâlî üzerinde çalışmayı uygun gördük. Çalışmalarımız sırasında Hilâlî'nin orijinal söyleyişleri, güzel hayalleri ve sanatlı anlatımıyla dönemin seçkin şairleri arasında yer aldığını gördük.

Tezkireler ve edebiyat tarihlerinde Hilâlî'nin hayatı ve sanatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Esnaftan olmasına rağmen dönemin seçkin şairleri arasında yerini alan Hilâlî hakkında Beyânî, şiire kabiliyetiyle çok az bir zamanda şairler arasında parmakla gösterilir olmuştur, der. Sehî'ye göre şiire meyilli ve bu konuda oldukça kabiliyetli olan Hilâlî, Ahdî'nin tezkiresinde ince manaları şiire dökmede eşsiz bir şair olarak ele alınır. Tezkiresinde Hilâlî'ye bir kaç sayfa ayıran Kınalı-zâde Hasan Çelebi'ye şairin şiirlerini “musanna ve muhayyel” olarak nitelendirir. Künhü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda dinlenilmeye lâyık şiirlerinin olduğunu öğrendiğimiz Hilâlî'yi Bursalı Mehmed Tahir orta dereceli bir şair olarak değerlendirir. Görüldüğü gibi Hilâlî, şiire kabiliyeti, sanatlı söyleyişi ve şiirlerinde ince manaları işlemesiyle dönemin şairleri arasında yerini almıştır.

Kaynaklardan Hilâlî'nin mürettep ve mükemmel bir divanı olduğunu öğrenmemize rağmen, araştırmalarımız sırasında bu divanın Süleymaniye Kütüphanesi (Hacı Mahmud Efendi) 3298 numarada kayıtlı şiir mecmuasının içindeki 111 gazel ve 1 murabbasından başka şiire rastlanılmamıştır. Divan, tam ve tertipli bir divanda bulunması gereken nazım şekillerini bulundurmamakla birlikte çalışmamıza “Hilâlî'nin Şiirleri” yerine “Hilâlî Divanı” adını vermeyi uygun gördük.

Tezin I. bölümünde Hilâlî'nin hayatı ve eserleri verilmiş, II. bölümünde ise Hilâlî'nin şiirleri şekil ve muhteva bakımından tahlil edilmeye çalışılmıştır. Tezin I. ve II. bölümünü teşkil eden inceleme kısmında verilen örneklerde, gazel ve beyitlerin numaraları hemen altında gösterilmiştir (30/3 gibi). Murabba için verilen örnekler ise (Mu.II/1) şeklinde yazılmıştır. Buradaki ilk rakam şiirin, ikinci rakamsa gazelin beyitinin (veya murabbanın bendinin) numarasını vermektedir. Tezin sonuna Hilâlî Divanının elimizdeki tek nüshasının fotokopisi konulmuştur. Şiirlerde anlam veremediğimiz bazı mısralar ise soru işareti ile gösterilmiştir.

Burada çalışmamız boyunca göstermiş oldukları yakın ilgi ve yardımlarından dolayı hocalarım Prof. Dr. Tulga OCAK'a, Prof. Dr. Dursun YILDIRIM'a; bu çalışmanın danışmanlığını yürüten ve tezin her aşamasında teşvik ve yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Osman HORATA'ya ve bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hilâlî hakkında hazırladığımız bu çalışmayla edebiyat tarihi ve Türk şiirine küçük bir katkıda bulunacağımızı ümit ediyoruz.

Bahri YAĞMUR

Ankara, 1998

GİRİŞ

A. XVI. YÜZYILIN SOSYAL, SİYÂSÎ VE EDEBÎ DURUMUNA

GENEL BİR BAKIŞ (*)

Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'daki bölünmelere ve uzun süre yaşanan kargaşaya son verilmiş, devlet yeni toprakların alınmasıyla genişlemiştir. Fatih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'un fethiyle Anadolu ve Trakya'da merkeze bağlı sağlam temeller üzerine oturmuş büyük bir siyâsî birlik sağlamıştır.

Bu yüzyılda devlet güçlü padişahların elinde gelişmesini sürdürmüş ve büyük bir cihan devleti hâline gelmiştir. II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim, Kânûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, Sultan III. Mehmed bu dönemin padişahlarıdır.

Bu dönemde Türk coğrafyası bütün Türk tarihinde o ana kadar rastlanmayan bir güce erişmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti iktisâdî ve askerî gücü bakımından dünyanın bütün öteki devletlerine hemen hemen eşit bir seviyeye yükselmiştir. Bu dönemde Osmanlı, Afrika'nın büyük bir bölümünü elde etmiş, Barbaros Kardeşler'in Cezayir'de güçlü bir deniz kuvveti kurmaları, devleti Batı Akdeniz'in en büyük kuvveti hâline getirmiştir. Afrika'daki küçük çaplı devletçikler, aynı zamanda "Halife" olan padişahın kudretine sığınmışlardı. Türk nüfuzu, Mozambik'in güneyine ulaşmış, Doğu'da Anadolu birliği gerçekleşmiş, Osmanlı'dan sonra ikinci dünya devleti olan İran'ın başkentine girilmiş, Şîlik Anadolu'da hemen hemen boğulmuştur. Yine bu dönemde Kuzey Irak'a hakim olunmuş Bağdat, Basra Körfezi ile Umman denizine inilmiştir. Kısaca Osmanlılar bu yüzyılda üç kıta üzerine yayılmış, dünyanın en güçlü ordusuna sahip, geniş, zengin ve haşmetli bir imparatorluk hâline gelmişlerdir. Sultan II. Selim devrinde de Kânûnî'nin döneminde olduğu gibi sadrazamlıkta kalan Sokullu Mehmet Paşa devletin büyüklüğünü ve ihtişamını sürdürmüştür. Fakat daha sonraları değişik ırk, dil ve dine mensup toplulukların oluşturduğu Osmanlı Devleti'nde bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Bu yüzyılda, bu siyâsî gelişmelerin

(*) Bu bölüm Mazıoğlu 1982; Öztuna 1985; Çelebioğlu 1994'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

yanında devletin bütün sosyal kurumlarında hızla büyüyen ve meseleleri hızla artan ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden kanunlar düzenlenmiş, idârî teşkilatta da değişiklikler yapılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alır almaz yaptırdığı, İslam dünyasının en büyük müessesesi olan Sahn-ı Seman medresesinde tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi İslamî ilimler okutulurken Kânûnî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye medreselerinde tıp, astronomi, matematik gibi müsbet ilimler okutuluyordu.

Bu dönem mimarî yönden de mükemmel bir devirdir. Başta İstanbul olmak üzere pek çok şehir, dönemin mimarlarınca bilhassa Mimar Sinan gibi bir dâhi ile nakış nakış işlenmiştir. Bütün ülke camii, medrese, han, hamam gibi ölümsüz eserlerle donatılmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki bu genel gelişmenin sonucu olarak ilim ve kültür de bu yüzyılda büyük bir gelişme göstermiştir. Osmanlı sultanları bütün sanatlarda ilerleme ve yükselmenin gereğini anlamışlar ve bu yolda büyük çabalar göstermişlerdir. Saraylarını sefer sonunda getirdikleri ilim adamları ve sanatkârlarla dolduran dönemin padişahları pek çok ilim erbabını himaye etmişlerdir.

Sonuç olarak, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, denizde ve karada dünya çapında büyük bir siyâsî güçtür. Sınırları Batı'da Avrupa'nın içlerine, Doğu'da İran'a, Güneyde Afrika'nın ortalarına uzanmıştır. Siyâsî bakımdan bu üstünlük, kendisini iktisâdî, sosyal ve hukuk alanında da göstermiştir. Edebiyat, musikî, mimarî gibi sanat dallarında büyük ustalar yetişmiş ve günümüze kadar ulaşan şâheserler meydana getirilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz siyâsî ve sosyal gelişmelerin tabii sonucu olarak, ilim, kültür ve edebiyat da bu yüzyılda devletin büyümesiyle orantılı olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Dönemin padişahları, şiir ve edebiyatla ilgilenmişler, Sultan II.Murad'dan başlayarak çoğu şiir de söylemişlerdir. Padişahların yanında devlet büyükleri de şiir ve sanatla ilgilenmiş ve dönemin padişahları gibi sanatkârları koruma yarışına girmişlerdir.

İstanbul'da ilmî, edebî atmosfer bu şekildeyken, İstanbul dışındaki pek çok merkezde de, şehzadeler buldukları şehirleri birer ilim, sanat ve edebiyat beldesi hâline getirmişlerdir.

XVI. yüzyıl edebî yönden de parlak bir devirdir. Türk şiiri bu duruma gelinceye kadar, üçyüz yıllık bir deneme, uygulama ve gelişme sürecinden geçmiştir. Bilindiği gibi Türk Edebiyatı, ilk yüzyıllarda İran Edebiyatının tesirinde gelişmeğe başlamış, şairlerimiz usta olarak gördükleri İran şairlerini kendilerine örnek almışlardır. Bu dönemin şairlerinin bir amacı da onlara benzemek ve yetişmektir. XIII. yüzyıldan başlayarak şairler, bu etkilenmenin yanında, şiirlerine yeni hayaller ve mazmunlar ekleyerek Türk şiirini geliştirme yolunu tutmuşlardır. XVI. yüzyılda bu etkilenme sürmekle birlikte Fuzûlî, Hayâlî Bey, Bâkî gibi şiire yön veren ve Türk şairlerince örnek alınacak şiir ustaları yetişmiştir. İran'dan alınan mazmunlar şiirlerde itina ile işlenirken, kelimeler arasında sıkı bağlantılar kurulmuş, sonuçta hiçbir İran şairinin şiirinde görülmeyen bir incelik ve derinlik dönemin şairlerinin şiirlerinde görülmüştür. Bütün bunlara şiire yeni unsurların katılmasıyla, şiirimiz İran şiirinin taklidi olmaktan çıkmış, yerli ve klâsik bir Türk şiiri meydana getirilmiştir.

Şairlerimiz, önceleri yadırgadıkları aruz vezniyle şiir söylemede zorluk çekmişler, hece ölçüsüne benzeyen kalıplar kullanmışlar ve sık sık imâle ve zihafalara başvurmuşlardır. Şairler zamanla bu ölçüye alışmışlar, XV. yüzyıldan sonra kullanımı kolaylaştırmak için yabancı kelimelerle yüklü şiirler yazmışlardır. XVI. yüzyıla gelindiğindeyse aruz, büyük şairlerin elinde hatasız ve ustaca kullanılırken, söze âhenk katan bir unsur hâline gelmiştir.

XVI. yüzyıl şiir dili önceki yüzyıllara nazaran daha süslüdür. Bunda, İran etkisinin yanında, dili aruz kalıplarına uydurmak için Arapça ve Farsçadan kelime almanın etkisi fazladır. Bu dilde Türkçe kelime sayısı azalmış, bunların yerini yabancı kelimeler almıştır. Buna karşı Türkçe cümle yapısı kendisini hissettirmiş yabancı ama söylenişi Türkçe olan bir şiir dili geliştirilmiştir. Buna rağmen şiir dili, nesir diline göre daha sadedir. Nesir dilinin daha ağdalı ve süslü olmasında yazarların eserlerinde ustalık gösterme gayesi büyük rol oynamıştır.

XVI. yüzyılda ağırlaşan şiir dilini yabancı kelimelerin istilasından kurtarmak,

sade Türkçeyle de şiir yazılabileceğini ispatlamak amacıyla bazı teşebbüsler olmuştur. Güvâhî Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmî, Terzi-zâde Ulvî gibi şairler bu yolda şiirler söylemişler fakat bu şairler sanatçı olarak fazla güçlü olmadıklarından bu hareketleri başarılı ve etkili olmamıştır.

Her yönden Osmanlı'nın bir altın çağı olan bu devirde klâsik edebiyatımızın en büyük şairleri yetişmiştir. Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Yahya Bey, Bâkî, Nev'î gibi şiirleriyle meşhur olanların yanında her türlü meslekten olup divanı, divançesi veya bazı şiirleri olan yüzlerce divan şairinin bu devirde yetiştiğini görüyoruz. Âhî, Nihânî, Behiştî, Tali'î, Şerîfî, Amrî, Revânî, Sûzî, Figânî, Kemalpaşa-zâde, Hayretî, Meâlî, İshak Çelebi, Şükrî, Hilâlî, Mîrî, bu dönemde yetişen şairlerdendir.

Bu şairlerin yanında XVI. yüzyılda büyük tarihçiler, nesir ustaları, tezkire yazarları yetişmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz; Lâmi'î, Kemalpaşa-zâde, Sehî, Surûrî, Lûlî Paşa, Ali Çelebi, Âşık Çelebi, Latîfî, Feridun Bey, Hoca Sâdeddin, Âlî, Hasan Çelebi. Edebiyatımızın şu'arâ tezkireleri gibi önemli eserlerinden olan nazîre mecmuaları, nazîreleri toplayan kitaplardır. Edebiyatımızın en tanınmış nazîre mecmuaları XVI. yüzyıl ürünüdür. Bu dönemde, Eğridirli Hacı Kemal, Edirneli Nazmî, Pervane Bin Abdullah, nazîre mecmualarını meydana getirmişlerdir.

Sonuç olarak XVI. yüzyıl Divan edebiyatında İran edebiyatı ölçüsünde eserlerin verildiği bir dönemdir. İran klâsizminin yanında, Türk klâsizminin kurulduğu bu yüzyılda, sanat açısından dönemin şairlerinde İran şairlerinin etkisi görülmekte birlikte, önceki yüzyıllardaki taklitten çok uzaktır. Yine bu yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Zâtî gibi Divan edebiyatımızın üstatları yetişmiştir. Şiirdeki zenginlik nesirde de kendini göstermiş, günümüzde pek çok araştırmaya kaynaklık eden, tezkireler, biyografik eserler bu dönemde meydana getirilmiştir.

I. BÖLÜM: HİLÂLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Hayatı

Hilâlî ile aynı mahlası taşıyan ve aynı dönemde yaşayan üç şair vardır. Tezimizin konusu teşkil eden Hilâlî ile bu üç şairi birbirine karıştırmamak için bu şairleri kısaca tanımakta yarar vardır.

Bunlardan ilki, Çağatay sahası şairlerinden El-Hilâlî Muhammed Bin Abdullah El-Esterabâdî'dir. Herat'ta tahsil gören Hilâlî, Ali Şir Nevâ'î tarafından himaye edilmiştir. En meşhur eseri "Şâh u Dervîş" olan Hilâlî, H. 939 (M. 1532-1533) yılında mülhit Şî olmasından dolayı öldürülmüştür (Beveridge 1967: 483).

Divan Edebiyatı sahasında yetişmiş Hilâlî mahlaslı iki şairden birincisi İstanbullu Ramazan'dır. Silahtar zümresinden, hoş sohbet, lâtife sahibi birisi olan şairin Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiğini, Arap ve Fars edebiyatına vâkıf olduğunu Ahdî'nin Gülşen-i Şu'arâ(774)'sından öğreniyoruz.

Hilâlî mahlaslı diğer bir şair, Sultan Bayezid döneminde yaşayan ve imam-hatip zümresinden olan Hilâlî'dir. Özgün şiirleri olan Hilâlî'nin tam ve mükemmel bir divanı olmasına rağmen, şiirleri halk arasında yaygın değildir. Hakkındaki bilgileri Latîfi(1160:366) ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Kutluk 1989: 1064) tezkirelerinden öğrendiğimiz Hilâlî, buna rağmen pek çok şaire öncülük yapmıştır.

Üzerinde çalıştığımız Hilâlî'nin hayatı hakkındaki bilgiler tezkireler ve edebiyat tarihlerinde oldukça sınırlıdır. Kaynaklardan İstanbullu olduğunu öğrendiğimiz şairin doğum yılı, asıl adı, babasının adı, almış olduğu eğitim vb. konularda yeterli bilgi yoktur. Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Kutluk 1989: 1065) ve Riyâzî (765) tezkirelerindeki bilgilere göre Hilâlî takkeci esnafındandır. Latîfi (1160:366), Beyânî (757:264) tezkireleriyle Keşfü'z-Zünûn (1941:820) ve Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı(İsen 1994: 285)'ndaki kayıtlar da bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Şairin Hilâlî mahlasını seçmesi tesadüfi değildir. Bünyesi çok zayıf olan Hilâlî, zayıflığından dolayı kendini hilâle benzeterek bu mahlası almıştır. Beyânî bu konuda "Cism-i nahîfî hilâl gibi bârik ü za'if olmağla mahlas-ı mezbûrî ihtiyâr itmişdür." (757:264) der.

Kaynaklarda, Hilâlî'nin ölüm tarihiyle ilgili değişik kayıtlara rastlanmaktadır. Osmanlı Müellifleri (1333:486)'nde H.990, Keşfü'z-Zünûn (1941:820)'da H.953, Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Kutluk 1989: 1066), Riyâzî (765) tezkireleriyle, Kâmusu'l-'Alâm (1311:4743)'da H.950 (M.1543) tarihleri kayıtlıdır. Kanaatimize göre muhtemelen son üç kaynağın görüş birliğine vardığı H. 950 (M.1543) tarihi en doğru olanıdır.

Kaynaklarda Hilâlî'nin kişiliğine ait bilgiler yer almamaktadır. Bununla birlikte Hilâlî'nin şiirlerindeki şuhâne edadan onun eğlenceye düşkün, rind bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Hilâlî, aşk duygularını ifade ederken Fuzûlî'yi hatırlatan karamsar bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi tezkireler ve biyografik kaynaklarda Hilâlî'nin hayatı ve kişiliğine ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, elimizdeki kaynaklardan hareketle şairin İstanbullu olduğunu, geçimini takke dikerek sağladığını, mahlasını kendini hilâle benzeterek seçtiğini, şuhâne bir edayla şiirler yazdığını ve H. 950 (M. 1543) yılında öldüğünü söyleyebiliriz.

B. Eserleri

1. Divan

Araştırmalarımız sırasında Hilâlî'nin müstakil bir divanına rastlayamadık. Kaynaklardan şairin mürettep ve mükemmel bir divana sahip olduğunu öğrenmemize rağmen, XVI. yüzyılda yazılmış bir şiir mecmuasında geçen 111 gazeliyle 1 murabbasından başka elimizde şiiri yoktur. Elimizdeki bu tek nüsha Süleymaniye Kütüphanesi (Hacı Mahmud Efendi Bölümü) 3298 numarada kayıtlı olup, 19 varaktan ibarettir. Müstensihî bilinmeyen eser H. 1001 yılında istinsah edilmiştir. Divan, inceleme kısmında ele alındığından burada hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

2. Meclis-ârâ fi Tercemeti Seb'iyeti fi Mevâzi'il-Beriyât.

Eser, Şeyh Muhammed Hemedânî'nin "Seb'iyât" adlı eserinin tercümesidir. İki nüsha olan eserin ilki Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü) 3313 numarada, ikincisi yine Süleymaniye Kütüphanesi (Şehit Ali Paşa Bölümü) 1468

numarada kayıtlıdır.

Eser, âyetler, hadisler, kıssalar, vaazlar, hikayeler, nükteler ve şiirlerden meydana gelir. Başında münâcât, Peygamberimize, dört halifeye, Hz. Hasan ve Hüseyin'e övgülerin bulunduğu eser, vaaz kitabı niteliğindedir.

3. Sıfâtü'l- Âşıkân

Osmanlı Müellifleri(1299:486)'nden Hilâlî'nin bu adda bir manzûmesinin bulunduğunu, bu eserin Âşir Efendi Kütüphanesi'nde olduğunu öğrenmemize rağmen, yapmış olduğumuz araştırmalarımız sırasında böyle bir manzûmeye rastlayamadık.

II.BÖLÜM: HİLÂLÎ DİVANININ İNCELENMESİ

A. Nazım Tekniği

1. Nazım Sekilleri

Kaynaklarda her ne kadar Hilâlî'nin tam ve mükemmel bir divana sahip olduğu kayıtları yer alsada, araştırmalarımız sırasında şairin bu tam divanına rastlayamadık.

XVI. yüzyılda yazılmış bir şiir mecmuasında "Hilâlî Divanı" başlığı altında yer alan bölümde Hilâlî'nin 111 gazeliyle 1 murabbasından başka klâsik bir divan tertibinde bulunması gereken tevhid, münâcât, kaside gibi şiirleri yoktur. Böyle olmasına rağmen elimizdeki bilgilerden hareketle tezimizin başlığına "Hilâlî Divanı" adını vermeyi uygun gördük.

a. Gazeller

Divanların ağırlık noktasını gazeller oluşturur. Divan şairleri tam ve mükemmel bir divan düzenleyebilmek için kafiye ya da rediflerinin son harfi Arap alfabesindeki harflere uyan ve o sırayı izleyen gazeller yazırladı. Her harften bir gazel söylemek kuralı şairleri >، د، خ، ح، ث gibi harflerle gazeller yazmaya zorlamıştır. Bu yüzden, zoraki yazılmış gazeller, divanların en zevksiz gazellerini oluşturur (Bkz. Dilçin 1986:115).

Hilâlî, elimizdeki Divanına göre her harften gazel söylememiş, sadece 19 harfte gazel yazmıştır. Gazelleri zevksizleştiren harfleri genellikle kullanmamıştır. Hilâlî'nin redif ve kafiyelerde hiç kullanmadığı harfler şunlardır: لا، و، ع، ظ، ط، ص، >، د، خ، ح.

Bunun yanında şairler tarafından çok kullanılan ، ، و gibi harflerle pek çok gazel söylemiştir.

Gazellerin harflere göre dağılımı şöyledir:

ا : 2	س : 2	ك : 10
ب : 2	ش : 3	ل : 1

تے :4	ضی :1	م : 8
ثے :1	غ :1	ن : 6
ج :1	ف :1	صو :22
ر :22	قی :4	ک :14
ز :6		

“Şairlerin divanları incelendiğinde beyit sayılarının 5 ile 9 arasında olan gazellerin çoğunlukla olduğu görülür. XVI. yüzyıldan başlayarak gazellerin beyit sayıları kısalmıştır.” (Dilçin 1986: 88). Hilâlî'nin gazelleri beyit sayısı bakımından incelendiğinde 5 ile 8 beyit arasında değiştiği görülür. Tamamlanmamış gazeli olmayan Hilâlî'nin, divanında 5 beyitli 92; 6 beyitli 11; 7 beyitli 4; 8 beyitli 4 gazeli vardır.

Hilâlî, gazel-i müzeyyel tarzında yazdığı 8 gazelinde Allah'ı övmüştür (Bunun yanında şairin, divanında musammat gazel özelliği taşıyan gazellerin bulunmayışı dikkat çekicidir).

Hilâlî'nin gazelleri konu bakımından incelendiğinde, aşk, sevgili gibi konuların gazellerdeki yoğunluğu hemen dikkat çeker. Şairin 111 gazelinden 3'ü şarap, mey, meyhane, gibi konuları içerirken, 108'i aşk (ve sevgili) üzerinedir. Hilâlî'nin tabiat konulu gazeli olmamasına rağmen, sevgili ve aşk duygularını anlatmada tabii unsurlardan sıkça yararlandığı görülür.

Divan edebiyatında din, tasavvuf, hikmet vb. de gazellerin konuları arasındadır. Buna rağmen Hilâlî'nin aşk duygularını anlatmada dinî hikaye ve kıssalardan yararlanmasının dışında bu gibi konulara değinmediği görülür.

b. Murabba

Hilâlî Divanı'nda gazellerin içerisinde yer alan bir şiir murabba-ı mütekerrir tarzında yazılmıştır (Bu murabbanın I., II, V., bendleri mücerred III. ve IV. bendleri müreddef kafiyelidir).

2. Âhenk

XVI.yüzyıl, usta şairlerin elinde Türkçeyle aruzun uyumunun başarılı bir şekilde sağlandığı dönemdir. Hilâlî de şiirlerinde, fazla olmayan imâle ve zihafların dışında aruzu ustalıkla kullanmış, vezinle anlamın uyumunu başarılı bir şekilde sağlamıştır.

“Divan Edebiyatında imâleye zihafın fazla yer verilmiş ve müsamaha ile bakılmıştır.” (İpekten 1985: 64). İzâfet kesresinde ve atıf vavı olan “ü”de imâle yapılması bir aruz kusuru olarak görülmez. Bunlar göz önünde tutulduğunda Hilâlî’nin gazellerinde yer alan imâleleri bir kusur olarak göremeyiz:

Bülbül kaçan ki nâvek-i âh-ı seher çeker

Ğonçe yüzine nâz ile gülden siper çeker

(32/1)

Hilâlî’nin şiirlerinde Türkçe kelimelerin imâle yapılarak kapalı hece durumuna getirilmeleri ya da bir buçuk hece okunacak şekilde medli kullanılmaları oldukça az görülür:

Sâyeñle güle hem-ser olmağičün serv-i ser-firâz

Yıllardur çemende turup derd-i ser çeker

(32/2)

Ğam-ı dildârdan ğayrı bütün dünyâda yârüm yok

Vefânuñ adın işitdüm yüzini görmedüm şâduñ

(52/3)

Bunun yanında Hilâlî, bir vezin hatası olan zihafa yer yer düşmüştür:

Ol serv-i nāz-ı bāğ-ı hüsün ʿizz ü nāz ider

Āh eyitdükçe ʿaşık-ı bî-dil niyāz ile

(86/3)

Divan şiirine baktığımızda büyük hacimli divanlara sahip şairlerin fazla aruz kalıbı kullanmadıklarını görürüz. Seyyid Nesîmî 20, Ahmed Paşa 18, Nevâ'î 21, Bâkî 16, Fuzûlî, Nef'î, Nâilî 15, Nedîm 18 aruz vezni kullanmıştır (Horata 1987: 24). Hilâlî ise sadece gazelerinde 9 çeşit aruz vezni kullanmıştır. Şairin elimizde sadece gazelleriyle 1 murabbasının bulunduğu, tam ve mükemmel bir divana sahip olduğu göze alındığında bu sayının artabileceği düşünülebilir. Şair, gazelerinde en çok bahr-i hezec, bahr-i remel, bahr-i müctes bablarından vezinler kullanmıştır. Hilâlî'nin gazelerinde kullandığı aruz kalıplarının pek çoğu divan şairlerinin de en çok kullandığı (Macit 1996: 80) kalıplardandır. Bu vezinler ve kullanım sayıları şöyledir:

Fā'ilātün Fā'ilā tün Fā'ilātün Fā'ilün

39 Gazel, 1 murabba

Fē'ilātün Fē'ilātün Fē'ilātün Fē'ilün

22 Gazel

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

20 Gazel

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

13 Gazel

Mefā'ilün Fē'ilātün Mefā'ilün Fē'ilün

7 Gazel

Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'ülün

6 Gazel

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fa'ülün

2 Gazel

Fē'ilātün Mefā'ilün Fē'ilün

1 Gazel

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün

1 Gazel

Hilâlî'nin şiirlerinde rediflerin ve zengin kafiyelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Divan şiirinde redifli (müreddef) gazeller, redifsiz (gayr-i mürettef) gazellere oranla sayıca daha çoktur. Hilâlî'nin 112 şiirinden 52'si rediflidir. Hilâlî'nin şiirlerinin %46'sını teşkil eden bu rakam, azımsanacak bir rakam değildir. Rediflerin 4'ü iki kelimededen meydana gelmektedir. Bunun yanında rediflerin 31'i bir defaya mahsus kullanılırken, 11'i 2 ile 5 defa arasında kullanılmıştır. Rediflerin 6'sının Arapça ve Farsça kelimelerden seçildiği kalan 46'sının Türkçe kelimelerden meydana geldiği düşünüldüğünde, şairin şiirlerinde Türkçe söyleme gayretini görürüz.

Hilâlî, şiirlerinde en fazla mücerred kafiyeyi kullanmıştır. Şiirlerinin 100'ü mücerred kafiyelidir. Şairin 12 şiiri ise müreddef kafiyelidir.

Hilâlî'nin bazı şiirlerinde kafiyede zorlandığını, kafiye yerine redifle yetindiğini görürüz (Bkz. G. 25, G. 67).

Mihr-i ruhsârında hağ görsem gözüm giryân olur

Yüzün gözün ebr-i siyeh çutsa o gün bārân olur

(15/1)

Beytiyle başlayan gazelde "giryân, baran, hayran, kan, handan, giryân" kelimeleriyle kafiye yapılmıştır. Burada "giryân" kelimesinin cinas sanatı dışında iki defa tekrarlandığını görüyoruz. Hilâlî'nin îtâ-yı celi denilen bu hataya sık sık düştüğünü görürüz(Bkz. G.15,G.41,G.43 vb.). Bunların yanında şairin bazı gazellerinde îtâ-yı hafi adı verilen kafiye hatasına düştüğünü de görmek mümkündür(Bkz. G.3,G.26,G.107).

Hilâlî, şiirlerinde aynı sözcük türünden kelimelerle kafiye yapmış.ancak

bazı şiirlerinde ise bu kuralın dışına çıktığı görülür. Şair 8. gazelinde “server, anber, mu’attar, dil-ber, ber-â-ber, benzer, çıkar, ger” kelimelerini kafiyelendirmiştir.

Hilâlî, 67. gazelde “yâr, bâzâr, gülzâr, eş“âr” ile “handân” kelimesini kafiyelendirmiş, benzer bir hatayı 25 ve 68. gazellerinde de yapmıştır. Şair, 32. gazelinde ise çoğul ekleri ile kafiye yapmıştır.

Bütün bunlara ek olarak Hilâlî’nin "kafiye göz içindir" prensibine bağlı kaldığını söyleyebiliriz(Bkz. G.22,G.39).

Bilindiği gibi bir sanat eserinde ritmi vezin, kafiye; armoniyi ise aliterasyonlar, asonanslar ve tekrarlar sağlar. Hilâlî Divanı’nda yer yer alsiterasyon ve asonanslarla âhenk sağlanır. Fakat bu, şairin üslûbunda belirgin bir rol oynamaz. Aşağıdaki beyitte “s” ünsüzünün tekrarıyla aliterasyon, “e” ünlüsünün tekrarıyla da asonans yapılmıştır:

Sāyeñle hem-ser olmağçün serv-i ser-firāz

Yillardur çemende tırup derd-i ser çeker

(32/2)

Bu beyitte de “k” ünsüzüyle aliterasyon “a,e” ünlüleriyle de asonans yapılmıştır.

Kemān qaddüm geçürdi tîr-i āhı

Toğuz qat şîşe-i eflāke qat qat

(6/4)

Görüldüğü gibi Hilâlî, aruzu ustalıkla kullanmış ve vezinle anlamın uyumunu başarılı bir şekilde sağlamıştır.Rediflerin pek çoğunu Türkçe kelimelerden seçen şair, en fazla mücerred kafiyeyi kullanmıştır. Divan edebiyatındaki "kafiye göz içindir" prensibine bağlı kalan şairin, yer yer kafiyede zorlandığı görülür. Hilâlî’nin bazı şiirlerinde asonans ve aliterasyonlar görülse de bu onun üslûbunda önemli bir rol oynamaz.

B. Dil Ve Üslup

Hilâlî'nin gazellerinde devrine göre sade, külfetsiz, ve zarif bir İstanbul Türkçesi görülür.

Gazellerinde konuşma diline yaklaşan, halk söyleyişlerine geniş yer veren şairin, hemen her beyitte bir deyim yer vermesi dikkat çekicidir. Hilâlî'nin divanında kullandığı deyimleri şöyle sıralayabiliriz:

"Ağız açıp kalmak", "ağıza ne gelse söylemek", "arada kan olmak", "aşk deryasına düşmek" "ateşlere yakmak", "ayağa düşmek", "bağrı kan olmak", "bağrı kanla dolmak", "bağrına basmak", "baş ağrısı çekmek", "baş çıkarmak", "baş eğmek", "baş kaldırmak", "baş koşmak", "başa varmak", "başı göğe ermek", "başına dar etmek", "başta götürmek", "bir damla su vermek", "bir damla yaş kalmamak", "birbirine düşmek", "can almak", "can atıp gelmek", "can vermek", "canı cismine sığmamak", "canı çıkmak", "canı kalmamak", "canı olmamak", "canına ateş düşmek", "cevap vermek", "dil uzatmak", "dile gelmemek", "dokuz dolanmak", "dünyaya değmek", "el açmak", "el üstünde tutmak", "el karmak", "elden düşürmemek", "göğe çıkmak", "gönül bağlamak", "gönül parçalamak", "gönül vermek", "gönül evi açılmamak", "gönül evi viran olmak", "gönle konmak", "göz açmak", "göz kamaştırmak", "günde bin kez öldürmek", "günde yüz kez tevbe etmek", "hatırını sormak", "hevesten geçmek", "içkiden geçmek", "içtikçe kan olmak", "iki gözü kanla yunmak", "kan ağlamak", "kan içmek", "kan yutmak", "kana girmek", "karalar giymek", "kararı kalmamak", "kıyamet kopmak", "koynuna girmek", "köle olmak", "kul olmak", "kulak tutmak", "kurban olmak", "mat etmek", "meyhaneye düşmek", "mecnûna dönmek", "mezarının nuru çok olmak", "minnete geçmek", "mutluluktan ölmek", "na'l kesmek", "nur saçmak", "ölüye dönmek", "parça parça etmek", "parmakla göstermek", "rahat bırakmak", "saçlarını ayaklara dökmek", "safa ile gelmek", "sineye elifler çekmek", "söz kesmek", "söz tutmak", "söze gelmek", "sözünde durmamak", "toprak olmak", "uyku kaçırmak", "üstüne titremek", "yer dar etmek", "yerle

bir olmak”, “yıldızı düşmek”, “yolunda toprak olmak”, “yüz sürmek”, “yüz vurmak”, “yüz vermemek”, “yüze bakmak”, “zincire çekmek”.

Hilâfî, bu deyimlerin yanında atasözleri ve atasözü niteliğindeki veciz sözlere şiirlerinde geniş yer vermiştir:

Mısr-ı hüsnüñi Cinân bāğına virmez bu gönül

Kişiye hubb-ı vaṭan şehrini Bağdād eyler

(26/3)

Derdüme umsam n’ola emsem lebünden ben ğarīb

Çün ğarībün dardine dārü’s-şifādandır ʿilāc

(10/4)

Cihānı tutdı bālāññ belāsı

Cihānda kimse mi vardur belāsuz

(38/2)

Zengin bir söz dağarcığına sahip olan Hilâfî’nin şiirlerindeki ifade özelliklerinden birisi de, halk söyleyişleri ve mahalli kullanımların fazlalığıdır:

Gözün cānlar alur fitneye cānā

Buñā ādem mi katlanur hey āfet

(6/3)

Dāmen altına çerāğ almış gezer dil şehrini

Düzd-i şeb-rū oldı beñzer kākül-i miskīn-i dost

(8/6)

Şol kadar itdi maḥabbet tīrüne sīnemde kim

Kan yalaşup dil qarındaş oldılar peykān ile

(85/3)

Hilâlî'nin şiirleri fesahat yönünden değerlendirildiğinde açık, fasih bir anlatıma sahip olduğu görülür. Bunun yanında şairin bazı şiirlerinde üslûbun birden ağırlaştığı, anlatılan düşünce veya hayalin zor anlaşılır bir hâl aldığı da olur:

Başum üzre hayme-i zer-baft olupdur âftâb

Zerre deñlü işigünde ire ger başa tûrâb (?)

(4/1)

Şairin şiirlerinde yabancı kelime ve tamlamalarla yüklü beyitlere de rastlamak mümkündür. Fakat, divandaki bu yabancı kelime ve tamlamaların sayısı, Türkçe kelimelere oranla daha azdır:

Sâkiyâ seyr itmege mir'ât-ı ruhsârûñ şarâb

Çeşm-i rüşendür bi-‘aynih'anuñ üstinde habâb

(3/1)

Mey ile haste-i mahmuri sâki-i pür-âl

‘Aceb mi itse Hilâlî Mesîhvâr ihyâ

(1/5)

Hilâlî'nin şiirleri cümle yapısı bakımından incelendiğinde, şairin genelde fiil cümleleriyle, kısa cümleleri tercih ettiği görülür:

ƘorƘarın halk-ı cihânı ser-te-ser eyler helâk

Mest-i nâz olmuş yine ol gözleri mestânemüz

(35/2)

Habâb-ı mey gibi düşdüm şarâba sâkiyâ tenhâ

Ƙarâr u şabri tağıtdum kamu aĥbâbdan geçdüm

(65/3)

Şairin şiirlerindeki mısra yapısı genelde güçlüdür. Bunun yanında mısra yapısında zorlandığı da görülür (Bkz.G.10, G. 26/2).

Hilâlî'nin şiirlerindeki bir başka ifade özelliği de, şairin divanında orijinal söyleyişlere, zengin hayallere geniş yer vermesidir:

D̄ide-i nem-nākda ḡyā hayāl-i hāl-i yār

Bir megesdür kim düşüp kalmış derūn-ı ābda

(90/4)

Şanki devr itmiş kamer etrāfını seyyāredür

İy Hilālî hāller kim ʿarız-ı mehtābda

(89/5)

Sevgilinin güzelliği, ona duyulan özlemin âşığa verdiği ıstırap, rakibin âşık üzerinde uyandırdığı kıskançlık, felek ve talihin âşığa eziyeti vb. konular Hilâlî'nin şiirlerinde işlediği konuların başında gelir.

Bunun yanında Hilâlî'nin gazellerinin genelinde Fuzûlî'yi hatırlatan bir üslûp görülür. Sevgili yolunda toprak olan, beli kamburlaşan âşık yine de sevgiliden şikayetçi değildir. Sevgiliden gelecek herşey âşık için mutluluk kaynağıdır:

Cefālarla anuñ dāl ideyin qaddin dimiş dildār

Dilā ol serv-kāmetden ne gelse dāl-i devletdür

(29/4)

Hilâlî'nin şiirlerinde bu Fuzûlî'yi hatırlatan üslûbun yanında rindane bir üslûp da kendini hissettirir. Yiyip, içmek, güzellerle gezmek şairin hayat görüşünün temelini oluşturur. Hilâlî, kendinden iki asır sonra gelecek Nedîm gibi içki ve eğlence âlemlerinin verdiği keyifle duygu ve çapkınlıklarını çekinmeden ifade etmiştir:

Niçe qanum içer her dem tudağun

Begüm ʿayb olmasun bi'llah şormak

(49/3)

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Hilâlî, gazellerinde sanatlı bir söyleyişe sahip olmakla birlikte tasannua düşmemiştir. Şairin şiirleri, edebî sanatlar

yönünden incelendiğinde bu bilgileri doğrular mahiyettedir. Hilâlî, edebî sanatları, şiirlerini etkili yapmada bir vasıta olarak kullanmıştır. Yaptığı söz ve mana sanatları ustacadır:

Ėam beyābānında ser-gerdān olup kalmazdı zār

İy şacı Leylā dil-i dīvāne Mecnūn olmasa

(84/2)

‘Arş kandīlin felekte kim yakardı her gice

İy Hilālî şubha deñlü āh-ı sūzān olmasa

(83/5)

Kısaca, Hilâlî şiirlerinde devrine göre sade, külfetsiz, zarif bir İstanbul Türkçesi kullanmıştır. Duygu, düşünce ve hayallerini açık bir dille ifade eden şairin en büyük özelliği orijinal ve sanatlı bir söyleyişe sahip olması, şiirlerinde pek çok mahalli söyleyiş, deyim, atasözü ve atasözü niteliğindeki veciz sözlere geniş yer vermesidir. Bunların yanında Hilâlî'nin şiirlerinde Fuzûlî'yi hatırlatan bir üslûbun yanında kendinden iki asır sonra Nedîm'le bir ekol haline gelecek şuhâne tarzın izlerini görmek mümkündür.

C. Muhteva

1. Hilâlî'nin Dünya Görüşü Ve Hayat Anlayışı

Hilâlî'nin divanı incelendiğinde dünya ve hayat karşısında, Divan şairlerinin genel eğilimlerinin pek çoğunu, onda da görmek mümkündür. Şaire göre gelip geçici olan bu dünyadan kâim almak, gelip geçecek bu günleri zevkle, içkiyle, güzellerle seyranla geçirmek gerekir. Eğlenceye, zevke düşkün, şuh ve rindâne bir meşrebe sahip olan Hilâlî, bu görüşlerini şiirlerinde şu şekilde ifade eder:

Ğonce-leblerle Hilâlî  ıyş u nüş it gül gibi

oma elden b de-i g lf mı bayr m irtesi

(104/4)

Hil l  bir niçe gün bezm-g h-ı gülşende

Güzeller ile varup  ıyş-ı nev-bah r idelüm

(66/5)

Serv-adlerle gel n seyr-i ken r eyleyelüm

Devr-i g ld r içelüm  ıyş-ı bah r eyleyelüm

(62/1)

Hil l 'nin bazı şiirlerinde apkın söyleyişlere de rastlamak mümkündür. Hil l   peceği, kucağına çekeceği, vefalı güzellerin dudaklarını kendisine zahmetsizce sunmasını ister:

Bize bir dil-r b  olsa vef lı

 p lmekden oulmadan şaf lı

Tekellüfsüz şunup mey-gün lebini

M d m ise t lular merhab lı

(98/1-3)

Âhî'nin etkisiyle harâbâtî şiirler yazan Hilâlî'nin bazı şiirlerinde içki ve içki âlemlerinin izlerini görmek mümkündür. Şair, bu yönüyle kendini şaraba düşen içki kabarcıklarına benzetir:

Habâb-ı mey gibi düşdüm şarâba sakıyâ tenhâ
 Karâr u şabri tağıtdum kamu ahbâbdan geçdüm
 (65/3)

Bütün bunlara rağmen şairin çoğunlukla bedbinlik içinde ıstırap çektiği görülür. Şaire göre, onun hayatı hep ah vah çekip, harap olmakla geçmiştir:

Şikestelikde günüm âh u vâh ile geçdi
 Yazuk degül mi bu cömre tebâh ile geçdi
 (111/1)

Hilâlî Divanı'nda hikemî tarzda yazılmış şiirlere pek rastlayamayız. Yalnızca gazellerinden birinde, dünyanın eğlencesine (oyununa) aldanılmaması gerektiğini, çünkü feleğin pek çok padişahı ve makam sahibini mat ettiğini söyler:

Aldanma la^cb-ı c^eâleme şaşın bu na^c-ı çerh
 Manşûbe ile çok şeh-i devrânı kıldı mât
 (7/3)

Şiirlerinde daha çok aşk, sevgili, dünyadan kâm alma, içip, güzellerle eğlenerek ömür geçirme gibi âşıkâne ve şuhâne konular işleyen Hilâlî, devrin meseleleri ve sosyal hayatıyla ilgili problemlere değinmemiştir. Bunu şairin elimizdeki divanında kasidelerinin olmayışına bağlayabiliriz.

Bu bilgilerden hareketle Hilâlî'nin zevke, eğlenceye, içkiye düşkün, rind bir şair olduğunu bunun yanında devrin problemleriyle fazla ilgilenmediğini söyleyebiliriz.

2. Aşk

“Eski şiirimizde aşk teması çok defa ya İlâhî mahiyettedir veya beşerî aşk duyguları İlâhî aşkın mecazlarına bürünerek gerçek hüviyetini gizlemiştir. Bununla

birlikte eski şiirimizde beşerî aşk duygularının tasavvufî bir mahiyet göstermeden, olduğu gibi ifade edildiğine de rastlanır.” (Mazıoğlu 1992: 44). Divan şairleri beşerî aşkı İlâhî aşka geçişte bir vasıta olarak görmelerine rağmen, Hilâlî'nin şiirlerinde bu özelliği görmemiz mümkün değildir. Hilâlî'deki aşk tamamen beşerîdir:

Meclisde öperler diyü ol ğonce-dehānı

Ben haste-dilüñ zerre ķadar ķalmadı cānı

(100/1)

Hilâlî'nin şiirlerinde Divan Edebiyatındaki âşık, sevgili, rakip üçlüsünü ve bu üçlü arasındaki aşka dayalı ilişkiyi görmek mümkündür. Aşk, âşığa keder, eziyet ve cefa verir. Âşık bu durumdan şikayetçi olmadığı gibi aksine kendisinin sevgilinin eziyet ve cefalarıyla mutlu olacağını söyler. Âşığı üzen tek şey sevgilinin rakibe meyli ve ona olan yakınlığıdır. Şiirlerinde daha çok sevgilinin ve aşkın verdiği ıstırapı işleyen Hilâlî, sevgilinin yüz, kaş, boy gibi güzellik unsurlarının üzerinde durmuştur:

Āl ile sihr öğredür şahñ-ı çemende nergise

Hāy zālīm göz göre bu çeşm-i fettānuñ senüñ

(55/4)

Hilâlî bazı şiirlerinde aşkın heyecan ve çapkınlıklarını kayıtsız bir şekilde ifade eder. Şair güzellerle yiyip, içmek, onları kucasına çekmek ister:

Bize bir dil rübā olsa vefālı

Öpülmekten ķoçulmaķdan şafālı

(98/1)

Hilâlî bu şuh-meşrepliliğinin yanında bir ıstırap şairidir. Aşk ateşiyle yanan şair, aşka o derece tutulmuştur ki, âdeta dert kaynağıdır. Sevgili, onun acıacak halini görmez ve ona kayıtsız kalır. Bu yüzden şair, bedbin bir ruh hâli içindedir. Buna rağmen sevgili, âşık şairin yanında en yüce mertebededir:

Sevgilinin güzelliği ve aşkının cazibesi sadece âşığın üzerinde etkili olan bir hâl değildir. Su, servi, şarap gibi unsurlar da sevgilinin güzelliğini görmek için çaba sarfederler ve onun aşkının cazibesine kapılırlar. Su, sevgilinin saçının sevdasıyla zincire bağlanmış bir deli, gül onun güzelliğini seyrederken gömleğini yırtan bir âşıktır. Akarsular ise sevgilinin serviye benzeyen boyunun gölgesini görünce, titreyerek akarlar:

Sāye-i serv-i nihāl-i kāmētün ‘aksi görüp

Bağrına başup revān üstine ditrer cūy-i āb

(4/3)

Sevgilinin cefa ve eziyetini biraz olsun gideren şaraptır. Âşık, çoğu zaman sıkıntıdan ve aşkın zorluklarından şaraba sarılır:

Buldı çü cism-i mürde ğama bādeden necāt

Dirlerse cām-ı bezme n’ola çeşme-i hayāt

(7/1)

Görüldüğü gibi Hilâlî'deki aşk tamamen beşerîdir. Şairin aşk duygularını ifade ederken samimî, kayıtsız, çapkın bir üslûp kullandığı görülür. Bunun yanında Hilâlî'yi bir ıstırap şairi olarak da nitelendirebiliriz.

a. Sevgili

Hilâlî'ye göre sevgilinin en belirgin özelliği, onun âşığa karşı olan kayıtsızlığı, “cevr ve cefası”dır. Sevgili, âşık başta olmak üzere, yolunda gördüğü herkesi ağlatır. Âşığı ağlarken gören sevgili ona acımak şöyle dursun, onun bu hâline güler. “Üftâdeleri”ni yerle bir eden, kanını dökmek ve boyunlarını cefalarla “dal etmek” isteyen sevgili, onların “naleleri”ni işitmez, hatta yoluna çıkan âşıkların yüzüne bile bakmaz. Sevgili, baştan ayağa nazla doludur. Âşık, sevgiliden sürekli ilgi bekler fakat, sevgili âşıktan sövgüsünü dahi esirger. Her zaman sevgiliyi hayal eden, derdiyle yanan âşık, ona göre kendisinin hayaliyle eğlenmekle yetinmelidir.

Güzellik ülkesinin padişahı olan sevgili öylesine güzeldir ki, gülşendeki serviler, onun güzelliğini seyretmek için baş kaldırır, güneş onun güzelliğini parmakla gösterir, gonce onu gördüğü zaman aşkıdan gömleğini yırtar fakat o, bu güzelliğini sadece rakiple paylaşır. Sevgilinin gönlündeki rakiptir. Âşıkla ilgilenmeyen sevgili, rakiple arkadaş olur ve onu yanından ayırmaz.

Bir başka yönüyle sevgili dünyanın fitnesi ve cihan halkının âfetidir. Fitneci bakışıyla âşığı baştan çıkararak sevgili, onun gönül evini yerle bir eder. Sevgilinin yolunda herkes yerle bir olur. Bu yönüyle sevgili bir kıyamettir.

Âşığa yüzünü göstermeyen, buse vermeyen, âşığın yüzünü aşkıyla sarartan, ondan uzak kalıp yanına gelmeyen sevgili, âşık avcısıdır. O, kendisine yüzbinlerce insanı âşık etmiştir. Bunda, saçlarının altındaki benlerinin payı büyüktür:

Bunca beñler ne durur zülfünün altında didüm

Didi dil-mürğini şayd itmek için dâne gerek

(56/5)

Sevgili, güzelliği dolayısıyla Hz. Yusuf'a, âşıkları diriltmesi yönüyle de Hz. İsa'ya benzetilir. Sevgili ve Hz. Yusuf, güzellik bakımından âşığın gözünde eşittir. Hilâlî'nin şiirlerinde sevgili, Yusuf-ı sâni, Yusuf-ı Ken'an, Yusuf olarak nitelendirilir. Sevgiliyi gören gonceleler Züleyha gibi gömleğini parçalarken, ondan ayrılan âşığın gönlü de Hz. Yakub gibi inler:

Dil-i Ya'küb-ı maḥzūnı Hilālî inledür her gün

Meger ol Yūsuf-ı şānī unutdı rüz-ı mizānı

(102/5)

Hz. İsa, nefesiyle ve dudağıyla ölüleri diriltir, onları konuşuran bir peygamberdir. Sevgili de gamıyla ölmüş âşıkları diriltir, aşk hastasını "ihyâ" eder, dudağından çıkan sözlerle herkese can verir. Fakat, sevgilinin bunun tersini yaptığı ve âşığı öldürdüğü de görülür:

Dirilürken dem-i ihyāda Mesīh-dem ‘aceb

Öldüren hastesin ol yār-i sihir-demdür

(19/3)

Sevgili can, tabip ve Lokman'a da benzetilir. Sevgilinin can olarak düşünülmesinde, sevgilinin âşığın yanındaki değeri söz konusudur. Bunun yanında sevgili, “tabīb-i cān”dır. Âşığı iyileştirmeyen tabip, onu daha da hasta eder. Çünkü, onun dermanı, kendi derdidir:

Didüm öldüm iy Mesīhi-dem gamuñla çäre kıı

Ol tabīb-i cān didi dermāndur derdüm benüm

(68/2)

Bunların yanında sevgili, Divan Edebiyatının alışılmış mazmunları içerisinde güzelliği yönüyle peri, sanem, melek ve huriye benzetilir.

Divanda, sevgilinin güzelliği ve vücut azalarıyla, çeşitli unsurlar arasında ilişki kurulmuştur. Bunların başında sevgilinin boyunun serve benzetilmesi gelir. Divanda, sevgilinin boyu, "serv, serv-i nihâl, serv-i nâz, serv-i bâg, sehi-kad, serv-i hırâmân, serv-i nâzenîn, nihâl-i nâz, serv-i ser-firâz, serv-i sehî, serv-i âzâd, serv-i revân, serv-i bâlâ, nihâl-i Sidre, serv-i sâyevâr olarak nitelendirilir. Serv-i nâz, nihâl-i nâz, serv-i âzâd, sevgilinin nazlı ve başına buyruk oluşuyla, serv-i hırâmân, serv-i revân, sevgilinin yürüyüşüyle, serv-i sâyevâr, serv-i ser-firâz onun âşığa karşı tutum ve davranışıyla ilgilidir. Sevgilinin serve benzetilmesinin en büyük sebebi, onun inceliği ve boyunun uzunluğudur.

Gonce, gonce-i ra'nâ, nihâl-i gül, gül-i ra'nâ, verd-i handân, gonce-i nev-reste ve güle benzetilen sevgilinin en büyük özelliği gül gibi güzel ve bülbüle benzeyen âşığı kendisine bağlayıp, perişan etmesidir. Bunun yanında sevgili, iki yüzlülüğünden dolayı iki renkli bir gül olan gül-i ra'nâ gonce-i ra'nâya benzetildiği gibi onun gonce ve gonce-i nev-reste olması âşıkla konuşmamasına bağlanabilir.

Sevgili, güzelliği ve yüzünün parlaklığı sebebiyle ay, güneş ve yıldızlara benzetilir. Bunun yanında bu tabiî unsurların sevgilinin kölesi ve âşığı olduğu da

görülür. Öyle ki gökteki güneş sevgilinin ay gibi parlak yanağının nurunun toprağa düştüğünü görünce, keşke toprak olsaydım, demekten kendini alamaz:

Yirinür mäh-ı ruhuñ düşdükçe hake reşk idüp

Mihr dir iy mäh-rū “yā-leytenī küntü türāb”

(3/2)

Sevgilinin saçı, kaşı, dudağı, gamzesi, yüzü, kirpiği, beni, çenesi, gözü, yanağı, dişi ve beliyle çeşitli unsurlar arasında ilgi kurulur. Vücut aksamıyla ilgili çeşitli teşbihlerde bulunulur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Sevgilinin ok, kılıç ve hançere benzetilen gamzesi âşığın gönlünü parçalar ve onu lâlezâra döndürüp yüz parça eder. Fakat âşık bundan memnundur. Çünkü, sevgili ona ilgisini bu şekilde göstermektedir. Sevgilinin gamzesinin okları âşığın gönül evini harap eder fakat, âşık bu durumdan şikayetçi olmaz. Toprağın üstüne yağmurun yağması ne kadar önemliyse, âşık için sevgilinin gamzesinin oku o kadar önemlidir:

Tîr-i gamzeñ geldügince sine-i çāk üstine

Şanuram iy kaşı (yā) bārān iner hāk üstine

(77/1)

Divanda müje ve müjgân olarak geçen sevgilinin kirpiği ok, kılıç, hançer ve asker olarak nitelendirilir. Kirpiğin âşığa yaptığı, gamzeden farksızdır. Sevgilinin peykânını gören âşığın gönlü çaresiz can verir:

Cān virür dil görünce peykānın

Haste-i teşne-dildür āb ister

(24/4)

Yukarıda sevgilinin boyunun serviye benzetildiğini, divanda bu tür benzetmelere çok sık rastladığımızı belirtmiştik. Divanda sık rastlandığımız diğer bir benzetme de sevgilinin yüzünün gün, güneş, gül, gülzâr ve aynaya benzetilmesidir. Bu benzetmelerdeki hareket noktası sevgilinin yüzünün parlaklığı, yakıcılığı, yuvarlaklığı ve rengidir. Sevgilinin yüzünün güneş olarak düşünülmesinde onun parlaklığı ve

aydınlığı ön plandadır. Sevgilinin yüzü âlemleri süsleyen bir güneştir:

Cemâli ‘aks-i mir’ât-i muşaffâdur o meh-rûnuñ

Hilâlî kûbbe-i minâda mihr-i ‘âlem-ârâdur

(28/5)

Bunun yanında, sevgilinin yüzünün aya benzetildiği ve güzel ilgiler kurulduğunu pek çok beyitte görebiliriz. Mesela, kamer yüzlü sevgili dünyaya güzelliğini gösterdiğinden beri, felekteki ayın talihi ters dönmüştür:

Cihâna ‘arz-ı hüsn idelden ol mâh-ı kamer-ı tal’ât

Hilâlî yıldızı düşdi felekde mâh-ı tâbânunñ

(51/5)

Divanda sevgilinin yüzüyle gül arasında sıkı ilişkiler kurulduğunu da görebiliriz. Gül yüzlü sevgili, gönlün hasta bülbülüne hile ve büyü yapmak için, al elbise giyer:

Bülbül-i haste-dile kıлмаğa mekr ü âli

Geymiş ol gonce-i gül-çehre libâs-ı ali

(99/1)

Sevgilinin yanağı da ay, güneş, lâle ve gülzâra benzetilir. Benzetme ilgisi yine paklaklık ve güzelliştir. Sevgilinin yanağı, Hz. Musa’nın “yed-i beyzâ”sı gibi parlarken, bade kadehi de onun âlemleri aydınlatan güzellik aynasını (yanağını) seyretmek için şarabın kabarcıklarını kendine göz edinir:

Temâşâ itmege mir’ât-i hüsn-i ‘âlem-efrûzuñ

Ĥabâbı çeşm idinmiş sâkiyâ gör sâğar-ı bâde

(95/3)

Sevgilinin ağzı genellikle gonceye benzetilir. Bunun sebebi, ağzın kapalı ve küçük oluşudur. Sevgili, gonce-dehen, gonce-dehân, gonce-fâm olarak nitelendirilir. Sevgilinin gonce ağzı, elbette “la’l” rengindedir. Dudak, rengi itibariyle la’lden sonra

“gül-gûn” ve kızıldır:

Eyü varur dehenûñ ğonce(y)i efkâr eyler
Çeşm-i mestûñ hoş ider nergisi bîmâr eyler

(14/1)

Sevgili, âşığn tek varlığı olan canını dudağıyla alır, âşıkların kanını içer ve "fettân" goncesiyle âşıkları öldürür. Sevgilinin la'linin şevkinden, âşığn gözünde bir damla yaş kalmamıştır:

Bir kaçre yaş kıomadı çeşmümde şevk-i la' lûñ
Gerçi ki hûn-ı dilden çoğ aldı gözlerüm kaçrız

(44/4)

Sevgilinin yüzündeki tüyler, genellikle “sebz” ve “sebzezâr” olarak nitelendirilir. Bunda yeni çıkan ayva tüyelerinin yeşil renkte olması ve sevgilinin yüzünün gülzâra benezetilmesinin önemi büyüktür.

Sevgilinin beniyse genellikle yüzle beraber ele alınır. Ben misk kokusuyla birlikte, “dâne, ‘ades” olarak adlandırılır. Sevgilinin yanağındaki benler ayın etrafında dolaşan seyyareler gibidir.

Sevgilinin âhunun gözlerini anımsatan iri, siyah, mestâne gözleri fitneyle canlar alır, âşıkları “helâk” eder, o da sevgilinin gamzesi, kirpiğı, kaşı gibi fitneci ve âfettir. Hışımla insan öldüren sevgilinin gözü, âşığn kanını dökmeye kasteder:

Gözûñ ki kaçd ider dökmege kaçanum
Dem-â-dem ki peşimân olmağ ister

(25/3)

Sevgilinin saçı, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin saçının rengi ve şekli, yüzüyle ve yanağıyla beraber anılır. Güzel koku da sevgilinin saçının en büyük özelliğidir. Bu yönüyle sevgilinin saçı misk, sünbül ve reyhandır. Sevgili zincir saçlarına âşıklarını asar, onun zincir saçlarının herbir halkasında bir gönül aslıdır:

Zülf-i zencirine bir dil ne durur dil-berümün

Âna her halkada bin aşık-ı divâne gerek

(56/3)

Dokunulması oldukça zor olan sevgilinin zülfü aynı zamanda zalim ve âfettir. Gönül mülkünü eline geçiren sevgilinin saçı, can tahtına oturmuştur.

Kısaca, sevgili âşığa karşı kayıtsız ve vefasızdır. Başta âşık olmak üzere sevdiklerine acı çektiren sevgili hiç bir zaman onlara ilgi göstermez. Hilâlî Divanı'ndaki sevgili ve sevgilinin vücut azalarıyla ilgili benzetmeler, Divan edebiyatındaki klişeleşmiş mazmunların dışına çıkmaz. Her Divan şairi gibi Hilâlî de sevgilinin yüz ve yanağını güneş ve aya, gamzesini oka, boyunu serve vb. benzetmiştir.

b. Âşık

Divan şiirinde âşık ya şairin kendisidir ya da şair kendisini âşığın yerine koyar. Hilâlî Divanı'nda da bu özelliği görmek mümkündür. Âşığın en belirgin özelliği, sevgilinin cevri ve cefasına maruz kalması, ondan ilgi görememesi, yanıp yakılması ve sürekli acı çekip ağlamasıdır. Dış yapısıyla âşık, beli “dâl olmuş”, benzi sararmış, güçsüz ve zayıf bir kişidir. Buna rağmen o, sevgili ve aşkın her türlü acısına tahammül eder, azarlamalara hatta sövmelere katlanır. Onun tek arzusu, sevgiliye kavuşmaktır. Bu uğurda herşeyi göze alan âşık, gönlünün yüz parça olmasına, belinin bükülmesine, sinisinin yüzlerce yarayla kaplanmasına razıdır.

Âşığı, sevgilisinin ilgisizliği ineltirken, kararsız ve sabırsız da eder. Âşık, çoğu zaman umutsuzdur. Vefanın adını duyan âşık, mutluluğun yüzünü bile görememiştir: Onun aşkında mutluluğa yer yoktur. Hatta, sevgilisinden kendisine hep “cevr ü cefâ” etmesini, ancak böylelikle mutluluğa ulaşacağını söyler.

Divanda âşıkla çeşitli unsurlar arasında ilgiler kurulur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Âşığın en fazla benzetildiği unsur bülbüldür. Âşık, yalvarışı, yakarışı, inleyip ağlaması yönüyle bülbüle benzer. Bunda sevgilinin güle benzetilmesinin payı büyüktür.

Sevgilinin güle, âşığın bülbüle benzetildiği beyitlerdeyse sevgilinin bulunduğu yer gülşendir. Bunun yanında âşığın sözlerinin bülbüle benzetildiği de olur. Âşığın yüz parça olmuş gönül kafesinde binlerce güzel söz, perişan bülbül gibi hapsedilmiştir:

Sīne-i şad-çākde gūyā hezār elhān-ı dil

Bülbül-i şūridedür olmuş giriftār-ı kafes

(40/2)

Sevgilinin tabibe ve Hz. İsa'ya benzetildiği beyitlerde âşığı hasta olarak görürüz. Hz. İsa nefesiyle, sözleriyle ölüleri diriltten hastaları iyileştiren bir peygamberdir. Hz. İsa'ya benzetilen sevgilinin, hasta âşığı iyileştirmede, hatta onu öldürdüğü olur. Sevgilinin vuslatına ulaşamayan hasta âşık, sevgiliden derdine derman bulamayınca öleceğine inanır:

Hilālī bulmayup vaşluña dermān

Ölür ol derd-mend āhir devāsuz

(38/7)

Şiirlerinde âşık, sık sık Mecnûn ve Ferhat'la beraber anılır. Bunda âşığın kendini Mecnûn ve Ferhat'a benzetmesinin payı büyüktür. Âşıkla sevgiliyi bir arada görenler onları Şirin ve Ferhat'ın yanyana yapılmış resmine benzetirler. Âşığın gözyaşlarıyla, Ferhat'ın gözyaşlarının arkadaş olduğunu belirten bu beyitte, âşığın en az Ferhat kadar aşka tutulduğu da vurgulanmış olur:

Eşk-i Ferhād ile iy dīde yaşum hem-demdür

Kūh-ı miñnetde dilā lāle ciger-kūşemdür

(19/1)

Sevgilinin padişah ve şah olarak nitelendirildiği beyitlerde âşık kuldur. Âşığın gönlü, sevgilinin saçına boynu bağlı bir kul olmuştur. Bunlarla birlikte âşığın padişah ve şaha benzetildiği de olur. Âşığın padişahlığı sevgilide olduğu gibi güzellik ve çekicilik değildir. Âşığın gönlü sitem ülkesinin padişahıdır. Bu padişahın askeri gam,

başındaki taç ise çıkardığı âhın siyah dumanının halkasıdır:

Dil şehryār-ı mülk-i sitemdür sipāhı ğam

Başında t̄ac halka-i dūd-ı siyāhıdur

(30/4)

Şiirlerde âşğın kendisinin veya yarasının lâleye benzetildiğini görüyoruz. Gönünde hicran yarası, sinesi paramparça, gözü kan dolu âşık lâleden farksızdır. Âşğın sinesinden çıkan kanlı yara tıpkı topraktan çıkan lâle gibidir:

Yaralu s̄inemde yir yir dāğ-ı hūn̄inüm benüm

Lâledür gūyā Hilālī baş çıķarmış hākdan

(70/6)

Âşık, sevgilinin mahallesinden ayrı olduğundan dolayı garip olarak nitelendirilir. O, devamlı burada bulunmayı arzular ancak, bunda başarılı olamaz. Sevgiliden ayrı kalan âşık, onun dudağından derdine derman bekler:

Derdüme umsam n'ola emsem lebūñden ben ğarīb

Çün ğarībūñ derdine dārū'ş-şifādandur 'ilāc

(10/4)

Şiirlerde âşık ve ney ilişkisine de yer verilmiştir. Bunda şüphesiz, neyin çıkardığı sesle âşğın iniltisi arasındaki benzerliğin payı büyüktür. Sevgilinin hicran kılıcıyla âşğın gönlü yüz parça olur ve âşık ney gibi inler:

Tiğ-i hicrānuñla cānā s̄ine şad pergāledür

Ol sebebden ney gibi kārūm dem-ā-dem nāledür

(31/1)

Âşğın sevgili için yapamayacağı şey yoktur, demiştik. Gamla, kederle, eziyetle ömür geçiren âşık Mansur gibi kendini sevgilinin saçına asmaya razıdır:

Zülfüne dār ideyin kendümi Manşūr gibi

Tek beni sen şanemā ‘âşık-ı serdār eyle

(87/3)

Hasta âşık, çoğu zaman tek başına kalır. Kendisinden başka, onu düşünen olmaz. Aşk derdiyle yerlerde sürünen âşığa kendi gölgesinden başkası yardımcı olmaz. Bu beyitte âşığa, ağlayan gözünden başka hiç kimsenin bir damla olsun su vermediğini görüyoruz:

Kim virürdi ben ölümlü hasteye bir katre şu

Künc-i miñnet-hānede bu çeşm-i giryān olmasa

(83/3)

Âşık, sevgilinin ilgisizliğinden, çektirdiği cefadan, aşk derdinden dolayı sürekli gözyaşı döker. Bu yaşlar öylesine çoktur ki pekçok insanı boğmuştur. Onun akıp giden gözyaşları sevgiliyi de boğabileceğinden sevgilinin dikkatli olması gerekir. Bazen de âşığın durumunu, sevgiliye bildirmek için, gözyaşı bir elçi olup sevgilinin kapısını çalar.

Âşığın ağlayışı gökleri inletir. Çünkü, vefasızlıkta onun sevgilisi gibi yoktur. Şiirlerde gözyaşlarının yıldızlara benzetildiği de olur. Âşığın gözü, dünyayı gözyaşlarının yıldızıyla süsler:

Cihānı kevkeb-i eşkümlü zeyn ider çeşmüm

Ruhın ki devr ide hattı Hilāli hāle gibi

(110/5)

Daha önce âşığın hasta olduğunu söylemiştik. Derdinin dermanını bulamayan hasta âşık ölecektir. Onun için ölüm bazen kaçınılmaz olur. Bunda, şüphesiz sevgilinin çektirdiği eziyetin ve cefanın etkisi büyüktür. Sevgilinin saçını anıp can veren âşık, mezarının sevgilinin saçının kokusuna benzeyen sümbül ve reyhanlarla süslenmesini ister:

Cān virsem añuban ser-i zūlf-i nigārumı

Sünbüller ile zīnet idesiz mezārımı

(105/1)

Aşk derdi ve sevgilinin gamıyla inleyen âşğın dert ve gamdan kurtulmasının tek yolu ölümdür. Âşğın gönlü de âşık gibi ölüme mahkumdur. Sevgilinin kirpiklerini gören âşğın gönlü can verir:

Cān virür dil görince peykānın

Haste-i teşne-dildür āb ister

(24/4)

Dertli âşık âh ve feryat ile doludur. Onun âhı ve feryadı yeri göğü tutar, dünyayı dokuz dolandır. Fakat, bunlar sevgiliye zerre kadar etki etmez. Âşğın çıkardığı feryadın ve iniltinin ateşi âşğın başına ateşler yakar. Bu durumdan rahatsız olan âşık feryadından kime dert yanacağını bilemez. Aşk derdine tutulduğunun anlaşılmasını isteyen âşğın derdini, sırrını yine onun feryadı ve ağlaması ortaya çıkarır.

Âşğın en belirgin özelliklerinden biri de yüzünün sararmasıdır. Âşık, sararmış yüzünü ne zaman aynada görse, ağlamaktan güleceği gelir. Elem ve üzüntüyle yüzün sararması, sadece âşğa has bir hâl değildir. Aşka tutulan her insanın yüzü sararır. İşte âşık böyle birini gördüğünde ona acır çünkü, onun derdini ve çektiğini çok iyi bilmektedir:

Bir ruhı zerdi kaçan görsem gönül rahm eylerin

Bilürem zirā odur ʿālemdede hem-derdüm benüm

(68/5)

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Hilâfî, vücut itibariyle zayıf bir insandır. Şair, şiirlerinde zayıflığını güzel sebeplere bağlar. Şairin boyunun hilal gibi olmasındaki en büyük etken, sevgilinin rakiple ilgilenmesidir:

Ḳāmetüm oldı Hilālī meh-i nev gibi hilāl

Yār aḡyāra işāret ideli ḳaşıyla

(88/5)

Aşk yolunda pekçok sıkıntı çeken âşık, sevgilinin ettiği cevr ve cefadan, aşkın verdiği ıstıraplardan pek şikayetçi değildir. O, sevgilinin gamından hoşnuttur. Bu gam ve kederin var olmasını ister. Çünkü âşığın mutsuz gönlü ancak bu şekilde şenlenecektir. Âşığa karşı sevgilinin cefa göstermemesi, sevgilinin âşığı yabancı olarak görmesindedir. Bundan dolayı âşık, sevgilinin kendisiyle ilgilenmemesini sevgilinin kendisini kahretmesi gibi görür:

O şanem ḳahr idüben baña şınur mı o şanem

Ki beni cevr ile yād eylemeyüp yād eyler

(26/4)

Âşık ne ölümden, ne gönül evinin harap olmasından ne de “rezil, rüsvâ” olmaktan korkar. Onun tek korkusu sevgilinin elinden alınması, sevgilinin dudağının emilmesidir. Âşık, aynı zamanda kıskançtır. Başta rakip olmak üzere, sevgilisini herkesten kıskanır. Öyle ki, sevgilinin dudağına şarap kadehinin değmesine bile razı değildir:

Şevḳ-i la^llūñle delürmiş ḳıḳızıl divānedür

Sāḳiyā mestāne la^llūñ öpmesün cām-ı şarāb

(4/4)

Bayram, garip âşığın sevgilisine kavuşmasıdır. Âşık, keman kaşlı sevgilisine kavuştuğunda, ona kurban olmak ister. Şiirlerde bayram bir başka yönüyle de ele alınmıştır. Eskiden Ramazan aylarında meyhaneler kapatılır, içki içmek yasaklanırdı. Bayram sabahlarında içki mübtelaları meyhaneye koşarlardı. Aşağıdaki beyitte şair bayramın gelmesiyle meyhanelerin kapılarının açıldığını söyleyerek, sakiye bayram müjdesini verir:

Açdı k̄uf̄lın geldi ʿıyd ayı der-i mey-hānenūn

Müjde h̄āb it sāk̄iyā çek gūşını peymānenūn

(59/1)

Bütün eziyet ve sıkıntılara maruz kalan, ölümlü bir hastaya dönen âşık, zaman zaman karamsarlığa kapılsa da umut doludur. Cihan şahı olan sevgilinin eşğine yüz koyan âşık, umudunu yitirmez çünkü, bir gün gelecek isteğine kavuşacaktır:

Vardur ümidi başına bir gün toğa bu gün

Çün tutar āstāne-i şāh-ı cihāna yüz

(37/5)

Âşığın, sevgiliden ve kaderden istekleri de vardır. Bir güzel sevmek isteyen âşık, bu güzelin “âli-cenâb” ve miskinlerini okşayan bir padişah gibi olmasını ister:

Hilālî çün güzel sevmek dilersen bir güzel sev kim

Meh-i ʿālî-cenâb olsun şeh-i miskin-nevâz olsun

(75/5)

Görüldüğü gibi aşk, en fazla etkiyi âşık üstünde gösterir. Aşkın derdini, eziyet ve sıkıntısını çeken hep âşıktır. Bu yüzden âşık kararsız ve sabırsızdır. İçinde bulunduğu durumu ifade ederken kendisini Mecnûn, Ferhat, Mansur gibi âşıklara benzeten âşık, bir gün sevgiliye kavuşacağını umut etmektedir.

c. Rakip

Divanda rakip ve ona ait düşüncelere fazla yer verilmediğini görüyoruz. Bununla beraber rakibin konu edildiği beyitlerde o, "nâ-pâk, köpek, ağyâr, yâd, bed-güher, bü'l-heves, müddeî" olarak adlandırılır. Rakibin özelliği, âşığın bütün çabalarına rağmen ulaşamadığı sevgilinin mahallesinde bulunması ve onunla arkadaş olmasıdır. Bundan dolayı, âşık rakibi sürekli kıskanır. Sevgilinin dudağına kadehin değmesine razı olmayan âşık, onun rakiple olan yakınlığına katlanmak zorundadır.

Bir başka yönüyle rakip sevgili ve âşık arasındaki en büyük engeldir. Bu hâliyle

rakip köpek olarak nitelendirilir. Aşık, sevgiliye ulaşmak için pek çok zorluk ve sıkıntıya katlanır. Sevgilinin mahallesine yaklaşan âşık, tam ona kavuştum derken, sevgilinin yanını bekleyen ve köpeğe benzetilen rakip karşısına çıkar ve ulumaya başlar:

Ulurlar beni karşı(ña) gelüp k̄yũña varduğça

Seg-i k̄yũñ gibi olsa kişinũñ yār u aḥbābı

(107/3)

Rakip, aşk ve sevgiden anlamadığı gibi bunların kuymetini de bilemez. Sevginin zevkini ancak aşk konusunda azmeden âşık bilir:

‘Āşık-ı şābit-ḳadem sürer maḥabbet zevk̄ini

Lezzetin ‘ışkuñ ne idrāk eylesün her bü'l-heves

(39/2)

Sevgili, rakiple ilgilendiği kadar âşıkla ilgilenmez. Rakibi günde bin kez öldürüp, utanmayan sevgili, âşığı bir defa olsun öldürmekten utanır :

Raḳibi günde biñ kez nāz ile öldürse ‘ār itmez

Beni bir nāz ile öldürmege ol yār ‘ār eyler

(17/4)

Sevgili, her zaman yabancı olarak tabir edilen rakibe meyleder :

Unutduñ baḥr-i ğamda āšnāyı eylemezsın yād

Hemişe meyltũñ iy şũḥ-ı cefā-pişe senũñ yāde

(95/2)

Çok güzel olan sevgili, aynı zamanda çok da temizdir. Sevgilinin eteği, temiz olmayan rakibin eline yakışmaz. Çünkü sevgilinin eteğini tutan rakip onun eteğini kirletecek ve güzelliğine zarar vermiş olacaktır:

Yaraşmaz dāmenũn nā-pāk elinde

Güzellik pāk-dāmān olmağ ister

(25/4)

Sevgiliyle rakibin arasındaki yakınlık, âşık üzerinde olumsuz etkiler yapar. Âşığın boyunun hilāl gibi incelmesinin yani âşığın zayıflamasının sebebi sevgilinin “agyâr”a kaşla işaret etmesidir:

Ķāmetũm oldu Hilālī meh-i nev gibi hilāl

Yār agyāra iřāret ideli Ķařıyla

(88/5)

Herşeyiyle sevgiliye bağlanan âşığın gönlündeki sevgilidir. Buna rağmen sevgilinin gönlündeki âşık değil, müdde’dir :

‘Āřıķũn gōnlindesin gōnlũnde senũn müdde’i

Lā-cerem gül gül bitürür seng-i harā hār u has

(39/6)

Âşığın aşk yolundaki endişesi, sevgilinin diri salınmaması durumunda, rakibin onun kıymetini düşük görmesidir:

Dirũ řaluñ kıymetin her bed-güher āsān görür

Rāh-ı řıřķũnda budur gāyetde dũřvārum benim

(69/3)

Kısaca, divanda rakip istenmeyen, hoşa gitmeyen bir tiptir. Sevgili, âşık ve rakip arasındaki tercihini rakipten yana kullanarak âşığı "divane" eder. Bu yüzden âşık rakibe karşı kin ve nefretle doludur.

3. Kişiler ve Kıssalar

Selmān-ı Savecī, Kemāl-i Hucendī, Hassan Bin Sābit, şairin kendisini kıyasladığı şairlerdir. Sevgilinin güzelliğini anlatmada kendini Hassan Bin Sābit’e

benzeten şair bu konuda Kemâl-i Hucendî'ye yetiştiğini, bundan sonra Selmân-ı Savecî gibi gazel söylemek istediğini belirtir. Her ikinci sınıf şair gibi Hilâlî de kendisinin İran şairlerinin seviyesine yetiştiğini söyler:

Hasendür vaşf-ı hüsnünde gazelde

Kemâle irdi Selmân olmağ ister

(25/8)

Hilâlî'nin bir gazelinde nakkaş olarak, Manî'nin adı geçer. Şairle sevgiliyi aynada görenler, Manî'nin Leylâ ve Mecnûn'un resmini yaptığını zannederler:

Gören âyîne de iy dil benümle nağş-ı cānānı

Şanur Mecnûn ile Leylâ'yı taşvîr eylemiş Mānî

(102/1)

Şiirlerde tarihte şarabı icat eden şahıs olarak bilinen Cem'in iki defa adı geçer. Şair, kendisinin Cem gibi elden kadehi düşürmemesi gerektiğini söyleyerek, kendisiyle Cem'in şaraba düşkünlükleri arasındaki yakınlığa dikkat çeker:

Şeh-i ışk olmağ istersen geçüp mey-hāne tahtında

Hilālî Cem gibi elden düşürme cām-ı şahbāyî

(101/5)

Âşık, Cem gibi kadehi elinden düşürmemeli, günlerini yeme, içmeyle geçirmelidir:

Cem gibi elden düşürme cāmı bayram irtesi

İyş u nūş ile geçür eyyāmı bayram irtesi

(104/1)

Leylâ ve Mecnûn, dünyaca meşhur aşk kahramanlarındandır. Âşığın Mecnûn'a benzetildiği beyitlerde sevgili şüphesiz Leylâ'dır. Beyitlerde Leylâ ve Mecnûn kelimelerinin gece ve deli anlamları nedeniyle tevriye ve ihâm-ı tenâsüp sanatlarının yapıldığı da olur. Bunların yanında âhû ve çöl gibi kelimelerin Leylâ'yla birlikte

kullanıldığını da görebiliriz. Âhû gözlü sevgilinin saçının karanlığını gören âşığın deli gönlü, âşığa Mecnûn'un adını unutturmuştur:

Görelî Leyli-i zülfin o gözi âhūnuñ
Dil-i divāne unutturdı adın Mecnūn'ūñ

(57/1)

Âşık, Leylâ'ya benzettiği sevgilisine seslenerek, feleğin kendisine çok cefa çektirdiğini, bu hâlini Mecnûn'un görmesi hâlinde ona acıyacağını söyler:

Şol kadar itdi cefâyı gerdiş-i gerdūn baña
Görse rahm eylerdi iy Leylâ-şifat Mecnūn baña

(2/1)

Hilâfî, şiirlerinde Leylâ ile Mecnûn hikayesinin yanısıra Ferhat ile Şirin hikayesine de atıfta bulunur. Âşığın kendini Ferhat'a benzettiği beyitlerde sevgili Şirin olarak nitelendirilir. Sevgiliyle, âşığı bir arada görenler, onları Şirin ve Ferhat'ın bir yerde yapılmış resmi sanırlar:

Beni yanında iy meh-rū görenler sen perî-zāduñ
Şanur taşvîridür bir yirde Şîrîn ile Ferhād'ūñ

(52/1)

Hiz. İsa, nefesiyle ölüleri dirilten ve hastalara şifa veren bir peygamberdir. Sevgili, gazellerde sık sık Hiz.İsa'ya benzetilerek telmihlerde bulunulur. Hiz. İsa'ya benzetilen sevgili, dudağıyla ölmüş âşıklarını diriltirken nefesiyle de onlara şifa verir. Hile dolu sevgili, mahmur hastayı Hiz. İsa gibi diriltse, buna şaşmamalıdır:

Mey ile haste-i mahmūrî sâki-i pür-âl

‘Aceb mi itse Hilâlî Mesihvār ihyā

(1/5)

Bunun yanında bazı beyitlerde güzelliği ve çekiciliği yönüyle sevgilinin Hiz. Yusuf'a benzetildiği görülür:

Dil-i Ya'kūb-ı mahzūnı Hilālī inledür her gün

Meger ol Yūsuf-ı sānī unutdı rüz-ı mizānı

(102/5)

Lokman, tarihteki meşhur hekimlerdendir. Sevgilinin dudağı, âşıkları diriltmekte Hz. İsa'ya benzerken, şifa verme konusunda da Lokman Hekim'le aynı güçtedir:

La'li 'İsā'dur nigāruñ mürde ihyā itmede

N'ola eylerse şifā bābında Loqmān ile baḥş

(9/4)

Bir beyitte de sevgili cömertliği yönüyle Hz. İbrahim'e benzetilir:

İy Halilüm hān-ı vaşluñdan umar mihmān-dil

İrdi haḫḫun sebzesi bitürdi çün nihālün 'ades

(39/3)

Görüldüğü gibi şairin kendine Mecnûn ve Ferhat olarak nitelendirdiği beyitlerde sevgili Leylâ veya Şirin'dir. Sevgili, bu iki aşk kahramanının yanısıra çeşitli yönleriyle Hz. İsa, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Lokman Hekim'e benzetilir. Hz. Yakub, Cem, Selmân-ı Savecî, Kemâl-i Hucendî, Hassan Bin Sâbit, Mani divanda geçen diğer tarihî şahsiyetlerdir.

4. Tabiat

Divanda kozmik âlem ve bu âlemle ilgili felek, çerh, dünya, ay, güneş, kevkeb, süreyyâ, zühre, seyyâre gibi pek çok unsur yer alır. Bu unsurların divanda geçiş sebebi, sevgilinin güzelliğinin bu unsurlarla olan ilişkisi ve bu unsurlardan hareketle âşğın içinde bulunduğu durumunun anlatılmak istenmesidir.

Şiirlerde, güzelliği dolayısıyla sevgilinin güneşe benzetildiğine sıkça rastlarız. Güneş "eflâk"ta yer aldığından dolayı, felek, eflâk, çerh, arş gibi unsurlar sevgilinin güneşe benzetildiği beyitlerde oldukça sık geçer. Sevgilinin aynadaki resmi "şîşe-i

eflāk”te duran güneş gibidir:

Mihrdür şan şīše-i eflākde kılmış qarār

İy perī āyīnede gūyā ki taşvīrūñ senūñ

(54/4)

Güneşten sonra sevgili güzelliği ve yüzünün parlaklığı nedeniyle aya benzetilir. Ay yüzlü sevgili güzelliğini dünyaya gösterdiğinden beri, gökteki ayın talihi ters dönmüştür:

Cihāna ‘arz-ı hūsn idelden ol māh-ı kamer-ṭal‘at

Hilālī yılduzı düşdi felekde māh-ı tābānuñ

(51/5)

Kozmik âlemle ilgili unsurların, âşıkla olan ilgisi dikkat çekicidir. Âşığın iniltisi göğe çıkarken, çerhi de inletir:

Dem-be-dem nālem göge çıķduđı bildüm n’idügin

İy kamer-ṭal‘at felekde Zühre’ye dem-sāz imiş

(43/2)

Bazı beyitlerde yıldızlarla, âşığın içinde bulunduğu durum arasında ilgi kurulur. Her gece gökte parlayan yıldızlar değil, âşığın âhının kıvılcımlarıdır:

İy Hilālī āteş-i āhuñ şerārıdur senūñ

Zeyn olan encüm degüldür her gice eflākda

(91/5)

Âşığın gözyaşlarının yıldızla benzetildiği de olur. Âşık, her gece eteğine yıldızla benzeyen gözyaşları döker:

Her gice kevkeb-i eşküm dökülür dāmenüme

Ḳatı düşkünlüği var iy yüzi gün yılduzumuñ

(53/3)

Kozmik alemin unsurlarından olan seyyâre, bir beyitte sevgilinin yanağındaki bene benzetilir:

Şanki devr itmîş kamer eṭrâfını seyyâredür
İy Hilâlî hâller kim ʿarız-ı mehtâbda

(89/5)

Yine süreyyâ yıldızının beyitlerde geçiş sebebi de bu yöndedir. Sevgili veya güzeller süreyyâ yıldızına benzetilir. Aşağıdaki beyitte güzellerin altın benekli elbiseler giydiğinde, bunun ayla, süreyyâ yıldızının bir araya gelmesi gibi bir güzelliğe benzediği anlatılır:

İy Hilâlî mâh ile gūyâ süreyyâ cemʿ olur
Giyseler altın benekli cāmeler cānāneler

(12/5)

Divanda sevgili ve sevgilinin vücut aksamıyla çeşitli doğal unsurlar arasında ilgi kurulduğunu görürüz. Bunların başında sevgilinin boyunun serviye benzetilmesi gelir. Sevgilinin boyunun servi, kendisinin veya yüzünün güle ve gonceye benzetildiği beyitlerde sevgilinin bulunduğu yer (kûy) gülşen veya gülzâr olarak nitelendirilir:

Ruḥuñ yâdiyle iy gül dem mi var gülzâr-ı kūyuñda
Ḥabâb-ı eşk-i gül-gündan kenârüm lâlezâr olmaz

(36/4)

Sevgilinin güle benzetildiği beyitlerde âşık, bülbüldür. Âşığın çıkardığı “nâle ve efgân” ile bülbülün yanık sesi arasında sürekli bir ilgi kurulur. Dimağı gurur rüzgarıyla dolan ve güle benzetilen sevgili, bülbüle benzeyen âşığın iniltisini duymaz:

Ṭolmuş dimâğı bād-ı gurūr ile gonceveş
Gūş eylemez Hilâlî o gül nâle-i hezâr

(23/5)

Sevgili ve sevgilinin yanağı gülün yanısıra lâleye de benzetilir. Âşık, gül yüzlü,

servi boylu, lâle yanaklı sevgilisinin yolunda, dünyasını gölge gibi toprak eder:

Hilālî bir yüzi gül serv-boylu lâle-ruhuñ

Yolında dehrini sāye gibi hāk itdi

(109/5)

Bunun yanında âşğın kendisinin lâleye benzetildiği de olur. Âşğın lâleye benzetilmesindeki en büyük sebep, onun aşk elinden çektiği dert ve ıstıraptır. Gönlünde ayrılık yarası, gözü kanla dolu, göğsü paramparça olan âşık, lâleden farksızdır:

Dilde derd-i dāğ-ı hicrān dīde pür-hūn sine çāk

Devlet-i ‘ışkuñda iy gül-ruh n’em eksük lâleden

(73/2)

Beyitlerde sevgili ve sevgilinin dudağının gonceye benzetildiğini görebiliriz. Bunun yanında gonce sevgiliye hayran ve âşık olması bakımından da dikkat çekicidir. Öyle ki, sevgilinin dudağının vasıflarını "sabâ" rüzgarından işiten gonce, bu güzellik tasviri karşısında gömleklerini yırtarlar:

Görse gülşende lebūñ hādesin iy cān ğonce

Gül gibi eyler idi çāk-i girībān ğonce

(76/1)

La’l, doğada bulunan kıymetli taşlardanır. Sevgilinin dudağı kırmızı renginden dolayı la’le benzetilir. Âşğın yüzüne la’l ve incinin gülmemesinin sebebi, onun cisminin cevher kutusunda, sevgilinin la’linin (dudağının) bulunmasındandır:

Anuñun yüzüme gülmez cihānuñ la’l ile dūrri

Ki kaldı dūr-i cismümde senūñ la’l-i-dūr-efşānuñ

(58/5)

Altın ve gümüş de kıymetli madenlerdendir. Gümüş, genelde sevgilinin bedeninin benzetildiği bir unsurdur. Bu yönüyle sevgili beyitlerde “sîm-beden” ve

“sîmîn-beden” olarak geçer. Gümüş bedenli sevgili, âşığa “bî-zer” diye bakmaz ve ondan utanır:

Utanur şoñra yüzümden benüm ol sîm-beden

Şimdi bî-zer diyü bakmaz yüzüme  ar eyler

(14/4)

Âşık sevgiliye ulaşmak, onu elde etmek için her yolu dener fakat, bunda başarılı olamaz sevgiliyi elde etmenin tek yolu onu gümüşün kuvvetiyle avlamaktır:

Hergün Hilâli kuvvet-i sîmile şayd idüp

Ol serv-i nâzenîni kenâra kemer çeker

(32/6)

Sevgilinin beniyle ilgili düşünceler, divanda birkaç yerde geçer. Sevgilinin beni “dâne ve ‘ades” olarak nitelendirilir. Sevgilinin “dâne”ye benzeyen benlerinin saçlarının altında bulunmasının sebebi, âşıkların gönül kuşunu avlamak içindir:

Bunca bēñler ne durur zülfünññ altında didüm

Didi dil mürğini şayd itmek için dâne gerek

(56/5)

Sevgilinin dişleri beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle jâleye benzetilir. Sevgili güldüğü zaman, dişleri seherde goncenin ağzına düşmüş jale gibi görünür:

Tebessüm itse görünür lebinde dendānı

Dehān-ı gonceye düşmiş seherde jāle gibi

(110/2)

Sevgilinin saçı güzel kokusu dolayısıyla sünbül, reyhan ve yasemine benzetilir. Sevgilinin saçı, onun al yanağını baştan başa süsleyince, güzellik bağımlı sünbül kokusu kaplar:

Zeyn itdi kākül ol ruh-ı alı taraf taraf

Sünbül tonatdı bāğ-ı cemāli taraf taraf

(46/1)

Divanda sevgili, güzelliği ve çekiciliği yönüyle âhûya benzetilir. Âhû, Leylâ ve Mecnûn hikayesinin önemli bir unsuru olması nedeniyle, bu hikayeye yapılan telmihlerde sık sık görülür:

Görelî Leyli-i zülfin o gözi âhūnuñ

Dil-i dīvāne unutturdı adın Mecnūn'ūñ

(57/1)

Yağmur, âşığın içinde bulunduğu durumu anlatmada kullanılan bir unsurdur. Âşığın gözleri yaş dökmede uçsuz, bucaksız bir denizdir. Âşığın derdini anlatmak, yağmurun haddi değildir:

Gözüm yaş dökme zulmetde olupdur baħr-i bī-pāyān

Bu ma'na(y)ı beyān itmek degüldür hadd-i bārānuñ

(58/4)

Diğer bir doğal unsur olan topraksa, genellikle sevgilinin yaşadığı, bulunduğu yerle (kûy) beraber ele alınır. Sevgilinin yolunun toprağı, göze sürme olacak niteliktedir. Bunun yanında toprak sevgiliyle anlam kazanır. Öyleki, şeriatın toprağa teyemmüme izin vermesinin sebebi sevgilinin eteğinin, toprağa değmiş olmasındandır:

Şerī'at virdi toprağa teyemmüm itmege ruḥṣat

Şeref virdüğüçün yire senūñ şol pāk dāmānuñ

(58/3)

Âşığın çektiği dert ve ıstırapı anlatmada kullanılan diğer bir unsur da ateştir. Âşık, aşk derdiyle devamlı âh çeker. Âşığın çıkardığı âh, o denli yakıcıdır ki onun gözleri gönlüne su serpmese, âşığın gönlü yanacaktır:

Rahm idüp Şu sepmeseydi çeşm-i giryānum eger
TutuŐurduñ iy gönül bu āh-ı āteŐ-bārdan

(74/4)

Görüldüğü gibi tabiî unsurların divanda geçiş sebebi sevgili ve sevgiliye ait unsurların tasviri veya aŐığın içinde bulunduğu durumu anlatma yönündedir.

5. Şiir ve Şairlik Hakkındaki Düşünceleri

Divan Şairleri eserlerinde yer yer Şiir ve Őairlikle ilgili görüşlerine yer vermiŐlerdir. Bunlar bize Şairin sanat anlayıŐını vermeleri bakımından önemlidir. Şairler bu Şekilde Şiir, Şair, edebiyat ve sanat hakkındaki görüşlerini, bilgilerini, zevklerini bir dereceye kadar ortaya çıkarmış olurlar.

Hilālî'nin gazellerinde de Şairin Şiir anlayıŐını yansıtan beyitlere rastlanmakla birlikte bunların sayısı oldukça azdır. Sevgilinin güzelliğini anlatmada kendisini Hassan Bin Sābit kadar yetenekli gören Şair, bu konuda Kemāl-i Hucendî'ye yetiştiğini, bundan sonraki amacının Selmān-ı Savecî'ye yetişmek olduğunu söyler:

Őasendür vaşf-ı hüsnünde ğazelde
Kemāle irdi Selmān olmağ ister

(25/8)

Dünyada pek çok güzel söz söyleyen, sevgilinin gün yüzünün özelliklerini anlatan Şair olsa da bunlar bu konuda Şaire yetişmezler:

Yokdur Hilāli gün yüzi vaşfında hem-serün
Gerçi cihānda bülbül-i güya hezārdur

(27/5)

Şairin sevgilinin güzelliğini anlattığı zambak goncasına benzeyen Şiirlerini gül yanaklılar, başlarında götürseler yeridir.

Şairin, sevgilinin yanaklarının güzelliğini anlattığı şiirleri, her gönlün beğeneceği güzelliكتedir:

Ruĥları vaşfında yārũn iy Hilālî gül gibi

Ehl-i zevke t̄aze bir şî'r dil-pesendümdür benüm

(68/6)

Şairin şiirlerinin güzel olmasında sevgilinin güzelliğinin payı büyüktür. Şair, sevgilinin aya benzeyen yanağını övdüğü için gazelinin şöhreti şehrin içini tutmuştur:

Māh-ı ruhsārũnî medĥ eyledüğüm çün güzelüm

Tutdı şehir içre benüm gün gibi şöhret – ğazelüm

(64/1)

Sevgilinin sevgisiyle, şairin şiirleri gün gibi parlayacaktır:

Ben Hilālî bendeñi iy meh-likā kem görme kim

Gün gibi rüşen ola mihrũnle āşarum benüm

(69/6)

Görüldüğü gibi divanda şiir ve şairlik hakkındaki görüşlere yer verilmiş olmasına rağmen, bu bilgiler oldukça sınırlıdır. Hilâlî, sevgilinin tasvirinde kendisiyle Hassan Bin Sâbit ve Kemâl-i Hucendî'yi bir görürken Selmân-ı Savecî'ye yetişmek istediğini söyler. Bununla birlikte Hilâlî'ye göre sevgilinin güzelliğini anlatmada ona yetişen olmamıştır. Şiirleri o derece güzeldir ki güzeller bunları başlarında taşısalar yeridir.

6. Sosyal Hayat

Hilâlî'nin divanında, şairin yaşamış olduğu çevreye ve devrine ait bilgileri bulmamız mümkündür. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, mutlakiyetle yönetilen şer'i bir devlettir. Bu sistemde her ne kadar hukuk önde gelse de, padişahların ağızlarından çıkan her bir cümle, kanun niteliğindedir. Padişah, hünkâr, şah, sultan olarak

adlandırılan hükümdar, içtimâî tabakalaşmanın en üst noktasında bulunan kişi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesiydi. Şiirlerdeyse bu şekilde vasıflandırılan sevgiliye başta güneş olmak üzere pek çok unsur kul ve köle olur:

Altun üsküflü kuluñ olsa n'ola mihr-i felek

Pādşāh-ı 'ālem-ārāsın bugün iy āftāb

(3/3)

Zamanın şahı olan sevgili, bir padişah edasıyla etrafına bakınır ancak kölelerini görmezlikten gelir. Bunun yanında güzellik ülkesinin "serveri" olan sevgili, emrettiğinde âşık onun hizmetine yel gibi koşacaktır:

İy hüsñ ilinüñ serveri emr eyle hemān sen

Ben hidmetüñe yil gibi yilem yüzüm üzre

(97/2)

Bazı beyitlerde de âşık veya âşığın gönlü, padişaha benzetilir. Fakat âşığın padişahlığı sevgilide olduğu gibi güzellik yönüyle değil, gam keder, eziyet çekme yönüyle ele alınmıştır. Âşığın gönlü, sitem ülkesinin padişahı, askeriye gamdır. Âşığın başındaki taç, çıkardığı âhın siyah dumanının halkasıdır:

Dil şehryār-ı mülk-i sitemdür sipāhı ğam

Başında tāc halka-i dūd-ı siyāhıdur

(30/4)

Elemler âşığın üstüne, gamlarla asker çekip geldikçe, âşığın âhı bunları sancaklarla karşılar:

Elemler üstüne 'asker çeküp geldükçe ğamlarla

Muqābil olmağa āhum çıkar qarşu 'alemlerle

(78/1)

Sultan, padişah ve şaha benzetilen sevgilinin diğer bir özelliği de yanındaki mâiyeti ve askerleriyle birlikte âşığın gönlü mülkünü yağmalamak için, sinesinin üstüne

konması veya âşığa kayıtsız bir hâlde yanından geçmesidir. Sevgilinin hayalinin askerleri, âşığın gönül mülkünü yağmalamak için, onun sinesinin üstüne konar:

Dil mülkini yakup güç ile gâret itmege
S̄inemde kondı hayl-i hayālī taraf taraf

(46/3)

Divanda, şairin yaşadığı çevreye ait bilgiler arasında bayramın yeri büyüktür. Bayram insanlar için sevinç, mutluluk ve kavuşma demektir. Böyle bir günde insanlar temiz elbiselerini giyerler, süslenirler. Aşağıdaki beyitte de böyle bir bayram gününde güzellerin süslendiğini görüyoruz:

‘İyd-ı ekberdür yine zeyn oldılar meh-pāreler
Herbiri bir gāmeze ile biñ dil ü cān pareler

(22/1)

Bayram, diğer bir yönüyle de şöyle ele alınabilir. Eskiden, Ramazan ayı süresince meyheneler kapatılır ve kısmen içki içtirilmezdi. Öyle ki, esrar ve içki müptelalarının Ramazanda, sahur vaktinde, esrar çekip, içki içtikten sonra oruca niyetlendikleri olurdu. Bayramla birlikte meyhane kapıları açılır ve içki müptelaları, meyhanecinin ilk gelenlere verilmek üzere hazırladığı hediyeleri başkasına kaptırmamak için, birbirleriyle yarıştırdı (Onay 1993:340). Hilâlî'nin şiirlerinde bayramın, şaraba, badeye kavuşmak olarak nitelendiği pek çok beyte rastlıyoruz. Bayramda meyhanelerin açıldığını gören âşık, Cem gibi elinden kadehi düşürmemeli ve günlerini yeme, içme ve eğlenceyle geçirmelidir:

Cem gibi elden düşürme cāmı bayram irtesi

‘İyş u nūş ile geçür eyyāmı bayram irtesi

(104/1)

Av ve avcılık, önemli atlı sporlardan sayılabileceği gibi, dönemin eğlence hayatını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Başta padişahlar olmak üzere

devlet erkânı için avlanmak, bir eğlenceydi. Hilâlî'nin şiirlerinde av ve avcılıkla ilgili beyitlere rastlamak mümkündür. Av, avcı ve avcılık tabirleri daha çok sevgilinin âşığı elde etmesi veya âşığın sevgiliyi elde etme uğraşısıyla beraber verilir. Âşık, saçının kemendiyle âhû gözlü güzelleri avlar. Âşığa eskiden beri güzelleri avlamak bir sanattır. Çünkü, adam olana bir eğlence gereklidir:

Ezelden şa~na san'atdur Hilâlî h̄ublar şaydı

Gerekdür âdem olana hele bir kâr eğlence

(94/5)

Âşık, saçının kemendiyle, ahu gözlü güzelleri avlar.

Kemend-i sünbülü gülşende pây-bend idüben

Bu bend ile gözi âhûları nigâr idelüm

(66/3)

Âşığın sevgiliyi elde etme yolu ilginçtir. Sevgiliye yaklaşma ve onu elde etme yollarından hepsini deneyen âşık başarılı olamaz. Sevgiliyi elde etmenin tek yolu altın ve gümüşe sahip olmaktır. Zaten sevgilinin, âşığın yüzüne bakmamasının sebebi, onun fakirliğiyle ilgilidir:

Utanur şonra yüzümden benüm ol s̄im-beden

Şimdi bī-zer diyü bakmaz yüzüme 'ar eyler

(14/4)

Divanda şairin yaşadığı döneme ait diğer özellikleri ve bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Dârü'-ş-şifâ, Osmanlı Devleti'nde kimsesizlerin, gariplerin, düşkünlerin barındığı bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumudur. Âşık, sevgilinin dudağını dârü'-ş-şifâya kendisini garibe benzetererek, derdine dermanın ancak sevgilinin dudağından olacağını söyler:

Derdüme umsam n'ola emsem lebünden ben ğarīb

Çün ğarībün derdine dārü'ş-şifādandur ʿilāc

(10/4)

Hat sanatı, güzel sanatlarımız arasında önemli bir yer tutar. Şairin şiirlerinde hat ve hattatlıkla ilgili bazı bilgilere rastlamamız mümkündür. Sevgilinin yanığına lacivertle hat yazmak için, dost ateş üstüne anber koymuştur:

Lāceverd ile ruhına mahr için haṭ yazmağa

Ḳodı āteş üzere ʿanber kākül-i miskīn-i dost

(8/2)

Divanda, devrin eğitim ve öğrenim durumunu yansıtan beyitleri görmemiz mümkündür. Sevgili naz etme konusunda dünyanın "ustadı"dır. Hasta âşığı sevgilinin reddetmesi ise güzel bir sebebe bağlanarak, bunu hocaların hasta talebelerini "âzād etme" sine dayandırılır:

Red idersin ne için ʿāşık-ı bīmārı didüm

Didi kim haste kılın hāceler āzād eyler

(26/5)

Sürme, insanları güzleştiren, bazı göz hastalıklarını giderdiğine inanılan bir güzellik malzemesidir. Divan Edebiyatında sürme, genelde sevgilinin yoluna veya mahallesinin toprağına benzetilir. Divan Edebiyatındaki bu mazmunu Hilālî'nin şiirlerinde de görmek mümkündür:

İki gözümse eger kan ile yunsun göreyin

Bir gören hāk-i rehūñ kühl-i cilāyile senūñ

(60/2)

Bunun yanında, âşığın bedeninin toprak olması hâlinde Cennet ehlinin bu toprağın tozunu, gözlerine sürme edineceği söylenir:

Yoluñda hāk olursa ten iy serv-i sāyevār

Ehl-i Bihışt sūrme idine ğubārımı

(105/2)

Şiirlerde âşığın ciğerinin kebab olmasıyla anlatılmak istenen, onun aşk derdiyle çektiği ıstırabın ifadesidir. Sevgilinin aşkının ateşinden, âşığın ciğeri kebab olur. Sevgilinin şaraptan mest olan gözü ise, âşığın yanan gönlünden kebab ister:

Çeşm-i mesti şarāb-ı nāb içmiş

Dil-i biryāndan kebāb ister

(24/3)

Eskiden kaleler, ülke halkını düşmanların istilasından korumak için yapıldı. Bir beyitte geçen kale, âşığın bedenine benzeltiştir. Âşığın bedeni sevgilinin oklarıyla “demir hisār” olmuştur:

Gelürse leşker-i miñnet ne kār ider bedenüm

Hadeng-i yār ile iy dil demür hişār oldı

(103/4)

Divanda, dönemin çalgı aletlerinin pek çoğunun adının geçtiğini görüyoruz. Bu çalgı aletlerinin başında, âşığın iniltisine benzetilen ney gelir. Âşık, gülşende ney gibi devamlı feryat eder. Gam meclisinde yiyip, içip, eğlenmek için âşığın sinesi “def”, iniltisi “mutrīb”, gönlü de “sâz” olmuştur:

İy Hilālî bezm-i ğamda ʿıyş u ʿişret itmege

Sine defdür nāle mutrīb dide sākî dil rebāb

(3/7)

7. Din ve Tasavvuf

Divanda dinî ve tasavvufî beyitlerin sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte

beyitlerde Allah, Allah'a iman, Peygamber sevgisi, Âhîret'e iman, kader, Cennet vb. konulara temas edildiğini görebiliriz. Şiirlerde Allah'ın isim ve sıfatları "Allah, Rab, Kadîr, Kerîm , Hakîm, Ehad, Hak, Hüdâ, Hay, Nakkâş-ı Kâ'inat" şeklinde geçer. Allah lafzının beyitlerde geçmesinin sebebi, âşığa dayanak noktası olmasının yanında, sevgili ve güzelleri yaratmasıdır. Sevgilinin yanağının nakşı o derece güzeldir ki, kainatı yaratan Allah, onun yanağının nakşının benzerini dünyada görmemiştir:

Deyr-i cihānda görmedi iy āftāb-ı dehr

Naqş-ı ruhuñ mişālını naqqāş-ı kâ'ināt

(7/4)

Çaresiz kalan âşık, sevgilinin yüzüne bakmamasından, gamdan dolayı yakını ve Allah'a seslenir:

Yā Rab Hilālî kankı birin ağlasun ğamuñ

Cānān yüzine bakmaz (u) virmez zamāna yüz

(37/4)

Hilâlî Divanı'nda geçen diğer dinî ve tasavvufî unsurları şöyle sıralayabiliriz. Meleklerin ve hurilerin çok güzel olduklarına inanılır. Sevgili güzelliği yönüyle bu unsurlara benzetilirken, bazı beyitlerde, onun güzelliğinin huri ve meleği geçtiği de olur. Aslında âşık için önemli olan ne Cennet ne de hurilerdir. O, sadece seveceği bir güzel ister:

Baña ʿarz itme dilā Cennet-i Hūrā'yı n'idem

Bir yüzi gül şacı sünbül leb-i handānum yok

(50/2)

Divanda az da olsa Kur'an-ı Kerim'de geçen sûre ve âyetlere yer verilmiştir. Bir beyitte sevgilinin ağzı Meryem Sûresi'ne benzetilir:

Ruḥı ol âftābuñ kim yed-i beyzā-yı Mūsā' dur

Dehānı sūre-i Meryem ḥaķı mīm-i Mesihādur

(28/1)

Bir beyitte de Nebe Sūresi'nin son ayetinin, son kısmının geçtiğini görürüz. Sevgilinin yanağının nuru yere düşünce güneş, toprağı kıskanıp “keşke toprak olsaydım” der:

Yirinür mäh-ı ruḥuñ düşdükçe ḥāke reşk idüp

Mihr dir iy mäh-rū “yā-leytenī küntü türāb”

(3/2)

Şiirlerde bazı peygamberlerin adlarının geçtiğini görebiliriz. Hz. Yusuf, şairin en fazla sevgiliye teşbihte bulunduğu peygamberlerdendir. Sevgilinin Hz. Yusuf'a benzetilmesinin sebebi, güzelliğidir. Bunun yanısıra Yusuf kıssasına pekçok telmihlerde de bulunulur. Hz. Yusuf'un babası Yakup Peygamber, şiirlerde sadece bir beyitte geçer. “Yūsuf-ı sâñî” olarak nitelendirilen sevgili, “mîzan günü”nü unuttuğundan beri, Hz. Yakub'un mahzun gönlüne benzeyen âşığın gönlünü her gün inletir:

Dil-i Yâḳub-ı maḥzūnı Hilālîñ ifledür her gün

Meger ol Yūsuf-ı şāñî unutdı rüz-ı mizānı

(102/5)

Sevgili, dudağıyla hasta âşığı diriltmesi ve ona derman olması yönüyle Hz. İsa'ya benzetilir. Sevgili bu yönüyle “Mesihî-dem, Mesihâ-dem, Mesih, İsa-nefes” olarak nitelendirilir.

Hz. İbrahim, diğer özellikleri yanında, cömertliğiyle tanınan bir peygamberdir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in cömertliği, misafirlerine karşı davranışları övülerek, insanların ona benzemeleri istenir. Divanda, Hz. İbrahim, sadece bir beyitte dost anlamına gelen “Halîl” ünvanıyla geçer.

Cennet'in beyitlerde geçmesinin sebebi, sevgilinin bulunduğu yerin Cennet'e

benzetilmesidir. Bu yönüyle sevgilinin mahallesi “Bihışt, Firdevs, Cinân” gibi isimlerle adlandırılır. Sevgilinin mahallesinin Kâbe’ye benzetildiği de olur. Sevgilinin mahallesinin Kâbe’sinin makamını gören âşığın nağmesi Hicaz makamına döner:

Maqâm-ı Kafbe-i kuyın görince cānānuñ

Nevā-yı nağme-i ‘âşık Hicāz’a yüz tutdı

(108/2)

Divanda, Tûbâ ağacıyla, sevgilinin boyu arasında benzerlik ilgisi kurulurken, bir kıyaslama da yapılır. Âşık, sevgilinin boyunu Tûbâ ağacının gölgesine tercih eder:

Sāye-i Tûbā vü Cennet saña yarın zāhidā

Bāğ-ı ‘ālemde bugün ol kām̄et-i mevzūn baña

(2/2)

Âşık diğer iki unsur arasındaki tercihini meyhane ve meyhanenin piri yönünde yapar. O, meyhanenin pirinin ayağını öpmeyi, zâhidin ayağını öpmeye tercih eder:

İy Hilālî geçelüm zāhidūñ öpmekden elin

Varalum pîr-i harābātuñ ayağın öpelüm

(64/5)

Şiirlerde tasavvufi bir şahsiyet olarak Hallâc-ı Mansur, sadece bir beyitte geçer. Âşık, kendisini âşıkların başı yapacağı sevgiliye , onun saçlarına Mansur gibi asılmaya razı olduğunu söyler:

Zülfüne dār ideyin kendümi Mañşūr gibi

Tek beni sen şanemā ‘âşık-ı serdār eyle

(87/3)

D. Etkilendiği ve Etkilediği Şairler

Latîfi Tezkiresi(1160:366)’nde Hilâlî hakkında “T̄arz-ı ḡazelde Mevlānā Āhī

pey-revidür” denir. Bu, Hilâlî’nin gazelde kendine Âhî’yi örnek aldığıın en büyük delilidir. Âhî’nin Hilâlî üzerindeki etkisini anlamamız için Âhî’nin şiirlerinin özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır. Âhî’nin gazellerinde, iki unsurun hakim olduğu görülür. Bunlardan birincisi bedbinlik, ikincisi şuh bir eda, hatta işi kalenderliğe vuran rindâne bir meşrepliliktir. Bu yönüyle Âhî’de Fuzûlî’nin lirizmiyle, kendinden iki asır sonra gelecek Nedîm’in şuh edasını birarada görmek mümkündür. Âhî’nin gazellerindeki bütün buluşlar, muhitinden ve halktandır. Onun sanatının esasını atasözleri, yerli âdetler, tabiat ve muhit teşkil eder. Şair, sanat gösterme konusunda yapmacığa düşmez, çok sade hatta bazan kayıtsız ve lâubâlî bir ifadeyle aşk duygularını anlatır (Sungur 1994:41). Âhî’nin gazellerinin diğer bir yönü de onların harâbâtî bir özellik göstermesidir. Şair, pek çok şiirinde şarabı konu edinmiş ve bu yolda şiirler yazmıştır.

Yukarıda anlattığımız Âhî’nin gazellerinin bu üslûp özelliklerinin tamamını Hilâlî’nin gazellerinde görmek mümkündür. Hilâlî’nin bazı gazellerinde ıstırap ve bedbinlik hâkim olurken, bazan da şuhâne bir üslûpla gazeller söylediği görülür. Böylece onun şiirlerinde Âhî’de olduğu gibi Fuzûlî’nin lirizmiyle, kendinden iki asır sonra gelecek Nedîm’in şuh edasını birarada görmüş oluruz:

İy gönül sermāye-i dermāna eylersēn heves

Derd-i ʿışkından nigāruñ olma hālî bir nefes

(39/1)

Hilālî bir niçe gün bezm-gāh-ı gülşende

Güzeller ile varup ʿıyş-ı nev-bahār idelüm

(66/5)

Hilâlî’nin şiirlerinde Âhî’de olduğu gibi pek çok deyim, halk söyleyişi, atasözü ve atasözü niteliğindeki veciz sözlere rastlanır:

Beni başdan çıkaran derd ile bu kāküldür

Seni iy dil düşüren ayağa bu perçemdür

(19/2)

MıŖr-1 hũsnũnĩ Cinān bağına virmez bu gũnũl

KiŖiye hubb-1 vaŖan Ŗehrini Bađdād eyler

(26/3)

Gũzũn cānlar olur fitneyle cānā

Buña ādem mi Ŗatlanur hey āfet

(6/3)

Hilāfĩ, çok sade hatta bazan kayıtsız ve lāubalĩ bir ifadeyle aŖk duygularını ifade eder. Bu zellik Āhĩ’nin gazellerinin de en bũyũk özelliğidir:

Niçe Ŗanum içer her dem tudađũn

Begũm ayb olmasun bi’llāh Ŗormak

(49/3)

Hilāfĩ de Āhĩ gibi dũnyadan “kām almak”, yiyip, içip, eğlenmek taraftarıdır:

Bahār iriŖdi gelũn seyr-i sebzear idelũm

Kenār-1 gũŖeni cũrayla cũy bar idelũm

(66/1)

Bũtũn bunlarla beraber Ŗair, Āhĩ’ye nazĩre yazmamıŖtır. Hilāfĩ baŖta Ahmedĩ ve Necātĩ olmak üzere Nizāmĩ, Ulvĩ, Atāyĩ, Ŗāhidĩ, KemalpaŖa-zāde, Vasfĩ, Ŗem’ĩ, Ahdĩ, Tali’ĩ gibi Ŗairlere nazĩreler yazmıŖtır.

“HerŖeyden nce Divan edebiyatı bir nazĩreler edebiyatıdır. Bu edebiyatın Ŗairi, Ŗiirlerinin ilhamını herŖeyden önce eski Ŗairlerden ve onların divanından alır” (Gölpınarlı 1972: XXIV-XXV). Bu bağlamda Hilāfĩ’nin Ahmedĩ, Nizāmĩ gibi Ŗairlerden etkilenmesi ve onlara nazĩreler yazması gayet tabiĩdir. Bu Ŗairler arasında Hilāfĩ’yi etkilemesi bakımından Necātĩ’nin önemi bũyũktür. Devrinde Ŗohret bulmuŖ, çağını aŖmıŖ, pekçok Ŗairi etkilemiŖ olan Necātĩ’nin Ŗiirlerinin en önemli özelliklerinden birisi Ŗiirlerinde ataszũ ve deyimlere geniŖ yer vermesidir. Hilāfĩ’nin de Ŗiirlerinde pek çok deyme, ataszũ ve ataszũ niteliğindeki veciz sözlere yer verdiği

düşünüldüğünde, şairin Necâfî'den etkilendiğini açıkça görülür.

Edirneli Nazmî'nin Mecmuatü'n-Nezâir(4222)'inde başta Lâmi'î olmak üzere Surûrî, Fakîrî, Andelibî, Sultan Korkud, Safî, Revânî, Münir, Refkî, Vecîhî ve Rızâ'nın Hilâlî'ye yazdıkları nazîreleri yer almaktadır. Bu nazîreler bize Hilâlî'nin devrinde oldukça beğenilen bir şair olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi Hilâlî üzerindeki en büyük etkiyi meşhur harâbâtî şairi Âhî yapmıştır. Hilâlî'nin hemen her gazeline Âhî'nin üslûp özelliklerinin görülmesi ve kaynaklardaki bilgilerden hareketle, şairin Âhî'nin takipçilerinden olduğu söylenebilir. Bu dönemde yaşayan Sultan Korkud, Lâmi'î, Münir, Rızâ gibi şairlerin Hilâlî'ye nazîreler yazdıkları düşünüldüğünde ise Hilâlî'nin devrinde oldukça beğenilen bir sanatkâr olduğu görülür. Bununla beraber Hilâlî'nin şöhretinin kendinden sonraki asırlara ulaştığı söylenemez.

SONUÇ

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin her alanda altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Bu asırda Divan şiiri, İran Edebiyatının bir taklidi olmaktan çıkmış artık yerli ve klâsik bir hâl almıştır.

Tezimizin konusunu teşkil eden Hilâlî, böyle bir edebî muhitte şiirler yazmıştır. İstanbullu ve esnaftan olan şairin asıl adı, anne ve babasının adları, eğitimi vb. konularda kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Hilâlî'nin bu mahlası seçiş sebebi vücutça zayıf olması, kendisiyle hilâl arasında benzerlik kurmasındandır. Şairin kaynaklarda ölüm tarihiyle ilgili çeşitli kayıtlar vardır. Ancak bu kayıtlardan muhtemelen H.950 (M.1543) tarihi en doğru olanıdır.

Hilâlî üzerinde en büyük etkiyi meşhur harâbâtî şairi Âhî yapmıştır. Hilâlî'nin hemen her gazelinde Âhî'nin üslûp özelliklerinin görülmesi ve kaynaklardaki bilgilerden hareketle şairin Âhî'nin takipçilerinden olduğu söylenebilir. Bu dönemde yaşayan Sultan Korkud, Lâmi'î, Münir, Rızâ gibi şairlerin Hilâlî'ye nazîreler yazdığı düşünüldüğünde Hilâlî'nin devrinde oldukça beğenilen bir sanatkâr olduğu görülür. Bununla beraber Hilâlî'nin şöhretinin kendinden sonraki asırlara ulaştığı söylenemez.

Tezkireler ve edebiyat tarihlerindeki bilgilere göre Hilâlî, şiir konusundaki kabiliyeti; sanatlı, orijinal söyleyişi ile dönemin seçkin şairleri arasında yerini almıştır. Bunun yanında bazı kaynakların Hilâlî'yi vasat bir şair olarak değerlendirmeleri, XVI. yüzyıl usta şairlerinin şiirdeki başarılarından kaynaklanmaktadır.

Hilâlî, kaynaklara göre tam ve mükemmel bir divana sahiptir. Ancak çalışmalar sırasında bir şiir mecmuasında geçen 111 gazeliyle 1 murabbasından başka şiirine rastlanmamıştır. Şairin divanından başka "Meclis-ârâ" adında bir tercümesi ve "Sıfâtü'l Âşıkîn" isminde bir manzumesi vardır.

Hilâlî, şiirlerinde devrine göre sade, külfetsiz, zarif bir İstanbul Türkçesi kullanmıştır. Duygu, düşünce ve hayallerini açık bir dille ifade eden şairin en büyük özelliği divanında pek çok mahallî söyleyişin yanında deyim, atasözü ve atasözü niteliğindeki veciz sözlere yer vermesidir.

Hilâlî, vezinle anlamın uyumunu başarılı bir şekilde sağlamıştır. Rediflerin pek çoğunu Türkçe kelimelerden seçen şair en fazla mücerred kafiyeyi kullanmıştır. Divan Edebiyatındaki “kafiye göz içindir” prensibine bağlı kalan şairin yer yer kafiyede zorlandığı görülür. Hilâlî'nin bazı şiirlerinde asonans ve aliterasyonlar görülse de bu onun üslûbunda önemli bir rol oynamaz.

Hilâlî'deki aşk tamamen beşerîdir. Şairin aşk duygularını ifade ederken samimî, kayıtsız, çapkın bir üslûp kullandığı görülür. Bunun yanında Hilâlî, bir ıstırap şairidir. Çünkü sevgili onun acınacak halini görmez ve ona kayıtsız kalır.

Kısaca, Hilâlî, döneminin üstat şairleri göz önünde tutulduğunda orta dereceli bir şair olarak kabul edilebilir. Hilâlî, usta bir şair olmaktan ziyade daha çok takipçi bir şair olmuştur. Döneminde beğenilen bir sanatkâr olmasına rağmen, Hilâlî'nin şöhretinin kendinden sondeki asırlara ulaştığı da söylenemez.

III. BÖLÜM : HİLÂLÎ DİVANININ METNİ

Nüshanın Tanıtılması

İstanbul Kitaplıkları Yazma Eserler Katalogu'ndaki bilgilere göre Hilâlî Divanı'na ait tek nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü 3298 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasının içindedir.

Bu mecmua hakkındaki bilgiler şu şekildedir :

Baş : Şeher yitişdi gelüp gūşuma benüm bu nidā

Ki tur yukarı cihānı müzeyyen itdi Hudā

Son : Sitāresi n'ola olsa Hilāli māha qarīn

Kimün ki bir günü ol yüzi māh ile geçdi

İst. trh. Şevval 1001 (M. 1593).

İst. Kd. تحت بعون الله غي اوائل شول سنة
احدى و الف من الهجرة النبويه

yk. 19. ölç: 265 x 130 - 210 x 74, st. 19, yz. ta'lik, bk: tezhipli, cl. yıldız, kt:âbâdi, ct: arkası meşin üstü kırmızı bez kaplı.

185 yapraktan ibaret olan bu mecmuanın baş tarafında kitaplık mührü basılı ve:

1-40 yaprakları metinde Nizâmî'nin şiirleri

1-40 yaprakları haşiyesinde Şeyhî'nin şiirleri

41-60 yaprakları metinde Hilâlî'nin şiirleri

41- 103 yaprakları haşiyesinde Leâfî'nin şiirleri

61-103 yaprakları metinde Yetîm'nin şiirleri

104-145 yaprakları haşiyesinde Fakîhî'nin Şiirleri

121-146 yaprakları metinde Çâkerî'nin şiirleri

145-186 yaprakları metinde ve haşiyesinde Bâkî'nin şiirleri bulunmaktadır.

41-60 yaprakları arasındaki metinde Hilâlî'ye ait sadece 111 gazel ve 1

murabba vardır. Müstensihî belli olmayan eser şairin ölümünden yaklaşık elli yıl sonra kaleme alınmıştır. Kaynaklardan tam ve mükemmel bir divana sahip olduğunu öğrendiğimiz Hilâlî'nin gazelleriyle murabbasından başka elimizde şiiri yoktur. Ulaşabildiğimiz bütün kütüphane ve kitaplıklarda bu tek nüsha dışında, başka bir nüshayla karşılaşamayışımız, divanın tenkitli metnini ortaya koymamızı imkansız hâle getirmiştir.

Transkripsiyon Sistemi ve Metnin Tespitiyle İlgili Açıklamalar

1. Yazıçevriminde ilmî eserlerde uygulanagelen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

,	٬
ş	ش
h	ه
h	ه
z	ز
ş	ش
z, d	ذ
t	ت
z	ز
c	ع
g	غ
k	ك
ñ	ن

2. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun sesliler “ā, ī, ū” şeklinde gösterilmiştir.

3. Farsçadaki “vav-ı ma’ dūde” ler “hāh” şeklinde gösterilmiştir.

4. Birleşik isimler ve sıfatlar arasına bir çizgi konulmuştur. Ser-â-ser, pür-zâr vb.
5. Arapça ve Farsça öneklerle kelimeler arasına bir çizgi konulmuş, sona gelen yapım ekleriye kelimelere bitişik olarak yazılmıştır.
6. Orijinal yazımı şeddeli olan kelimeler vezin gereği açık heceye ihtiyaç duyulduğunda şeddesiz yazılmıştır.
7. Ses düşmesi ve ses türemesi olmadığı yerlerde bitişik yazılan ile, için vb. edatlar ayrı yazılmıştır.
8. “Elif-i maksûre”ler uzun okunan yerlerde “Leylâ, ma^hnâ” şeklinde, kısa okunan yerlerde ve izafetlerde “Leylî, ma^hnî” şeklinde yazılmıştır.
9. Âftâb, âşyân, âstân vb. gibi medli okunuştan kaynaklanan ses türemeleri gösterilmemiştir.
10. Sonu ünlüyle biten kelimelerden sonra gelen, akuzatif eki “nâle(y)i, Hilâlî(y)i” şeklinde yazılmış ve metin tespitinde araya parantez içinde koruyucu ünsüz konulmuştur.
11. Dâ'im, mü'esser gibi kelimelerdeki ünsüz türemeleri dikkate alınmamış, bu kelimeler aslına bağlı olarak tespit edilmiştir.
12. c-ç, b-p, d-t ünsüzlerinin gösterilmesinde doğru olan şekil metne alınmıştır. Acmak değil açmak, olub değil olup vb.
13. Metinde zihaf yapılan yerlerde uzatmalar gösterilmemiştir.
14. İnceleme kısmında imlâ kılavuzuna uyulmuştur.

HILÂLÎ DİVANI

Gazeller

- 1 -

Mefā'ilün / Fé'ilātün / Mefā'ilün / Fé'ilün

1. Seher yitişdi gelüp gūşuma benüm bu nidā

Ki tur yukaru cihām müzeyyen itdi Hudā

2. Bahār gülşeni güllerle eyledi tezyīn

Figān iderse 'aceb mi hezār hezār nevā

3. Elinden ayağı bir dem düşürme lāle gibi

Yağala dāmen-i kūh-ı şafāyı idin cā

4. Gelüp şafāyile gülzāra 'işret eyle diyü

Olup revāne ider āblar çemende şadā

5. Mey ile haste-i mahmūrı sāki-i pür-āl

'Aceb mi itse Hilāl Mesihvār ihyā

1.1a.

3. elinden : elden - Metin

- 2 -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Şol kadar itdi cefâyı gerdiş-i gerdün baña
Görse rahm eylerdi iy Leylâ-şıfat Mecnün baña
2. Sāye-i ẖübā vü Cennet saña yarın zāhidā
Bāğ-ı 'ālemde bugün ol kāmēt-i mevzün baña
3. Meclis-i meyde dem-ā-dem içdügümce ẖan olur
Sāḳiyā nuḳl-ı lebün̄süz bāde-i gül-gün baña
4. Gördi iy hūnī bedende dāğ-ı cevrün̄ ḥaddi yoḳ
Acıyup ẖan ağladı bu dīde-i pür-hun baña
5. Bezm-i meyde gūşuma girmez şadā-yı ney benüm
Nāle(y)i ol meh Hilālī ideli kānūn baña

-3-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Sākiyā seyr itmege mir'āt-ı ruhsāruñ şarāb
Çeşm-i rüşendür bi-eynih'anuñ üstinde habāb
2. Yirinür mäh-ı ruhuñ düşdükçe hāke reşk idüp
Mıhr dir iy mäh-rü "yā-leytenī küntü türāb"
3. Altun üsküflü kuluñ olsa n'ola mıhr-i felek
Pādşāh-ı ālem-ārāsın bugün iy āftāb
4. Ārız-ı sevdā-yı zülfüñle senüñ iy serv- kad
Oldı zencirin sürür dīvāne şahrālarda āb
5. Hāşret-i la'ı-i lebüñle cān virürken gıncenüñ
Tamzırur ağızına şeb-nem iy gül-i ra'nā gül-āb

3.1a-1b.

2a. Yirinür: Pür-nür-Metin .

2. "yā-leytenī küntü türāb " :Kur'an-ı Kerim, Nebe Suresi, 40. Ayet.

(يا ليتني كنت تراب) "Keşke toprak olsaydım..." mealindedir.

6. Sen kamer-ruhsarı görse bir gice düşünde mihr

Hayretinden taña kalurdı meh-i c-ālī-cenāb

7. İy Hilālī bezm-i ğamda ıyş u ışret itmege

Şine defdür nāle muṭrib dide sāķi dil rebāb

- 4 -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Başum üzre hayme-i zer-baft olupdur āftāb
Zerre deñlü işigünde ire ger başa türāb(?)
2. Gice gündüz halkaveş gitmez ķapūndan gözlerüm
Ol der-i devletden ammā görmedüm bir feth-i bāb
3. Sāye-i serv-i nihāl-i ķāmetūñ ķaksi görüp
Bağrına başup revān üstine ditrer cūy-i āb
4. Şevķ-i la'lūnle delürmiş ķıbķızıl dīvānedür
Sāķiyā mestāne la'lūñ öpmesün cām-ı şarāb
5. Cān virür halka ķādīs-i la'lūñ iy'īsā-nefes
Bu Hilālī haste ķakkında velī virmez cevāb

- 5 -

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fa'ülün

1. Kıyāmet kadd ile ol serv-kāmet
Turup şalınsa nāz ile kıyāmet
2. Didüm yoluñda cān virmek nigārā
Geçer mi minnete didi ne minnet
3. Gözünñ hışm ile kaşd-ı cān iderse
Benüm iki gözüm ʿayn-ı ʿināyet
4. Seni gülşende görse pür-kaṭ iy gül
Yakasın ğonce çāk iderdi kaṭ kaṭ
5. Bir āhen-dil yalıñ yüzlü güzeldür
Hilālī hañçer-i cānān āfet

5.1b.

2a. nigārā: nigār - Metin.

- 6 -

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fa'ülün

1. Şahnsa nāz ile ol serv-kāmet
Görenler kopdı şanurlar kıyāmet
2. Senünle cānı yok da'vā-yı hüsne
Şanemler iy perī bir kurı şūret
3. Gözün cānlar alur fitneyle cānā
Buña ādem mi katlanur hey āfet
4. Kemān kadīm geçürdi tir-i āhı
Tokuz kat şişe-i eflāke kat kat
5. Hilālī sinemün üstinde yir yir
Görinen na'ı şekli dāl-i devlet

- 7 -

Mef'ulü / Fā'ilatü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Buldı çü cism-i mürde ğama bādeden necāt
Dirlerse cām-ı bezme n'ola çeşme-i hayāt
2. Sakın emerler iy leb-i mül bir gün āl ile
La'ı-i lebün çün ağıza düşüd iken nebāt
3. Aldanma la'b-ı 'āleme şakın bu na'ı-ı çerh
Mansūbe ile çok şeh-i devrānı kıldı māt
4. Deyr -i cihānda görmedi iy āftāb-ı dehr
Naqş-ı ruhuñ mişālini naqqāş-ı ka'ināt
5. Deryā-yı 'ışka düşdi gönül ummasun halāş
Bulmaz Hilāli baħr-i belāya düşen necāt

- 8 -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. İtdi dil mülkin musahhar kākül-i miskīn-i dost
Oldı cān tahtına server kākül-i miskīn-i dost
2. Lāceverd ile ruhına mühr için haṭ yazmağa
Kodı āteş üzre ʿanber kākül-i miskīn-i dost
3. İtdi cān bezmin münevver şemʿ-i ruhsār-ı nigār
Kıldı dil bāğın muʿattar kākül-i miskīn-i dost
4. ʿAlemleri hurrem idüp kıldı hevā-yı müşg-bār
ʿArız-ı gül-gün-ı dil-ber kākül-i miskīn-i dost
5. Pāy- būs-ı yār içündür bunca miskīnlik idüp
Hāke olduğı ber-ā-ber kākül-i miskīn-i dost
6. Dāmen altına çerāğ almış gezer dil şehrinin
Düz-d-i şeb-rū oldu benzer kākül-i miskīn-i dost
7. Şalınup boynına yārūn gül-ruhın öpmek diler
Başdan ol sevdāyı çıkar kākül-i miskīn-i dost

8. El uzatmazdı Hilālī la‘line ol dil-berūn

Cānuña qaşd itmese ger kākül-i miskin-i dost

8. 2a-2b.

7. sevdāyı : sevdāya - Metin.

-9-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. İtmesün hurşid-i rahşān rūy-ı cānān ile baḥs
Kevkebe lāyık degüldür māh-ı tābān ile baḥs
2. Bir güneşdür hüsni yārūñ zerresidür māh-tāb
Niçe zerredür iden hurşid-i rahşān ile baḥs
3. Şalınur biñ dürlü nāz ile egerçi serv-i bāg
Cānı yokdur kim ide ol ḳadd-i cānān ile baḥs
4. La'li 'İsā' dur nigāruñ mürde ihyā itmede
N'ola eylerse şifā bābında Loḳmān ile baḥs
5. Bīm-i hicrūñde Hilālī şol ḳadar giryāndur
Kim ider bu eşk-i çeşm-i baḥr-i 'ummān ile baḥs

-10-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Kıldı sen Yūsuf-cemāli Hāk ser-i hūbāne tāt
Yaraşur sen şāh-ı hūsne hūblardan ala bāt
2. İrmez iy rūḥ-ı revān luṭf ile nāzuñ senüñ
Hāk-ı Cennet āb-ı Kevser'le bulursa imtizāt
3. Dil arar tāb-ı gām-ı hicrinde sen sengin dilün
Āteş-i sūzāna döymez şışe-i nāzük-mizāt
4. Derdüme umsam n'ola emsem lebünden ben ğarīb
Çün ğarībün derdine dārü'ş-şifādandur ilāt
5. Mihrüñi dilde Hilālī niçe pinhān ide kim
Şem'i nūr-efşāna rüşendür hicāb olmaz zücāt

-11-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Devr-i güldür ğonce-lebler ʿazm-i gülzār itdiler

ʿĀşık-ı āşüfte(y)i bülbül gibi zār itdiler

2. Dökdiler başdan çözüp ayaklara kākülleri

Ser-be-ser gülzār içini misk-i Tātār itdiler

3. Şol kadar şevk-i lebünle itdiler feryād u zār

Gülsitāndan ʿandelībi zāri bīzār itdiler

4. Serviler divāra hayretten tayanup kaldılar

Çün sehi-ḳadler tırup yār ile reftār itdiler

5. İy Hilālī çeşm-i mest ile güzeller bāğda

Bir nazarda nergis-i şehlāyı bīmār itdiler

-12-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. La'1-i nābuñ öpdügiyçün al ile peymāneler
Bezm-i ğamda sākiyā kıan yutdılar mestāneler
2. Germ olup meclisde rūy-ı yāra öykündük diyü
Şem^ç-i meyde başına odlar yaķar pervāneler
3. Dil bugün görsün diyü eller virürler dilleri
Kākül-i cānāneye el kıardügiyçün şāneler
4. La'1-i cāmını meger cānāneler yād itdiler
Her taraıdan güm güm ötdi küşe-i mey-hāneler
5. İy Hilālī māh ile güyā şüreyyā cem^ç olur
Giyseler altun beneklü cāmeler cānāneler

12. 3a.

4a. cāmını : cānı - Metin.

Vezne uymuyor.

-13-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Zülf-i müşg-efşānuña çeşmüm benüm bir şānedür
Aña bu kirpüklerüm her yañadan dendānedür
2. Bir şanem taşvirini gördüm helāk oldum bugün
Şöyle şandum ol peri-rū şahid-i kāşānedür
3. N'ola hum-ı bādeye düşsem habāb-ı mey gibi
Mest-i ıışkuñ sākiyā ekser yiri mey-hānedür
4. Taşa tutdı jāleden etfāl-i ğonce lāle(y)i
Gördiler Mecnūn gibi bir kıbkızıl divānedür
5. Hāline ben nā-tuvānuñ raħm idüp feryād ider
Minnetüm yirden göge dek nāle vü efgānedür
6. Mest olup ıuşşākı nāz ile helāk iden gözün
İy Hilālī var ise ol gözleri mestānedür

-14-

Fé'ilātün / Fé'ilātün / Fé'ilātün/ Fé'ilün

1. Eyü varur dehenün ğonce(y)i efkār eyler
Çeşm-i mestün hoş ider nergisi bīmār eyler
2. Ğam u ğuşşayla tolu şādiye yir yoĝ cānā
Cān atup gelmesün ol gönlüme yir tar eyler
3. Beni ayaklar(a) bu zülf-i semen-sā düşürür
Seni āşüfte dilā turre-i tarār eyler
4. Utanur şonra yüzümden benüm ol sim- beden
Şimdi bi-zer diyü bakmaz yüzüme 'ār eyler
5. İy Hifālī görelī ħālet-i hüsn-i yāri
Yüzini nāhun-ı ħāriyle gül efkār eyler

14. 3a.

3a. ayaklara : ayaklar-Metin.

5a. görelī: göre-Metin.

-15-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Mihr-i ruhsārında haḡ görsem gözüm giryān olur

Yüzün gözün ebr-i siyeh ḡtsa o gün bārān olur

2. Şol kadar ḡayretdeyim esrār-ı la'1-i yār ile

İşiden keyfiyyet-i ḡālüm benüm ḡayrān olur

3. Yüzün ucından biri birine düḡdi cān u dil

İy kemān-ebṛü irişmezseñ arada ḡan olur

4. Ağlasam feryād idüp biñ kerre mānend-i hezār

Açılır ol ḡonce gül gibi güler ḡandān olur

5. Ol ḡamer-ruhsārı ay olur ki görmez gözlerüm

Her gün anuñcün Hilālī dem-be-dem giryān olur

15. 3b.

1b. ebr-i : ebr ü-Metin.

Vezne uymuyor.

-16-

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. Gelse nâz ile lebûñ gonce(y)i handān eyler
Söze gelse dehenûñ bûlbûli nālān eyler
2. La^clûñ evşāfını gülşende şabādan işidüp
Gonceler iy yüzi gül çāk-i giribān eyler
3. Her kaçan şāneleyüp kāğıda sünbüllerini
Hāl-i ^cuşşākı o gül- çehre perişān eyler
4. Beni ayaklara bu zûlf-i semen-sā düşürür
Seni āşüfte dilā turre-i cānān eyler
5. Gülşen-i kūy-ı nigārumda Hilālî ^cuşşāk
Bûlbûl-i haste gibi nāle vü efgān eyler

-17-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Kaçan āl ile ol gül-nār-ı zülfin yüzde mār eyler
Karār u şabr-ı ʿuşşākı ser-ā-ser tarmār eyler
2. Helāk eyler yolında gördi her kim eylese zārī
Gönül ol āfeti gördükçe her dem āh u zār eyler
3. Baña dirsən ki geç meyden şalāh-ı ihtiyār ile
Geçüp andan be hey şūfī bunı kim ihtiyār eyler
4. Raķibi günde biñ kez nāz ile öldürse ʿār itmez
Beni bir nāz ile öldürmege ol yār ʿār eyler
5. Suvār-ı esb-i nāz oldukça ol māh-ı kamer- talʿat
Hilālī bendeler yolında cismin hāksār eyler

-18-

Fē ilātün / FÉ ilātün / Fé ilātün/ Fé ilün

1. Yār kim nāme-i cev̄ ile beni yād eyler
Ġamdan ol serv-i sehī bendesin āzād eyler
2. Maḥmil-i Leyli'(y)i Mecnūn göricek cān virdi
Dögünüp böyle ceresler aña feryād eyler
3. Ġam-ı cānān cihānda göreyin var olsun
Dil-i nā-şādumı her laḫza gelüp şād eyler
4. İy dil hüsrev-i Şirīn-sühānuñ şiveleri
Aķıbet kūh-ı belāda beni Ferhād eyler
5. Tīg-i cev̄ ile çekerse tenüme dāl ü elif
Ol kamer-çehre Hilālī bir ulu ad eyler

 18. 4a.

4a. Vezne uymuyor.

-19-

Fé'ilâtün / Fé'ilâtün / Fé'ilâtün/ Fé'ilün

1. Eşk-i Ferhād ile iy dīde yaşum hem-demdür
Kūh-ı miḥnetde dilā lāle ciger-kūşemdür

2. Beni başdan çıkarın derd ile bu kāküldür
Seni iy dil düşüren ayağa bu perçemdür

3. Dirilürken dem-i iḥyāda Mesih-dem 'aceb
Öldüren ḥastesin ol yār-i sihir- demdür

4. Rā ḳaşun ḳametümi derd ile tāk itdügine
Ḳametüm dāl yiter añā nigārā ḥasımdur

5. Rūy-ı zerdümde Hilālī görinen ḳatre-i eşk
Gūyiyā berg-i hazān üzre düşen şeb-nemdür

19. 4a.

3b. Vezne uymuyor.

-20-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Hār-ı müjgānumla iy gül- ruh bu çeşm-i eşk-bār
 ʿAyndur gūyā ki anuñ etrafında hār
2. Çeşm-i pür- hūnumda ʿaks-i ʿarızuñ iy mäh-rū
 Mihrdür gūyā kim olmuşdur şafağdan āşkār
3. Görđi divāne hevā-yı kām̄et-i dildār ile
 Servi iy bād-ı şabā zencire çekdi cūybār
4. Cürfa dök yād eyledükçe hāke ben üftāde(y)i
 Nūş idersen̄ sākiyā yār ile cām-ı hoş- güvār
5. Cānuma geçdi dilā geldükçe şadr-ı sīneme
 Hiç karār itmez iken nāzük geçer tīr-i nigār

 20. 4a

1b. Vezne uymuyor.

-21-

Fé ilātün / Fé'ilātün / Fé'illātün/ Fé'ilün

1. Çāk iden s̄inemi t̄ig-i ğam-ı cānānumdur
Fāş iden sırrumı s̄üz-ı dil-i pinhānumdur
2. Gün degüldür görinen deyr-i felekde her gün
Çaks-i taşv̄ir-i cemāle meh-i tābānumdur
3. Dāğlar güller elifler şanema serv-i seh̄i
Cism-i şad pāre benüm tāze gülistānumdur
4. Ne kadar var ise meh-pāre kulağı küpelü
Bende-i halka be-güş-ı der-i sultānumdur
5. Sāyeveş hāk ile yeksān iden üftādeleri
İy Hilālī benüm ol serv-i hırāmānumdur

21. 4a-4b

2a. görinen: görünen-Metin.

-22-

Fā'īlātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'īlün

1. 'ıyd-ı ekberdür yine zeyn oldılar meh-pāreler

Herbiri bir ğamze ile bīñ dil ü cān pāreler

2. Hīl'at-i 'ıydın geyüpdür herbiri bir reng ile

Kanna 'āşıqlaruñ k̄asd itdiler el k̄aralar

3. Herbiri h̄üsn iline sulṭan olupdur h̄ükm ider

H̄idmete bil baĝlayupdur 'āşıq-ı bi-çāreler

4. İy Hīlālī k̄ıl du'ā kim dā'imā var olalar

Ol lebi aḥmer yüzi gül k̄aşı gözi k̄aralar

5. Yā İlāhī sen bu gün yüzlü perī-peykerleri

Şakla tā seyr itdügince encüm-i seyyāreler

- 23 -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Almaz bu ben ğubārı rehin ʿaynına o yār
Zirā bilür ki ʿayn-ı zarar dur göze ğubār
2. Dāğ-ı ğam-ı nigār ile gitdüm zamāneden
Olsa ʿaceb mi her kademün rüyı lālezār
3. Döndürdi şūretā beni Mecnūn-ı hasteye
Deyr-i zamānede yine bir naķş ile nigār
4. Beñzetmeseydi sāye-i kadd-i nigāruma
Çekmezdi servi bāğ kenārına rūzgār
5. Tolmuş dimāğı bād-ı ğurūr ile gonceveş
Gūş eylemez Hilālī o gül nāle-i hezār

- 24 -

Fē'ilātün / Mefā'ilün / Fē'ilün

1. Dil lebünden şarāb-ı nāb ister

Hastedür derdine cevāb ister

2. Ğamze-i dil-figāri dildāruñ

Hāne-i gönlümi harāb ister

3. Çeşm-i mesti şarāb-ı nāb içmiş

Dil-i biryāndan kebāb ister

4. Cān virür dil görünce peykānım

Haste-i teşne-dildür āb ister

5. İy Hifālī yitişdi bezm-i bahār

Devr-i güldür gönül şarāb ister

-25-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fa'ülün

1. Göñül geh geh ki handān olmağ ister
Aña zülfün perişān olmağ ister
2. Dil ol zülf (ü) zenahdāndan kesilmez
Esir-i bend ü zindān olmağ ister
3. Gözün ki kaşd ider dökmege kanum
Dem-ā-dem ki peşimān olmağ ister
4. Yaraşmaz dāmenün nā-pāk elinde
Güzellik pāk-dāmān olmağ ister
5. Ne Hindidür benün anber şatarken
Cemāl iklimine şāh olmağ ister
6. Şeh-i kişver- küşā yafni ki hurşid
Gelüp kapuñda der-bān olmağ ister

25.5a.

2a. zülf(ü): zülf-Metin.

2b. bend : bende-Metin.

7. Hilālî hüsniñüñ cıydinde cānā

Kemān ebrūñā qurbān olmağ ister

8. Ḥasendür vaşf-ı hüsniñde ğazelde

Kemāle irdi Selmān olmağ ister

- 26 -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün/ Fe'ilün

1. Vird idüp verd-i ruhuñ zıkrini dil yād eyler
Her seher mürğ-i seher gibi ki feryād eyler
2. İctimāfımı raķībün benüm āhum tağıdur
Hār u hāşāke perişān nitekim bād eyler
3. Mışr-ı hüsnüni Cinān bāğına virmez bu gönül
Kişiyē hubb-ı vaţan şehrini Bağdād eyler
4. O şanem kahr idüben baña şınur mı o şanem
Ki beni cevri ile yād eylemeyüp yād eyler
5. Red idersin ne için 'aşık-ı bīmārı didüm
Didi kim haste kılın hāceler āzād eyler
6. Sögse gördükçe tebessümle lebin depredüben
Şevkden öldürüben rūhumuzı şād eyler

7. Asa hurşid-i ruhın Leyli-i zulfın goturup

Dil-i Mecnun-ı Hilalı(y)i ferah-şad eyler

- 27 -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Zahm-ı hadeng-i yār ile dil lālezārdur
Her tāze dāg-ı tende gül-i nev-bahārdır
2. Deyr-i zamāna bir qurı taşvirdür hemān
Sūret viren bu 'āleme naqş-ı nigārdur
3. Şanmāñ bedende hançer ü peykānidur tūran
Bu ten nihāli üzre biten berg ü bārdur
4. İy bād-ı şubḥ kākül-i miskīn-i yārdan
Būy-ı vefā belürmedi çok rūzgārdur
5. Yokdur Hilāli gün yüzi vaşfinda hem-serün
Gerçi cihānda bülbül-i güyā hezārdur

27. 5b.

2b. Vezne uymuyor.

- 28 -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Ruḥı ol āftābuñ kim yed-i beyzā-yı Mūsā'dur
Dehānı sūre-i Meryem ḥaḳı mīm-i Mesihādur
2. Felekde zeyn olan yir yir degüldür iy melek encüm
Temāşā itmege mihr-i cemālün çeşm-i Hūrā'dur
3. N'ola ehl-i nazar gözlerse naḳş-ı hüsn-i taşvirün
Ġarāz deyr-i cihānda iy büt-i ra'nā temāşādur
4. Niçe merdümleri yaşum ḥazer kıl ğarḳa virmişdür
Benüm iki gözüm eşki revānum ʿ ayn-ı deryādur
5. Cemāli ʿ aks-i mir'āt-ı muşaffādur o meh-rūnuñ
Hilālī ḳubbe-i mīnāda mihr-i ʿ ālem-ārādur

-29-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Güzeldür kıadd-i mevzūmı ʿalā bāli kıyāmetdür
Huşūşā çeşm ü ebrūsı ne zālīmdür ne āfetdür
2. Helāk eylerse hışm ile beni ger çeşm-i hūn-rizūn
Keremdür iy gözüm nūrı hemān ʿayn-ı ʿināyetdür
3. Yiridür sinede rūh-ı revānum gibi şaklırsam
Hadeng-i ğamzēn iy kaşı kemān sehm-i saʿādetdür
4. Cefālarla anūn dāl ideyin kıaddin dimiş dildār
Dilā ol serv-kāmetden ne gelse dāl-i devletdür
5. Ruhı gün bēnleri seyyāre hüsni bir muşavver nūr
Hilālī ol kamer- talʿat meh-i burc-ı melāhetdür

- 30 -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mef'ülü / Fā'ilün

1. Mecnūmı gör ki deşt-i belā pādşāhıdır
Hayme habāb-ı eşki ʿalem dūd-ı āhıdır
2. Dil t̄ablını dögüp çeken āhūñ livā'sını
Ol pādşāh kişver-i hūsnūñ sipāhıdır
3. Bu çerh-i atlas ol şeh-i mülk-i melāhatūñ
Ordu-yı rif'atindeki bir bārgāhıdır
4. Dil şehryār-ı mülk-i sitemdür sipāhı ğam
Başında t̄ac halka-i dūd-ı siyāhıdır
5. Kimdür Hilāli diriseñ iy serv-i nāzenīn
Bāğ-ı Bihişt-i kūyūñ ol hāk-i rāhıdır

30. 6a.

1b. dūd-ı : devvār-ı - Metin.

Vezne uymuyor.

-31-

Fā'ilātün / Fa'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Tīg-i hicrānūnla cānā sine şad pergāledür
Ol sebebden ney gibi kārüm dem-ā-dem nāledür
2. Nāle-i bülbül belikletmiş uçurmuş uyhusın
Goncenün lafındaki şeb-nem degül teb-hāledür
3. Dāg-ı Mecnūn'dan dökilen kan bulaşmış penbedür
Zeyn olan deşt-i belāda şanmañuz kim lāledür
4. Sākiyā mihr-i cemālūñ aksi cām-ı bādedür
Māhdur güyā añā devr-i piyāle hāledür
5. Günde yüz tevbe ider şūfī Hilālī bādeye
Şol kadar ʿābidlenür şan zāhid-i şad-sāledür

31. 6a.

5a. yüz : yüz kez-Metin.

5b. Vezne uymuyor.

-32-

Mef'ulü / Fâ'ilatü / Mef'âlü / Fâ'ilün

1. Bülbul kaçan ki nâvek-i âh-ı seher çeker
Gonce yüzine nâz ile gülden siper çeker
2. Sâyeñle hem-ser olmağičün serv-i ser-firâz
Yillardur çemende turup derd-i ser çeker
3. Geh bâde-i firâk u gehi âh-ı sūznâk
Bezm-i belâda 'aşık-ı miskîn neler çeker
4. Ebrū-yı yâre öykünimez zerrece hilâl
Tâk-ı felekde kendüyi gerçi gerer çeker
5. Meydân-ı hüsn içinde turup pehlevân-şifât
Ebrūlaruñ kemân-ı cefâyı çöker çeker
6. Her gün Hilâli kuvvet-i sim ile şayd idüp
Ol serv-i nâzenini kenâra kemer çeker

-33-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Eflāke ırmese başı n'ola iy nihāl-i nāz

Kaddün nihāli dikmesidür serv-i ser-firāz

2. Sen āsmān-ı hüsn ü bahā āftābısın

Bulsāñ 'aceb mi gün gibi 'ālemde imtiyāz

3. Bezm-i şafāda dün gice tāb-ı şarābdan

Par par yanardı gün gibi ol şem'-i cān-güdāz

4. Başdan ayağa iy yüzi gül 'izz ü nāzsın

Dinse 'aceb mi sen boyı şimşāda serv-i nāz

5. Bir mäh-rūya bağladı gönlin Hilāli kim

Cevri ziyāde 'āşıka mihr ü vefāsi az

33. 6b.

1a. Vezne uymuyor

-34-

Mef'ulü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. **Ḳaldum diyār-ı derd ü belāda nigārsuz**
Āh eylesem ʿaceb mi gönül ihtiyārsuz
2. **Her dilde k'olmaya eser-i dāg-ı gül- ruhān**
Benzer o sahn-ı bāğa k'ola lālezārsuz
3. **Dil pāre pāre gonce gibi hār-ı gūşadan**
Hātır şikeste gül gibi ol gül- ʿizārsuz
4. **Dilden qarār u şabrı alup kākül-i niğar**
Ben bî-qarārı eyledi şabr u qarārsuz
5. **Kūyında nāle kılsa n'ola şadhezār dil**
Olmaz Hilāli gülşen-i Cennet hezārsuz

-35-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Cām-ı mey olmasa açılmaz dil-i ğam-hānemüz

Āftab-ı cām ile rüşen olur kâşānemüz

2. Korkarın halk-ı cihānı ser-te-ser eyler helāk

Mest-i nāz olmuş yine ol gözleri mestānemüz

3. Şanuram mihri ele almış melekler devr ider

Meclis-i meyde güzeller şunsalar peymāneler

4. Mūmdur yanmağa şem'-i meclis-i dildārda

Yanmadan pervā yimez sāki dil-i pervānemüz

5. Gelmeye yıllarla hergiz çeşmine hāb-ı şafā

Bir gice iy dil işiden kışsa vü efsānemüz

6. Nāle-i dil-sūzdan yir yir Hifālī sinesin

Raḥne raḥne itdi zencirün dil-i divānemüz

35. 6b.

4b. Vezne uymuyor

-36-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Şikest olsa şurāhī cām-ı meclis ber-ķarār olmaz
Meseldür sākiyā baş gitse ayak pāydār olmaz
2. Şarāb-ı nābdan şūfi geçerdüm ihtiyār olsa
Bilürsin mest-i ırışk olanda evvel ihtiyār olmaz
3. İrişmez sāye-i Tūbā'ya Sidre haķķiķün yārdan
Bugün yolūnda her kim iy sehi-ķad hāksār olmaz
4. Ruhūñ yādiyle iy gül dem mi var gülzār-ı kūyuñda
Habāb-ı eşķ-i gül-gūndan kenārūm lātezār olmaz
5. Hādeng-i ğamzesi tenden geķüp kār eyledi cānā
Hilālī ol kemān-ebrūya beñzer ğamzekār olmaz

36. 7a.

1a. olmaz : olsa-Metin.

3a. Vezne uymuyor.

-37-

Mef'ülü / Fa'ilatü / Mef'ülü / Fa'ilün

1. Rıdvān ki irişüp süre ol āstāna yüz
Kevser'den el yuyup dahı yumaz Cinān'a yüz
2. Bülbül seherde şaha du'ā itdügünce gül
Āmīn ider o verde tutup āsmāna yüz
3. Toldur dimāg-ı 'āleme luřfuñ nesīmini
Devlet bahāri tutmadın āhir hazāna yüz
4. Yā Rab Hilāli kañkı birin ağlasun ğamuñ
Cānān yüzine bağmaz (u) virmez zamāna yüz
5. Vardur ümidi başına bir gün toğa bu gün
Çün tutar āstāne-i řāh-ı cihāna yüz

-38-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fa'ülün

1. Güzeller gerçi kim olmaz vefāsuz
Güzel yokdur saña benzer cefāsuz
2. Cihānı tutdı bālānuñ belāsı
Cihānda kimse mi vardur belāsuz
3. Perī didük saña gerçi hatādur
Beşer ma'zur tut olmaz hatāsuz
4. Karadur gözüme zülfün düninden
Ne günler kim olasn meh-likāsuz
5. Ğamuñ yād itdügüm hicründe bu kim
Ğarībün gönl' açılmaz āşnāsuz

6. Cemālünden benî dūr itme gel kīm

Yaraşmaz gülsitān destān-serāsuz

7. Hilālî bulmayup vaşluña dermān

Ölür ol derd-mend āhir devāsuz

-39-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. İy gönül sermāye-i dermāna eylerseñ heves
Derd-i ırışkından nigāruñ olma hālī bir nefes
2. Āşık-ı s̄abit-ķadem sürer maħabbet zevķini
Lezzetin ırışķuñ ne idrāk eylesün her bü'l-heves
3. İy Halīlüm h̄ān-ı vaşluñdan umar miħmān-ı dil
İrdi hattun sebzesi bitürdi çün nihālūñ Ādes
4. Eyle şuret virdi Āaks-i Āarızuñ āyinesi
Kim yüzine baķmağa gün yüzlüler eyler heves
5. Nuķl-ı sükker devr-i la'fünde degül kāsıd hemīn
Ağzına cām-ı şarābuñ dahı üşmişdür meges
6. Āşıkūñ gönlindesin gönlünde senūñ müdde'i
Lā-cerem gül gül bitürür seng-i hārā hār u has

39.7b.

3b. Vezne uymuyor.

7. Niçe feryād itmesün kim gün yüzünüñ hasreti

Eyledi cān bülbüline ten gülistānın kafes

8. Dāl qaddüñden Hilālī yār añlar derdüñi

“Ārife bir hırqa besdür pes sözi uzatma kes

-40-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Olma dirdüm nāle-i ʕuṣṣāka her dem hem-nefes
 Āh u zāruñ degmesün iy dil ki tutmaduñ nefes
2. Sine-i şad-çäkde güyā hezār elhān-ı dil
 Bülbül-i şuridedür olmuş giriftār-ı kafes
3. Ālemi kılduñ mu'attār büy-ı miskāsā ile
 Zülf-i yāre iy şabā bulduñ meger ki dest-res
4. Maḥmil-i Leylā'yı Mecnūn gördi iy dil virdi cān
 Üstine anuñ düketdi nāleler kıldı ceres
5. Şāne yüz buldı Hilālī gör nice çok başludur
 Zülf-i dildārı kımaz elden gerek başını kes
6. Nāme-i evvel-bahārı şunmağa gül şāhına
 Peyk-i bülbül gonceden yanına taķındı ceres

-41-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Benem ol şayd-ı fitrākinde yāruñ ğarķ-ı hūn olmış
Serüm sümm-i semendin öpmek için ser-nigūn olmış
2. Gice mestāne alurdum Őeb-i zūlmetde luř itmiş
Yanumca sāyem iy meh-ehre baña reh-nümūn olmış
3. Mey içmiş bezm-i ğūlşende yine ol ğonce-i ranā
Kızarmış bāde-i cām-ı Őafādan lāle-ğūn olmış
4. Şakın iy dil utıŐma küşti-i ğir-i āteŐ-i ğamla
utıŐmış nie nie pehlevānlar hep zebūn olmış
5. Hilālī ger eh-i dāğ-ı belāya mübtelāya ata
Bulunmaya benüm gibi cefādan bağrı hūn olmış

-42-

Fé ilātün / Fé ilātün / Fé ilātün/ Fé ilün

1. Var mıdur bencileyin derde giriftār olmuş

Hasret-i dīde-i dildār ile efkār olmuş

2. Eşer itse n'ola hārāya figān u zārūñ

Yirūñ iy bülbül-i şūrīde senūñ hār olmuş

3. Göñlümi yaraladı gül gibi hār-ı gayret

Gördüm ol ğonce-dehen hem-dem-i aġyār olmuş

4. Nāleme hem-nefes olmak diler imiş ney-i zār

İşidüp nāle-i dil-sūzumı pür-zār olmuş

5. İy Hilālī yiler ardınca şabā dildārūñ

Meger ol serv-i hevā-bahşa hevādār olmuş

-43-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Nāz imiş her dem işi ʿuşşāka meyli az imiş
Ol kamer her-cā'ilikde gün gibi mümfāz imiş
2. Dem-be-dem nālem göge çıkdığı bildüm n'idügin
İy kamer-tal'at felekde Zühre'ye dem-sāz imiş
3. Cāme-i sebz ile gülşende nihāl-i gül gibi
Şalınup yüz dürlü şive ile evvel nāz imiş
4. Niçe cāndan mübtelā olmayam ol cānāneye
Dā'imā ʿuşşāka anuñ cevri ʿizz ü nāz imiş
5. Her kamer ruhsāra ağzında tutar zer gösterür
İy Hilālī pīr-i hāver rind-i şahid-bāz imiş

-44-

Mef'ulü / Fā'ilātün / Mef'ulü / Fā'ilātün

1. Gün germ olup inēnde hüsni itmesün 'arz
Nisbet yüzünle gün de "beyne's-sema'i ve'l- arz"
2. Hicründe sīm-i eşke ol denlü kādirem kim
Ka'be kapuñ tavāfi olmuşdurur baña farz
3. Bir oda yakdı ğurbet gözüm yaşı uçından
Oldı revān kapuña hālūmi itmege 'arz
4. Bir katre yaş komadı çeşmümde şevk-i la'ltün
Gerçi ki hūn-ı dilden çoğ aldı gözlerüm karz
5. Zülf ü hatuñ sıfātın yazmağ için Hilālī
Bir müşğ ile varakda hoş çekdi tül ile 'arz

44. 8a-8b.

1. "beyne's-sema'i ve'l- arz": Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Enbiya Suresi
vb. (بين السماء والأرض) "Gök ve yer arasında..." mealindedir.

-45-

Fa'ilatün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Yakmasa gülşende verd-i āteş iy meh-i çerāğ
Cānına yüz yirde yanmazdı hezārūn tāze dāğ
2. Zūlf-i ʿanber-bār-ı dildār ile hem-reng olmasa
Bağlamazdı nāfe-i misk-i hatın hergiz dimāğ
3. Sākīyā başdan çıkarsa n'ola mānend-i ḥabāb
Devr-i gülde lālevār elden koyın bir dem ayāğ
4. Gül görünür çeşmüme āteş nihāl-i serv dūd
Seyr-i gülzār eylesem dildārsuz yā geşt-i bāğ
5. Halka-i zerdin Hilālī incinürken gūş-ı yār
Nāle-i ʿuşşāk-ı dil-sūza tutar mı hiç kulağ

-46-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Zeyn itdi kākül ol ruh-ı alı taraf taraf
Sünbül tonatdı bāg-ı cemāli taraf taraf
2. Şanmāñ üşen bu dide-i bimaruma meges
Uçar gözümde dāne-i hāli taraf taraf
3. Dil-mülkini yakup güç ile gāret itmege
Sīnemde kondı hayl-i hayālī taraf taraf
4. Yavuz yil esmesün diyü ol servün üstine
Āhum şalardı bād-ı şimāli taraf taraf
5. Hattı-ı gubarı şafha-i hüsünde mü-be-mü
Yır belürdi geldi Hilālī taraf taraf

-47-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Gülşen-i hüsnün ruhun gibi gül-i handanı yok
Göncenün öykünmege la'lüne cānā cāmı yok
2. Gerçi çokdur pādşāhān-ı cihān-ārā ötey
Mısr-ı hüsnün şimdi Ferdī gibi bir sulṭānı yok
3. Günde biñ kez öldürür bir kerre ṭurmaz 'ahdine
Āh elinden ol nigārün 'ahdi vü peymānı yok
4. Çāresin derd-i ğamun benden şorarsañ iy gönül
Ölmeden ğayrı hele ben bildüğüm dermānı yok
5. Şerḥ olunmaz vaşf-ı ğam gelmez zebāna derd-i dil
İy Hilālī ğuşsa-i hicrānumun pāyāmı yok

-48-

Fé'ilātün / Fé'ilātün / Fé'ilātün/ Fé'ilün

1. Şalınan nāz ile ol serv-i hırāmān ancak
Yürüyen şive ile āfet-i devrān ancak
2. Senün iy mäh-ı cihān mihr-i ruḥuñ şevkinden
Hāk de bencileyin çāk-i giribān ancak
3. Göricek la'lün aḥardı gözüm iy ʿarızı gül
Gülşen-i cānda biten serv-i hırāmān ancak
4. Ne haber virdi ʿaceb bād-ı şabā zülfünden
Sünbülün iy yüzi gül ḥāli perişān ancak
5. ~~Devri~~ ḥaddinde Hilālī görinen ḥāl-i siyeh
Āfet-i ḥalk-ı cihān fitne-i devrān ancak

48. 9a

5. görinen : görünen-Metin.

-49-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fa'ülün

1. Şaçuña şāne kimdür başa barmak
Ki tarrār ile gücdür başa varmak
2. Lebün rāzın gül açdı ğonce şanma
Degüldür ğonce miskīn ağzı yaprak
3. Niçe kıanum içer her dem tudağun
Begüm Ğayb olmasun bi'llāh şormak
4. Gönül kesmez tama' izün tozından
Tıoyurmaz gözleri illā ki toprak
5. Sen olmazsañ muķayyed n'ola şāhum
Hilālī kıl olupdur saña mutlak

-50-

Fé'ílātün / Fe'ílātün / Fe'ílātün/ Fé'ilün

1. Gülebakar yüzüme bir gül-i handānum yok
Ağlasam ben yiridür bir gözi mestānum yok
2. Baña 'arz itme dilā Cennet-i Hürā'yı n'idem
Bir yüzi gül saçı sünbül lebi-i handānum yok
3. Gülşen-i kūyuña vardukça bu dil nāle kılar
Dime iy ruhları gül bülbül-i nālānum yok
4. Sāyeveş hāke düşüp zillete düşsem n'ola ben
Yüzüme zerrece bakar meh-i tābānum yok
5. İy Hilālī ne bilem şahn-ı çemenden ne biter
Bir lebi gonce boyı servi hürāmānum yok

-51-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Nihāl-i kām̄eti ʿaks̄in görüp gülşende cānānuñ
Yüz urmuş pāyına āb-ı revān serv-i hırāmānuñ
2. Çerāgı hūsn-i dil-berden yaķarsun diyü başına
Gelür pervāneler odlar yaķar şemʿ-i şebistānuñ
3. Baķup ruhsār-ı yāre ķaldı hayrān merdüm-i çeşmüm
Görinen hāl şanmañ halka-i zülfinde cānānuñ
4. Şanemlerdür dilā şuret virenler deyr-i dünyāya
Büt-i raʿnālar olmasa nesi var idi dünyānuñ
5. Cihāna ʿarz-ı hūsn idelden ol māh-ı kamer- talʿat
Hilālī yılduzı düşdi felekde māh-ı tābānuñ

-52-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Beni yanında iy meh-rū görenler sen perī-zāduñ
Şanur tasvīridür bir yirde Şirīn ile Ferhād'unñ
2. Kōmaz ben haste(y)i bir lahza rāhat olmağa cānā
Kime feryād idem bilmem elinden dād feryāduñ
3. Ğam-ı dil-dārdan ğayri bütün dünyāda yārüm yok
Vefānuñ adın işitdüm yüzini görmedüm şāduñ
4. Nedür iy serv-kāmet toğrusın söyle bu izz ü nāz
Senüñ bu fende iy üstād-ı ālem kimdür üstāduñ
5. Cihānda pādşāh-ı mülk-i devlet olmağ istersenñ
Hilālī bendesi olmağ gerek bir serv-i āzāduñ

-53-

Fé ilātün / Fé ilātün / Fé ilātün/ Fé ilün

1. Reng-i zerdin görüp iy rūh-ı muşavver yüzümün
Acıyup girye ider yaşı çoğ olsun gözümün
2. Zerrece eylemez ol mihr-i cihāna te' sir
Gerçi odlara yaçar sūz-ı cihānı sözümün
3. Her gice kevkeb-i eşküm dökülür dāmenüme
Kıatı düşkünlügi var iy yüzi gün yılduzumun
4. Hāk iderse beni yolunda bu çerh-i gaddār
Zerresin yirde kōmaz ehl-i maḥabbet tozumun
5. Görmedüm seyr-i ruh-ı yārda takşirümü hiç
İy Hilālī görümün çoğ olsun gözümün

53. 9b.

5b. Vezne uymuyor

-54-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Uyuşamaz cān ile dil-i zahm-ı şemşirün senün
Ok bıraksun gelsün iy kaşı kemān tirün senün
2. Çokdan olurdu dil-i divāne rüsvā-yı cihān
Olmasa boynında bu zülf-i girih-girün senün
3. Gerçi tokuz tolanursın çerhi iy āhum benüm
Zerrece yok ol meh-i nā-mihre te'sirün senün
4. Mihrdür şan şişe-i eflākde kılmış karar
İy perī āyīnede gūyā ki taşvirün senün
5. İy Hilālī cālemün şayyādı olurduñ hemān
Ol gözi āhū eger olaydı nahcirün senün

54. 10a.

1a. Vezne uymuyor.

-55-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Matla^c-ı mihr olmasa iy meh giribānūñ senūñ
Baķıcak gözler kamaşdurmazdı gerdānūñ senūñ
2. Sīneme geldükçe iy kaşı kemān kılmaz karar
Oh niçe nāzük geđer şol kanlu peykānūñ senūñ
3. Bāğda servi eger reyhānı kılırsa nigūn
Kākūlūñle rāsti serv-i hıramānūñ senūñ
4. Āl ile sihr öğredür şahı-ı çemende nergise
Hāy zālīm göz göre bu çeşm-i fettānūñ senūñ
5. İy Hilālī dün gice gülşende nevbet virmedi
Āndelibūñ sıklığın düğdürdi efgānūñ senūñ

-56-

Fe ilatün / Fe ilatün / Fe ilatün/ Fe ilün

1. N'iderüz cān u cihānı bize cānāne gerek

بکلموزت ayruğını Şol gözi mestāne gerek

2. Geçmişüz cümle hevādan bize yār ile hemān

Mu tekif olmađ için kūŐe-i mey-hāne gerek

3. Zülf-i zencirine bir dil ne durur dil-berümün

Añā her halkada bin aşık-ı divāne gerek

4. Derd-i ışıkına gönül yārün inen talib idün

Hele mađşuduña irdün bize Őükrāne gerek

5. Bunca beñler ne durur zülfünün altında didüm

Didi dil mürđini Şayd itmek için dāne gerek

6. Hüsñe kimse nedim itme Hilali var iken

Şem'a ol cānın oda yağıcı pervāne gerek

-57-

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. Görelî Leyli-i zülfin o gözi âhūnuñ
Dil-i divāne unutturdu adın Mecnūn'un
2. Nergis ü lāle vü gül tağ ile deşt içre biten
Göyünüklü cigeri pāresidür Mecnūn'un
3. Gözden ırmağ ideli seyl-i sirişki müjgān
Hār u has yollarını bağlayamaz Ceyhūn'un
4. Zehr-i kahrın içemez her kişi tās-ı çerhūn
Devr-i derdin çekemez kimse hum-ı gerdūnūn
5. Devletūn var ise başūnda Hilālî gözūn aç
Çoma elden ayağın cām-ı mey-i gül-gūnūn

-58-

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Yiridür miskini olsa işigüñ Hür u Ğilmān'üñ
Ayağın toprağı yüzi şuyıdur bāğ-ı Rıdvān'üñ
2. Uşanmaz gözlerüm hergiz temāşā-yı cemālünden
Kesilmez hüb-rülardan hemişe meyli insānuñ
3. Şerī'at virdi toprağa teyemmüm itmege ruhsat
Şeref virdügiçün yire senüñ şol pāk dāmānuñ
4. Gözüm yaş dökme zulmetde olupdur baħr-i bî-pāyān
Bu ma'nā(y)ı beyān itmek degüldür ħadd-i bārānuñ
5. Anuñçun yüzüme gülmez cihānuñ la'l ile dürri
Ki ħaldı dürc-i cismümde senüñ la'l-i dür-efşānuñ
6. Müferriħ leblerüñ emdür lebüñ derdine ammā kim
Ölürsem dahı derdüñden irişmez baħa dermānuñ

7. Didüm niçe yatur dilde bu cevruñ oqı peykānı

Didi hışm idüp öldüñ mi o batsuñ ıķmasun cānuñ

8. Su'āl itmedüñ in'āmuñ amuya sebat eylerken

Hilālī bendeñe niun olur te'hır-i ihsānuñ

-59-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Açdı kufılın geldi ıyd ayı der-i mey-hānenün
Müjde hāb it sākiyā çek gūşını peymānenün
2. La'l ü gevher nişār itseñ n'ola meclisde kim
Ālemün genci degüldür ecri bu şükrānenün
3. Bağrı tolsun kan ile cām-ı meyün kim dem-be-dem
Leblerin öpüp kızardur gül yüzün cānānenün
4. Cām için üftādeler mey-hāneye düşse n'ola
Niçe Cemler yasdanupdur işigin mey-hānenün
5. Turma sāki şun ciger kanın Hilālī-teşneye
Yādına nūş eylesün şol gözleri mestānenün

-60-

Fé ilātün / Fé ilātün / Fé ilātün/ Fé ilün

1. Her kaçan bād-ı şabā depredecek pīrehenūñ
 ̇Korķarın iy gül-i nāzūk ide āzürde tenūñ
2. İki gözümse eger ķan ile yunsun göreyin
 Bir gören hāk-i rehūñ kühl-i cilāyile senūñ
3. Zeyn olan lāle degül dāmen-i kūh-ı ğamda
 Cigeri pāresidür iy yüzi gül kūh-kenūñ
4. Sāye-i ķadd-i nihālūñ şanup iy ğonce-dehen
 Yüz sürer āb-ı revān pāyına serv-i ķemenūñ
5. Şol ķadar oldı Hilālī ten-i şad-pāre nahīf
 Būriyāya şarılı mürdeye döndi bedenūñ

-61-

Fé'ilātün / Fé'ilātün / Fé'ilātün/ Fé'ilün

1. Kākülin ref'idicek ol meh-i t̄abān-şekil
Görinür ruhları hurşid-i dırahşān-şekil
2. Dāğ urup çekdüm elifler tenüme ser-tā-ser
Oldı iy ğonce-dehen sine gülistān -şekil
3. Mışr-ı hüsñüñ şehisün saña yaraşur cānā
Kul olursa niçe biñ Yūsuf-ı Ken'ān-şekil
4. Şanki bir āyinedür nāhun-ı gül-berg-i nigār
Kendüyi görse n'ola ol meh-i t̄abān-şekil
5. Görse kūyında Hilālī beni bülbül gibi zār
Nāz ile hande ider ol meh-i t̄abān-şekil

-62-

Féilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün/ Féilün

1. Serv-şadlerle gelün seyr-i kenār eyleyelüm
Devr-i güldür içelüm  ıyş-ı bahār eyleyelüm
2. Varalum dīn gülelüm k̄amet-i bālar ile
Gülşeni başına servün yine t̄ar eyleyelüm
3. Şol kadar şevk-i gül ile idelüm nāleri
Uyhusın uçuralum bübüli zār eyleyelüm
4. Ne t̄urursın k̄oma sāk̄i biz mahmūr olduk
Var ise bāk̄i getir def ‘-i humār eyleyelüm
5. Devr-i gül geldi Hilālī varalum bir niçe gün
Bezm-i gülşende geçüp  ıyş-ı bahār eyleyelüm

62. 11b.

4a. Vezne uymuyor.

-63-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'latün/ Fā'ilün

1. Ağzuma nāz ile sögse la'ı-i cānānum benüm
Cismüme şıgmaz ferahdan iy perī cānum benüm
2. Gül gül altunlu kabā geymiş nihāl-i gül gibi
Şalınur gülzārda ol verd-i handānum benüm
3. Bilmezem şuçum nedür iy lāle-ruh hālüm nedür
Eşk-i hūninüm kıomaz elden girībānum benüm
4. Sāyeveş yolūnda hāk olsun gören üftādelər
Tur şalın nāz ile iy serv-i hırāmānum benüm
5. İy Hilālī māh-ı nev ebrūsı hūsni āftāb
Bir muşavver nūrdur ol māh-ı tābānum benüm

63. 11b.

2a. Vezne uymuyor

-64-

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. Mâh-ı ruhsârũnı medh eyledüğüm çün güzelüm
Tutdı şehr içre benüm gün gibi şöret-gazelüm
2. Öykünürse leb-i mey-günına yârũñ mey-i nâb
Anı tenhâya çeküp âl ile sâķi emelüm
3. Sâyeveş kaldum ayaklarda bu ben üftâde
Eger ol serv-i ser-efrâza irişmezse elüm
4. Sâķiyâ karşımuza gün gibi par par yansun
Şâhid-i şem'î getür bezme temâşâ idelüm
5. İy Hilâlî geçelüm zâhidũñ öpmekden elin
Varalum pîr-i harâbātuñ ayagın öpelüm

-65-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Görelden mihr-i ruhsāruñ meh-i nā-yābdan geçdüm
İçelden bāde-i la'lün şarāb-ı nābdan geçdüm
2. Benüm bābum degül mescid kapusın beklemek şūfī
Der-i pīr-i muğān yegdür baña ol bābdan geçdüm
3. Habāb-ı mey gibi düşdüm şarāba sākiyā tenhā
Karār u şabrı tağitdum kamu aḥbābdan geçdüm
4. Yiter gülzār-ı ḥüsnün ben hezār-ı zāre iy gül-rūḥ
Eger verd-i Cinān ise gül-i sīr-ābdan geçdüm
5. Didi eglen ḥayālümle benüm her gice ḥāb ol
Hilālī niçe yıllardur ki ben de ḥābdan geçdüm

-66-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Bahar irişdi gelün seyr-i sebzezār idelüm
Kenār-ı gülşeni cür'ayla cüybār idelüm
2. Çemende bülbül-i güyālara olup dem-sāz
Hevā-yı bāde ile nāle-i hezār idelüm
3. Kemend-i sünbülü gülşende pāy-bend idüben
Bu bend ile gözi āhūları nigār idelüm
4. Hat-ı nigāra eger öykünürse sebze-i bāğ
Yüzini yirlere sürüben hākšār idelüm
5. Hilālī bir niçe gün bezm-gāh-ı gülşende
Güzeller ile varup 'ıyş-ı nev-bahār idelüm

66. 12a.

4b. Vezne uymuyor.

-67-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Tās-1 çerhi inledürse yiridür zārum benüm
Bī-vefālīkda bütün dünyā deger yārüm benüm
2. Mısr-1 tende derd-i hicrāndan şınurı naqd-i cān
Olmasa ol Yūsuf-1 hüsnilē bāzārum benüm
3. Dinmese zārum 'aceb mi bülbül-i gūyā gibi
Hāllerle şalınur ol yüzi gülzārum benüm
4. Vaşf-1 hüsnüñdür götürse başda her gül-ruh n'ola
Gonce-i zanbağ gibi tūmār-1 eş'ārum benüm
5. İy Hilālī māh-1 tābāna baş egmez zerrece
Gün gibi 'ālīdür ol hurşīd-i rahşānum benüm

-68-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Her kaçan āyīnede görsem ruh-ı zerdüm benüm
Ağlamakdan gülerüm bīmār olur verdüm benüm
2. Didim öldüm iy Mesīhī-dem ğamuñla çäre kıl
Ol tabīb-i cān didi dermāndur derdüm benüm
3. Sāyeveş ol serv-ğad cismüm yolında kılsa hāk
Koymaya yirde şabā bir zerre gerdüm benüm
4. Didüm öldürdüñ beni bir tāze bend itdüñ yine
Didi ol fettān-ı  ālem eskidür bendüm benüm
5. Bir ruhı zerdi kaçan görsem gönül rahm eylerin
Bilürem zīrā odur  ālemde hem-derdüm benüm
6. Ruĥları vaşfinda yārūñ iy Hilālī gül gibi
Ehl-i zevke tāze bir şīr dil-pesendümdür benüm

-69-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Gūş idüp bülbüller iñler nāle vü zārum benüm
Gel iriş feryāduma iy yüzi gülzārum benüm
2. Varum ol bir cān idi aldı dehānuñ ānı ~~ela~~
Şun ʿivaz büseñ ki hiçe gitmesün varum benüm
3. Dirü şaluñ kıymetin her bed-güher āsān görür
Rāh-ı ʿışkuñda budur gāyetde düşvārum benüm
4. Benden özge saña yüz biñ ʿāşık-ı āşüfte var
Senden özge lık yok bir yār-ı dil-dārum benüm
5. Hiç uyanmaz hābdan düşmiş yatur mest ü harāb
Yohsa şol ğamzen midür baht-ı siyekārum benüm
6. Ben Hilālî bendeni iy meh-likā kem görme kim
Gün gibi rüşen ola mihrünle āşārum benüm

-70-

Fā'īlātün / Fā'īlātün / Fā'īlātün/ Fā'īlün

1. Cān virürsem iy gönül ol tīg-i āteşnākdan
Kabrüm üzre haşr olunca nūr ine eflākdan
2. Añladılar n'idügüm hālemden iy dil ehl-i hāl
Bildiler derd-i derūnum dide-i nem-nākdan
3. Serv olup kabrūme sāye şala rüz-1 haşre dek
Zāhir olan dūd-1 dil bu sine-i şad-çākdan
4. Bāda virür berg-i gül gibi bahār-1 hüsnuñi
Şakın iy gül-çehre āh-1 aşık-1 gamnākdan
5. Haṭ geelden iy kamer-ruh şafha-i gülzārūna
Gitmedi hergiz gubār-1 āyine-i idrākdan
6. Yaralu sinemde yir yir dāg-1 hūninüm bentüm
Lāledür gūya Hilālī baş çıkarmış hākdan

70. 13a.

5a. geelden : **لككن**-Metin.

-71-

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Dögindi derd-i Leyli'yle kıanatdı dāgını Mecnūn
Açıldı deşt-i miħnetde anuñcün lāleler pür-huñ

2. Temāşā itmege mir'āt-i ħüsnūñ gör ne āl itmiş
Ĥabābı çeşm idinmiş sākiyā cām-ı mey-i gül-gūn

3. Yüzüm zerd oldu sürmekten bugün ĥāk-i reh-i yāre
Benüm bu kīmyā-yı ışk işümi eyledi altun

4. Cihān ĥalkını yakmāga ol āteş-pāresi cānān
Tonanmış cāme-i zerle yine gün gibi gūn-ā-gūn

5. Fiğān iden felekde şanma ra'd-ı āteş-efşāndur
Ĥilālī tīr-i āhuñdan senūñ feryād ider gerdūn

-72-

Fé'ilâtün / Fé'ilâtün / Fé'ilâtün/ Fé'ilün

1. Niçe kan ağlamayam dīde-i giryānumdan
N'idem odlara yaqıldum dil-i sūzānumdan

2. Ağız açmağa qomazlar ki diyem derd-i dili
Dil uşürdi baña peykānları her yanumdan

3. Yādgār-ı müjeñ oqlandır iy qaşı kemān
Yaralar kem görünür bu ten-i 'üryānumdan

4. Ne bilürdi beni künc-i ğam-ı miñnetde ecel
Haber almasa eger nāle vü efgānumdan

5. Ugraduğına yanar tiri Hilālī yaqılır
Yaqdı odlara diyü sine-i sūzānumdan

72. 13a.

4. almasa: olmasa-Metin.

-73-

Fā'ifātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Allar geysel kaçan gül gibi ol nāzük-beden
Yine kat kat kana girmiş vay bu zālīm dir gören
2. Dilde derd-i dāg-ı hicrān dīde pür-hūn sine çāk
Devlet-i ıışkuñda iy gül-ruh n'em eksük lāleden
3. Kadd-i yāre öykünüp şalındı nāz ile diyü
Dil uzadup serv-i bālāya tōlaşdı yāsemen
4. Şīve-i reftāruñı seyr itmege iy serv-i nāz
Kūşe-i gülzārdan baş kıldurur serv-i çemen
5. Hurdeler geç iy Hilālī vaşf-ı dendānında kim
İşidüp keş geçe nazmūñ gevherin dürr-i Aden

-74-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Feth-i bāb ola diyü bir gün vişāl-i yārdan
Halkaveş kaldı gözüm gitmez der-i dil-dārdan
2. Qadd-i mevzūnuñ temāşā itmek için rāstī
Serviler baş kaldurlar kūşe-i dil-dārdan
3. Sehv ile qaddüñ çemende serve nisbet eyledüm
Çekdiler güller çemende baña hañcer hārdan
4. Raħm idüp şu sepmeseydi çeşm-i giryānum eger
Tutuşurduñ iy gönül bu āh-i āteş-bārdan
5. Yaralar ağız açar derd-i derūnum şerhine
Kime kim kan aglasam bu dide-i hūn-bārdan
6. İy Hilālī başuma odlar yaqarlar dem-be-dem
Kime feryād ideyin bilmem fiğān u zārdan

-75-

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün

1. Şalinsun varsun ol serv-i revānum ser-firāz olsun

Dolansun berg şiveyle yürisün serv-i nāz olsun

2. Şarāb-ı la'l-i mey-gūnı gibi ʿıyş-ı müdām olsun

Kemend-i zülf-i müşgini gibi ʿömri dırāz olsun

3. Niyāz itdükçe ʿuşşāk-ı belā-keş arturup nāzin

Cihānda ʿızz ü nāziyle hemişe bi-niyāz olsun

4. Bükilsün çengveş kaddüm uyup kânün-ı ʿuşşāka

Çalinsun ney gibi benzüm belā bezminde sāz olsun

5. Hilālī çün güzel sevmek dilersen bir güzel sev kim

Meh-i ʿālī-cenāb olsun şeh-i miskin-nevāz olsun

- 76 -

Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün

1. Görse gülşende lebün̄ h̄andesin iy cān ğonce
Gül gibi eyler idi çāk-i girībān ğonce
2. La‘lūn̄ esrārını fāş itdi meger bād-ı şabā
Kaldı ağzın açuban vālih ü ħayrān ğonce
3. Bülbüli h̄ançer-i h̄ariyle helāk ideyorur
Koma iy bād-ı şabā eylemesün kan ğonce
4. Sensüz iy serv-i sehī seyr-i gülistān itsem
Şāh-ı gül tīr-i belādur baña peykān ğonce
5. Günde biñ kerre figān eylese derdiyle hezār
Yüzine bir güle bakmaz dönüp iy cān ğonce
6. Döydü gülşende seher düğmesini bād-ı şabā
Açılup kesb-i hevādan k’ola h̄andān ğonce

- 77 -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. T̄ir-i ğamzēñ geldügince s̄ine-i çāk üstine
Şanuram iy kaşı (yā) bārān iner hāk üstine
2. Māh-ı nev şanma görünen gökde iy kaşı hilāl
Na'ı kesdi t̄ig-ı mihrün cism-i eflāk üstine
3. S̄inemün üstinde 'aks-i şemse-i t̄ig-i nigār
Pertev-i mihr-i felekdür düşdi şan hāk üstine
4. Hil'at-i nāz u letāfet rāsti iy serv-şad
Ki yaraşur luţ ile ol şadd-i çālāk üstine
5. Nār-ı āhumdan tutuşdı yandı cism-i hākşār
İy Hilālī şanki āteş düşdi hāşāk üstine

77.14a.

1b. kaşı (yā) : kaşı-Metin.

4a. Hil'at-i : Hil'at u-Metin.

- 78 -

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün

1. Elemler üstine ʿasker çeküp geldükçe ğamlarla
Mukābil olmağa āhum çıkar karşı ʿalemlerle
2. Niçe şerh eylesün derd-i derūnum kaldı dermānda
Dil-i bīmārum iy meh-rū yanar derd ü elemlerle
3. Ya dirgür şerbet-i la'fūnle yā zehr-i ğamla öldür
Ṭabībüm bir yaña eyle beni emlerle semlerle
4. Gönül virme gel iy dil bir meh-i nā-mihre ʿālemde
Ki ʿuşşākın helāk ide cefālarla sitemlerle
5. Kıyāmet serv-kādlerle yūri ʿıyş-ı bülend eyle
Hilālī bezm-i gülşende müdām iç cām-ı Cemlerle

78. 14a.

3a. ğamla : ğamuñla-Metin.

-79-

Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün

1. Açıl̄sa ğonc̄eler gelse cihān bāġ-ı Cinān olsa
Nevāya başlasa bülbül hezār āh u figān olsa
2. Cihānı odlara yaġsa benüm āh-ı ciger-sūzum
Bilinse n'idügüm  ālemde nālemden  ıyān olsa
3. Güzeller cevre mā'il olmasa  uŖŖāġa rahm̄ itse
Ķoculsa her biri gelse kenāra der-mıyān olsa
4. Yüz ursam Ŗu gibi pāyına sūrsem hāk-i ruhsārūm
Sürinsem sāyeveŖ yanınca bir serv-i revān olsa
5. Ķemende mest olup çāk-i girībān eylemek n'ett̄i
Hilālī gül gibi elde Ŗarāb-ı erguvān olsa

-80-

Fē'ilātün/ Fe'ilātün/ Fé'ilātün/ Fé'ilün

1. N'ideyin k̄āmet-i servi baña cānān olsa
Haste-i derd-i nigārum baña dermān olsa
2. Bilürem kimse baña yār-i vefādār olmaz
Ġam-ı yār ile hele dīde-i giryān olsa
3. Gerçi Yūsuf gibi çok āfet-i devrān amma
Baña Aḥmed gibi bir serv-i hūrāmān olsa
4. Cān revān eyler idüm yolına ey kaşı kemān
Gelse peykān-ı müjen sīnede mihmān olsa
5. Gördük ol serv-i hūrāmān gelüp olmadı kenār
İy Hilālī hele bir būsēye imkān olsa

80. 14b.

4a. yolına : Metinde iki kez yazılmıştır.

-81-

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün

1. Bize bir serv-ḳad ra'nā-ḳiyāmet dil-rübā olsa
Nihāl-i Sidre-i ḳadd-i bülendi müntehā olsa
2. Ya derd-i ğam helāk itse beni iy dil ya hicr-i yār
Ol iki zālimün ḫālüm elinden bir yaña olsa
3. Cinān'un adın anmazdum geçerdüm Hür u Rıdvān'dan
Cefā olmasa ʿālemde güzellerde vefā olsa
4. Çekerdüm ben de pehlūye ḫamā'ilvār her hūbı
Benüm de şūfī yanumda mücerreb bir duʿā olsa
5. Bilürdi ḫāl-i ʿuṣṣākı Hilālī ol cefā-pişe
Gönül virse eger bir dil-rübāya mübtelā olsa

 81. 14b.

1a. serv: ser-Metin.

-82-

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Mefā'ilün

1. Yüzi gülzār-ı dehrün gelse ʿālem nev-bahār olsa
Şadā-yı bülbül-i gūyā çemende şad-hezār olsa
2. Mey-i gülfām-ı sākī şol kadar nūş itdi gül-ruhlar
Kenār-ı bezm-i gülşen cürʿalardan lālezār olsa
3. Yiler bād-ı şabā üftādeveş yollarda yanınca
Kaçan kim esb-i nāza ol şeh-i hūbān süvār olsa
4. Çemende nakş-ı hüsün her nigār-ı sāde ʿarz it
Ser-ā-ser deyr-i gülzār-ı cihān nakş (u) nigār olsa
5. Dem-ā-dem ney gibi gülşende feryād eylemek neydi
Hilālī gül gibi elde şarāb-ı hoş-güvār olsa

82. 14b-15a.

4a. Vezne uymuyor.

4b. nakş (u) : nakş-Metin.

-83-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Āşkār olmazdı derdüm dāğ-ı hicrān olmasa
N'idügüm bilmezdi kimse āh u efgān olmasa
2. Göñlüm ārām eylemezdi kāmēt-i dil-dārsuz
Gülsitānda şāh-ı gül serv-i hırāmān olmasa
3. Kim virürdi ben ölümlü hasteye bir katre şu
Künc-i miñnet-hānede bu çeşm-i giryān olmasa
4. Ağlayup derd ile inler miydi zār ile hezār
Gül añā karşı gelüp gülşende handān olmasa
5. 'Arş kandilin felekde kim yakardı her gice
İy Hifālī şubha deñlü āh-ı sūzān olmasa

-84-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Dem-be-dem k̄ān ağlamazdı d̄ide pür-h̄ün olmasa

İñlemezdüm derd ile h̄ālüm d̄iger-ḡün olmasa

2. Ğam beyābānında ser-gerdān olup kalmazdı zār

İy saçı Leylā dil-i d̄ivāne Mecnūn olmasa

3. Yüz sürüp pāyına çekmezdi kenāra cūybār

Serv kadd-i ser-firāzūñ gibi mevzūn olmasa

4. N'idügüm bilmezdi kimse dem-be-dem feryād u zār

Sāḳiyā bezm-i belāda bāñā k̄ānūn olmasa

5. Ğonceveş gönlüm açılmazdı Hilālī guşşadan

Gül gibi destümde her dem cām-ı gül-ḡün olmasa

-85-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Cān virürsem heves-i zülf ü hat-ı cānān ile
Zeyn idün hāk-i mezārüm sünbül ü reyhān ile
2. Günde biñ qan eylemezseñ dostum nā-hāk yire
Gel beni öldür eger bu gamze-i fettān ile
3. Şol kadar itdi maḥabbet tirüne sinemde kim
Qan yalaşup dil qarındaş oldılar peykān ile
4. Pāy- māl olsañ ayaklarda yiridür hākveş
Çünkü baş qoşduñ gönül bu zülf-i müşg-efşān ile
5. Küşti-gir-i derd ü miḥnetdür yahan yohsa seni
Tutuşurduñ iy Hilālī ateş-i hicrān ile

-86-

Mef'ulü/ Fa'ilatü/ Mef'ilü/ Fa'ilün

1. Hem-sāye düşdi dil yine bir serv-i nāz ile

Bir pādşāh-ı hūsn ile bende-nevāz ile

2. Kaldum ayakda sāyevēş üftāde pāy-māl

Başa varılmaz ol şanem-i ser-firāz ile

3. Ol serv-i nāz-ı bāg-ı hūsn izz ü nāz ider

Ah eyitdükçe aşık-ı bi-dil niyāz ile

4. Dönsün iki cihānda yüzi kıbleden revān

Bir görmez ise kūyūnī zāhid Hicāz ile

5. Düşdi Hilālī yılduzı her māh-pārenün

Meşhūr olalı gün gibi yār imtiyāz ile

86. 15b.

3a. Vezne uymuyor.

-87-

Fe'ilatün/ Fe'ilatün/ Fe'ilatün/ Fé'ilün

1. Țur şahn gülşene gel nāz ile reftār eyle
Gülşeni başına serv-i çemenün Țar eyle
2. Șo beni derd-i ğam-ı yār ile bīmār olayın
Sen Țabībā yūri var başuñā Țumār eyle
3. Zūlfuñe dār ideyin kendümi Mansūr gibi
Tek beni sen şanemā 'āşık-ı serdār eyle
4. Gül gibi nāzı Șo rahm eyle yüzüme gülebağ
Beni bülbül gibi iy ğonce yiter zār eyle
5. Gele zāhid elün aç eyle temennā Hāğ'dan
Di Hilālī'yi de bir hūba giriftār eyle

-88-

Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. H̄asret-i yār ile cān çıkdı gözüm yaşıyla
Kaldı tenhā ten-i bî-çāre kırı başıyla
2. Mihr-i çerh olsa gerekmez baña zerrin bālin
Başumuz hoşdur o māhuñ işigi taşıyla
3. Devr-i gülde kımaz elden ayagı ʿarîf olan
İyş ider bezm-i gülistānda ayakdaşıyla
4. Mürde iken ide ihyā o Mesihā-dem eger
Ağzuma sögse benüm la'î-i şeker -pāşıyla
5. Kāmetüm oldı Hilālī meh-i nev gibi hilāl
Yār ağyāra işāret ideli kışıyla

-89-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. İy perī naqş-ı ruḥuñ mir'āt-i ʿālem-tābda
ʿAks-i mihr-i ʿālem-ārādur derūn-ı ābda
2. Sīnesin mihr-i ruḥ-ı yār ile bir naqş eylemiş
Berg-i güldür şanmañuz yir yir görinen ābda
3. Māh-ı nevdür güyiyā olmuş şafaqdan āşkār
ʿAksi ebrū-yı nigāruñ dide-i ḥūn-ābda
4. Günde bīñ kez nāle kılmazdı gülistānda hezār
Görmiş idi reng-i ruḥsāruñ gül-i sīr-ābda
5. Şanki devr itmiş kamer etrāfını seyyāredür
İy Hilālī ḥāller kim ʿarız-ı mehtābda
6. Şevḳ-i ḳadd-i yār ile çekmiş elifler cismine
Sāye-i serv-i sehī şanmañ görinen ābda

-90-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Sākīyā 'aks-i lebūñ bu çeşm-i pür-hūn-ābda
Gonce-i nev-restedür cām-ı şarāb-ı nābda
2. Gösterür barmağ ile ol māhı hürşid-i cihān
Şa'şafa şanmañ görinen mihr-i 'ālem-tābda
3. Kaşlaruñ şimini iy rūḥ-ı muşavver görmese
Muftekif olmazdı zāhid kūşe-i mihrābda
4. Dīde-i nemnākda güyā hayāl-i hāl-i yār
Bir megesdür kim düşüp qalmıñ derūn-ı ābda
5. İy Hilālī bildüm olurmuş mü'esser vaşl-ı dost
Māh girmiş koynuma dün gice gördüm hābda

-91-

Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilātün/ Fā'ilün

1. Dāğlar şanmañ görinen sine-i şad-çākda
Lälelerdür yir yir açılmış derün-ı hākda
2. Bir muşavver nürdür āb üzre iy simin-beden
Nağş-ı hüsni dil-nevāzuñ dide-i idrākda
3. Şiše-i eflākda şan mihr-i 'ālem-tābdur
'Aks-i mir'at-i ruhuñ āyine-i nemnākda
4. Şakınup tigün yavuz gözden du'ā-yı seyf oğur
Ağız açmış yaralar cānā dil-i şad-çākda
5. İy Hilālī āteş-i āhuñ şerārdur senün
Zeyn olan encüm degüldür her gice eflākda

-92-

Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. Cān virürsem heves-i kām̄et-i cānānlar ile
 Qabrümi zeyn idesiz serv-i hırāmānlar ile

2. Ān-ı hüsn̄ ile güzeller dil alurlar anı
 Hālümüz niçe ola iy'acebā anlar ile

3. Bezm-i firqatde añup derd ile göynüklerimiz
 Yanalum yaqılalum şem'̄-i şebistānlar ile

4. Böyle qalmazduq ayaklarda Hilālī pā'ānāl
 Başa varılsa eger zülf-i perişānlar ile

5. Cevr iderler bize āfetler uyup devrāna
 Bilmezüz n'eyleyelüm āfet-i devrānlar ile

-93-

Fé'ilātün/ Fé'ilātün/ Fé'ilātün/ Fé'ilün

1. Tāb-ı meyden ki ʿarāḡ ʿarīz-ı dildāra düşe

Beñzer ol jāleye berg-i gül-i gülzāra düşe

2. Öpdi hāk-i ḡademin sāyesi ol serv-ḡaddūñ

Mār-ı zülfi gibi ayaḡına yalvara düşe

3. Cān virüp şaḡladuḡum dilde budur peykānuñ

Ḳorḡarın iy ḡaşı yā sine-i ʿāḡyāra düşe

4. Rāh-ı kūyında yüzüm yirlere yeksān ideyin

Hāk-i pāyı ola kim dide-i hūnbāra düşe

5. İy Hilālī yazuḡ ol ʿāşık-ı bi-ḡāreye kim

Dil-i üftādesi bir yār-ı cefākāra düşe

-94-

Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün

1. Hayāl-i zūlfūñ iderdüm dile her bār eglence
Eger her kişiye olsa cihānda kār eglence
2. Qalurdum künc-i miḥnetde nigārā bī-kes ü tenhā
Eger olmasa raḥm idüp bu āh u zār eglence
3. Didüm ol māha görmezsem seni ölmek muḳarrerdür
Didi yitmez mi 'ālemde hayālüm vār eglence
4. Tolaşdum dūd-ı āh ile ser-ā-ser cümle āfāḳı
Bulınmaz āhdan ğayrı baña bir yār eglence
5. Ezelden şaña şarfıtdur Hilālī hūblar şaydı
Gerekdür ādem olana hele bir kār eglence

-95-

Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün/ Mefā'īlün

1. Yüzüme bir kadem başmaz benüm ol serv-i āzādum

Yolında hāk olursam sāyeveş yüz yıl ben üftāde

2. Unutduñ baħr-i gāmda āšnāyı eylemez sin yād

Hemişe meylün iy şūh-ı cefā-pişe senün yāde

3. Temāşā itmege mir'āt-i ħüsn-i 'ālem-efrūzuñ

Ĥabābı çeşm idinmiş sākiyā gör sāgar-ı bāde

4. Girer koltuğuma sāyem tutar ben ĥaste(y)i cānā

Gelüp ġam ĥatırum şordukça künc-i miħnet-ābāde

5. Karalar geydügi budur ser-ā-ser seng-i ĥārālar

Hilālī saħt olup mātem tutarlar ĥāl-i Ferhāde

-96-

Mef'ülü/Fa'ilâtü/Mef'ülü/Fa'ilün

1. Teb-hâle-rîz olalı o ğonce dehânına
Od düşdi ğamdan e'âşık-ı dil-haste cânına
2. Müy-ı miyân-ı yâri çoçardum kemer gibi
Şoçulmayaydı hançer-i berrâmı yanına
3. Güller hezârûñ anuñ için dinlemez sözün
Söyler çemende her ne ki gelse zebânına
4. Kırbânım olsun e'ıyd-ı vişâlümde dirse yâr
Kırbânlar olayın n'ola kaçsı kemânına
5. Tübâ Hilâli bulmaz idi kadri ğün gibi
Baş egmeseydi sâye-i serv-i revânına

-97-

Mef'ülü/Mefā'ilü/Mefā'ilü/Fa'ülün

1. Bir dem kademüñ n'ola başarsañ yüzüm üzre
İzüñ tozinuñ yiri var iki gözüm üzre
2. İy hüsn ilinüñ serveri emr eyle hemān sen
Ben hizmetüñe yıl gibi yilem yüzüm üzre
3. Raḥm eyle gözüm yaşına göster yüzüñi kim
Envār-ı sa'ādet saçıla yılduzum üzre
4. Mercān lebüñüñ vaşfını rengin ü ter itdüm
Kaḥlu yaşumuñ aksi düşelden yüzüm üzre
5. Baḡ gözlerüm āyīnesine gör dü cihānı
Yüzüñ yüzüme karşı yanarken dizüm üzre
6. Sünbül saçuñuñ medhini rengin ü ter itdüm
Yüz vechile yüz sürdi benefşe tozum üzre
7. Ahıyla yaḡar odlara nüh tākını çerhün
Devr ehli Hilālī güzer itse tozum üzre

-98-

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/ Fa'ülün

1. Bize bir dil-rübā olsa vefālī
Öpülmekden çoçulmaçdan şafālī
2. Turup oturmada olsa mü'eddeb
Yiyüp içmekde olsa lā'übālī
3. Tekellüfsüz şunup mey-gün lebinī
Müdām içse tolular merhabālī
4. Ruḥ-ı gül-günı ref^c itse ḥicābı
Leb-i mey-günı def^c itse melālī
5. Bu resme dil-ber-i şūrīde-ḥālī
Hilālī mübtelānuñ n'ola ḥālī

-99-

Fe'îlâtün/ Fe'îlâtün/Fe'îlâtün/ Fe'îlün

1. Bül-bül-i h̄aste- dile kılmağa mekr ü āli
Geymiş ol ğonce-i gül-çehre libās-ı ali
2. T̄oludur s̄inesi keyfiyyet-i esrār-ı şafā
Şūfiyā görme şakın cām-ı şarābı h̄ālī
3. T̄irūnī gönder eyā kaşī kemān mürġ-i dile
Uçmağa kūyīnā tā kim ola perr ü bālī
4. Yiter ol c̄ariz-ı renginle bu zūlf-i siyeh
H̄ālden olsa n'ola şafha-i h̄üsni h̄ālī
5. Boynı baġlu k̄ul eger olmaya dil kākūline
İy Hilālī göreyin ola perişān h̄ālī

-100-

Mef'ülü/Mefā'ilü/ Mefā'ilü/Fa'ülün

1. Meclisde öperler diyü ol ğonce-dehām
Ben haste-dilün zerre kadar qalması cānı
2. Öykündüğüçün 'ārızuñā iy yüzi hurşid
Görem ki hilāl ola qad-i mäh-ı cihāmı
3. Sulţānısın iy mäh-ı cihān mihr-i cemālün
Dirlerse revādur saña ger Yūsuf-ı sānı
4. Her zahm-ı sitem derd-i derūnum saña virdi
Peykānuñ eyā qaşı kemān olsa zebānı
5. Ğamdan bedenüm mäh-ı neve döndi Hilālī
Pehlūya çekerler diyü ol qaşı kemāmı

-101-

Mefā'īlün/ Mefā'īlün/Mefā'īlün/Mefā'īlün

1. Gören āyīnede iy meh bu ʿaks-i rūy-ı zībāy
Şanur devr eylemişdür hāle māh-ı ʿālem-ārāy
2. Girüp gönlüme iy qaşı kemān ħir itdi cānumda
Dikelden bāğ-ı ħalbümde oĸuñ bir serv-i bālāy
3. Şu deñlü söyledi vaşfuñ ħemende bülbül-i güyā
Ķulakdan ʿāşık itdi saña iy gül verd-i rañnāy
4. Hevā-yı kākülün başumda dilde laʿl-i mey-gūnuñ
ʿAceb mi sākiyā olsam ħarābatī vü rüsvāyī
5. Şeh-i ʿışık olmağ isterseñ geĸüp mey-hāne tahtında
Hilālī Cem gibi elden düşürme cām-ı şahbāy

101. 18a.

4.mey-gūnuñ:mey-gūnum-Metin.

-102-

Mefā'ilün/ Mefā'ilün/Mefā'ilün/Mefā'ilün

1. Gören āyīnede iy dil benümle naqş-ı cānānı
Şanur Mecnūn ile Leylā'yı taşvīr eylemiş Mānī
2. Cemāl-i yāri gördi gül gül olmuş hālet-i meyden
Çeküp çāk itdi gül şevkiyle gülşende giribānı
3. Gören ol mihr-i cānānı benek altunlu cāmeyle
Şanur devr eylemiş seyyārelerdür māh-ı tābānı
- 4- Şarāb-ı nābda ʿaks-i cemāl-i yāri gördükçe
Tulūʿ itdi şafaqdan şanurum mihr-i dıraşānı
5. Dil-i Ya'kūb-ı maḥzūnı Hilālī inīledür her gün
Meger ol Yūsuf-ı şānī unutdı rüz-ı mīzānı

-103-

Mefā'ilün/Fé'ilātün/Mefā'ilün/Fé'ilün

1. Firaḳ-ı yār ile kārūm fiḡān u zār oldı
Bilindi n'idügüm iy dil hep āşkār oldı
2. Ḳarār u şabrını virđi şabāya serv-i sehī
Hevā-yı ḳāmet-i yāriyle bī-ḳarār oldı
3. Ṭolaşdı ḳaldı ser-ā-ser kemend-i kākūline
Görince ol gözi āhūyı dil şikār oldı
4. Gelürse leşker-i mihnet ne kār ider bedenüm
Hadeng-i yār ile iy dil demür hişār oldı
5. Hilāli ḫālet-i meyden ruḫı o meh-rūnuñ
Cihāmı yakmağa gün gibitābdār oldı

-104-

Fa'ilatün/Fa'ilatün/Fa'ilatün/Fa'ilün

1. Cem gibi elden düşürme cāmı bayram irtesi
İyş u nūşile geçür eyyāmı bayram irtesi
2. Sākīyā ref'itmege dilden melāl-i rūze(y)i
Şun berü cāmı sürür-encāmı bayram irtesi
3. Her tolu başına bir būse kenāra sākīyā
Yüz kızardup eylerüz ibrāmı bayram irtesi
4. Ğonce-leblerle Hilālī İyş u nūş it gül gibi
Koma elden bāde-i gülfāmı bayram irtesi
5. Mest-i zevk-i bāde ol şevkiyle iy dil taşā çal
6. Şişe-i nāmūs u neng ü nāmı bayram irtesi

-105-

Mef'ulü/Fa'ilatü/ Mefa'ilü/Fa'ilün

1. Cān virsem ānuban ser-i zūlf-i nigārūmı
Sünbüllerile zīnet idesiz mezārūmı
2. Yoluñda hāk olursa ten iy serv sāyevār
Ehl-i Bihişt sürme idine ğubārūmı
3. Olsun ço seng-i cev̄r ile mir'at-i dil şikest
Tā bunca yüzden anda görem rüy-ı yārūmı
4. Elden ınān-ı şabrı gider bī-karār olur
Meydān-ı hūsn içinde gören şeh-sūvarūmı
5. Ol serv-ğad Hilāli kenār olmayalıdan
Pür kıldı bahr-i eşk ile dīde kenārūmı

-106-

Mef'ülü/Fa'ilatü/ Mef'ilü/Fa'ilün

1. Āşüfte itdi mihr-i ruhuñ verd ü lāleyi
Ser-geşte kıldı āhu-yı çeşmüñ ğazāleyi
2. Befzer ğam ile şohbeti var bezm-i ğuşşada
Pür kıldı dide hūn-ı cigerden piyāleyi
3. Dendān-ı dürr-i yāre eger olmasa şebih
Tutmazdı berg-i lāle el üstünde jāleyi
4. Bir hāletile şūfi tutar nev-civān ider
Cām-ı şarāb merdüm-i münkād-sāleyi
5. Kıddüñ Hilāli rişte-i zülfinden oldu çeng
Çün tār-ı'ud rāst kıl āheng-i nāleyi

-107-

Mefā'ilün/Mefā'ilün/Mefā'ilün/Mefā'ilün

1. Yiridür rüy-ı zerd üzre dökersem eşk-i hün-ābı
İçersen bensüz ā zālim harām olsun mey-i nābı
2. Dil-i divāne gibi aşık-ı dīdar olmasa
Çeker miydi şabā zencīre iy serv-i revān ābı
3. Ulurlar beni karşı(nā) gelüp kūyuña vardukça
Seg-i kūyuñ gibi olsa kişinün yār u aḥbābı
4. Gül-i ra'nāya düşmiş dāne-i şeb-nem şanur iy dil
Görenler gūş-ı cānānumda şan bunca dūr-i nābı
5. Hilālī kimse fark itmezdi ol rūḥ-ı muşavverden
Eger par par da taşvīr itseler mihr-i cihān-tābı

107. 19a.

3a. karşı(nā) : karşı-Metin.

-108-

Mefā'ilün/Fe'ilātün/Mefa'ilün/Fe'ilün

1. Ğurūr-ı hüs̄n ile dil-ber ki nāza yüz tıtdı
Belā-yı ʿışk ile ʿāşık niyāza yüz tıtdı
2. Makām-ı Kaʿbe-i kūyın görince cānānuñ
Nevā-yı nağme-i ʿāşık Hicāz'a yüz tıtdı
3. Hazer kı̄l iy gül-i raʿnā niyāz-ı bülbülden
Hezār derd ile ol bi-niyāza yüz tıtdı
4. Benümse şabr u qarārum düketdi gitdükçe
O şivekār ise vardukça nāza yüz tıtdı
5. Cihānda gerçi ser-āmed güzel çok ammā dil
Hilāli bir şeh-i bende-nevāza yüz tıtdı

-109-

Mefā'ilün/ Fé'ilātün/ Mefā'ilün/Fé'ilün

1. Derūn-ı sīnemi mey derdnāk itdi
Humār-ı bāde beni sākiyā helāk itdi
2. Görince hālet-i hūsn-i nigāri hayretden
Çeküp yaqasını gül gonce gibi çāk itdi
3. Hilāli gamzeñ ucından olduğına ğama
Rakībün ay qaşı kendüzin helāk itdi
4. Kōmadı āyine-i hātırında gerd-i melāl
Cilā-yı cām mey-i nāb söyledi helāk itdi
5. Hilāli bir yüzi gül serv-boylu lāle-ruhuñ
Yolında dehrini sāye gibi hāk itdi

109. 19a.

1a. Derūn-ı : Derūnı-Metin

Vezne uymuyor.

3a. Vezne uymuyor.

4b. Vezne uymuyor.

5b. Vezne uymuyor.

-110-

Mefā'ilün/Fe'ilātün/Mefā'ilün/Fe'ilün

1. Dilinde almadı nihān dāg-ı gūşşā lāle gibi

Kimūñ ki hem-demi yo sākıyā piyāle gibi

2. Tebessüm itse görünür lebinde dendānı

Dehān-ı gonceye düşmiş seherde jāle gibi

3. Çemende gūşşuma gül yüzūñ olmasa iy gül

Nevā-yı bülbul-i gūyā figān u nāle gibi

4. Bu dāg-ı tāze ki var. sādūñde iy gül-ruh

Görinür āb-ı muşaffāda berg-i lāle gibi

5. Cihānı kevkeb-i eşkümle zeyn ider çeşmüm

Ruhın ki devr ide hattı Hilāli hāle gibi

110. 19b.

1. Vezne uymuyor.

5. hāle : hilāle -Metin.

-111-

Mefā'ilün/Fe'ilātün/Mefā'ilün/Fe'ilün

1. Şikestelikde günüm āh u vāh ile geçdi
Yazuḡ degül mi bu 'ömre tebāh ile geçdi
2. Yanınca hayli güzeller o şehryār-ı cihān
Bugün o rāh-ı vefādan sipāh ile geçdi
3. Ben āh iderken o serv-i sehī-ḡad oldı revān
Cihānda 'ömr-i 'azizüm tebāh ile geçdi
4. Niçe küyindi nigāh eylemezdi bendelere
Bugün o şāh-ı zamāne nigāh ile geçdi
5. Sitāresi n'ola olsa Hifāli māha ḡarīn
Kimün ki bir günü ol yüzi māh ile geçdi

[Murabba]

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün/ Fā'ilün

-I-

1. Olalı dil-hānesi vīrān elinden dil-berün
2. Olmuşam şām u seher nālān elinden dil-berün
3. Dīde giryāndur ciger biryān elinden dil-berün
4. Āh elinden dil-berün efgān elinden dil-berün

-II-

1. Hey dirīgā kim bize ol dil-ber-i şekl-i melek
2. Bendelikde kaldı aġyār u rakibi müsterek
3. Bu şikāyet yalūñuz senden degüldür iy melek
4. Āh elinden dil-berün efgān elinden dil-berün

-III-

1. Cevrini hādden aşurdu dil-ber-i tannāzeler
2. Dā'imā taġyir vaz'itmekde bi-endazeler
3. Ölicek Hicrī ile kabrümde bunı yazalar
4. Āh elinden dil-berün efgān elinden dil-berün

Mu. 1. 11a. Bu şiir, gazeller arasında yer almaktadır.

III.1.tannāze:tannāz-Metin.

-IV-

1. Bilmezem yā Rab ne kıldum n'eyledüm şol yāre ben
2. Kim reh-i ʿışkında kıldum ʿāşık-ı āvāre ben
3. Gice gündüz çağıruram derd ile bî-çāre ben
4. Āh elinden dil-berün efgān elinden dil-berün

-V-

1. Bu Hilālī bendenün iy Kādir ü Hāyy ü Ehad
2. Senden özge sırrına vākıf degüldür bir ehad
3. Dergehünde dā'imā budur niyāzı tā'ebed
4. Āh elinden dil-berün efgān elinden dil-berün

KAYNAKÇA

Ahdî

Gülşen-i Şu'ârâ. Millet Ktp. (Ali Emîrî Ef.) 774.

AKSOY, Ö.Asım

1984 Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Ankara, Türk Dili Kurumu Yayınları.

Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Klâsikleri. III.

1986 İstanbul, Ötüken-Söğüt Yayınları.

BEVERIDGE, H.

1967 İslam Ansiklopedisi. V, "Hilâlî" Maddesi.

Beyânî, Şeyh Mustafa

Beyânî Tezkiresi. Millet Ktp. (Ali Emîrî Ef.) 757.

Bursalı Mehmed Tâhir

1333 Osmanlı Müellifleri. II, İstanbul, Matbaa-i Âmîre.

ÇANTAY, H. Basri

1980 Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm. İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed

1980 Vasfî Divan. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

1981 Divanlar Arasında. Ankara, Umran Yayınları.

ÇELEBİOĞLU, Âmil

1994 Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

DEVELLİOĞLU, Ferit

1982 Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara, Doğu Matbaası.

DİLÇİN, Cem

1986 "Divan Şiirinde Gazel."

Türk Dili, 415,416,417, Temmuz, Ağustos, Eylül: 78-247.

1995 Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Edirmeli Nazmî

Mecmuatü'n-Nezâir. Nuruosmaniye Ktp. 4222.

Eğirdirli Hacı Kemal

Câmiü'n-Nezâir. Bayezid Genel Ktp. 5782.

GÖLPINARLI, Abdülbaki

1972 Nedîm Divanı İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

HORATA, Osman

1987 Nedîm-i Kadîm Divançesi. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

İLAYDIN, Hikmet

1997 Türk Edebiyatında Nazım. Ankara, Akçağ Yayınları.

İmlâ Klavuzu

1993 Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İPEKTEN, Haluk

1985 Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri. Ankara, Birlik Yayınları.

1996 Divan Edebiyatında Edebî Muhitler. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

1997 Bâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklaması. Ankara,

Akçağ Yayınları.

İSEN, Mustafa

- 1994 Kühü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Katalogu.

- 1947 İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi

Kaf-zâde Fâizî

- Zübdetü'l- Eş'ar. Süleymaniye Ktp. (Şehit Ali Paşa) 1877.

KARAHAN, Abdülkadir

- 1995 Fuzûlî Muhîti, Hayatı ve Şahsiyeti. Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Kâtip Çelebi

- 1941 Keşfü'z - Zünûn. I, İstanbul, Maarif Matbaası(Şerefettin Yaltkaya Baskısı).

KOCAKAPLAN, İsa

- 1992 Açıklamalı Edebî Sanatlar. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

KORTANTAMER, Tunca

- 1993 Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-. Ankara, Akçağ Yayınları.

KURNAZ, Cemal

- 1996 Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlîli. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

- 1997 Divan Edebiyatı Yazıları. Ankara, Akçağ Yayınları.

KUTLUK, İbrahim

- 1989 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KÜÇÜK, Sebahattin

- 1994 Bâkî Divanı. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Latîfî

Tezkire-i Latîfî. Kayseri Râşid Efendi Ktp. 1160.

LEVEND, Âgâh Sırrı

1973 Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MACİT, Muhsin

1996 Divan Şiirinde Âhenk Unsurları. Ankara, Akçağ Yayınları.

MAZIOĞLU, Hasibe

1982 Türk Ansiklopedisi. XXXVII. "Eski Türk Edebiyatı" Maddesi.

1986 Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler. Ankara, Başbakanlık Basımevi

1988 Nedîm. Ankara, Başbakanlık Basımevi.

1992 Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik. Ankara, Akçağ Yayınları.

ONAY, Ahmet Tal'at

1993 Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZTUNA, Yılmaz

1985 Büyük Osmanlı Tarihi. II, İstanbul, Ötüken Yayınları.

PAKALIN, Zeki

1954 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. III, İstanbul.

PALA, İskender

1989 Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. I-II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

REDHOUSE, James W.

1921 A Turkish And English Lexion. İstanbul.

Riyâzî Mehmed

Riyâzû's-Şu'arâ. Millet Ktp. (Ali Emîrî Ef.) 765.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat

1990 Nev'î Divanı'nın Tahfili. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sehî Beg

Heşt Bihişt. Millet Ktp. (Ali Emîrî Ef.) 169.

STEINGASS, F.

1947 Persian - English Dictionary. London.

SOYSAL, M. Orhan

1992 Edebî Sanatlar ve Tanınması. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

SUNGUR, Necati

1994 Âhî Divanı. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şemseddin Sami

1311 Kâmusu'l- 'Alâm. VI, İstanbul.

1318 Kâmus-ı Türkî. İstanbul, İkdâm Matbaası.

TARLAN, A Nihad

1948-49 Şiir Mecmualarında XV ve XVI. Asır Divan Şiiri. İstanbul,

Üçler Basımevi.

Tayyar-zâde Atâ

1293 Tarih-i Atâ. IV, İstanbul.

TİMURTAŞ, F. Kadri

1994 Eski Türkiye Türkçesi-XV. Yüzyıl. İstanbul, Enderun Yayınları.

Türk Dünyası El Kitabı. III, Edebiyat.

1992 Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÜNVER, İsmail

1993 “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler.”

Türkoloji Dergisi, XI, 1: 51- 89 Ankara,

Ankara Üniversitesi Basımevi, 51- 89.

YARDİBİ, Dursun

1973 Divan-ı Hilâfi. İstanbul Üniversitesi Ktp. (Mezuniyet Tezi).

T- 1576,83 sayfa.

Yeni Tarama Sözlüğü

1983 Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

**HİLÂLÎ DİVANI'NIN (SÜLEYMANİYE KTP. HACI MAHMUD EFENDİ
NO:3298) FOTOKOPİSİ.**

Handwritten text at the top of page 106, including titles like 'فهرست کتب' and 'مطبوعات'.
فهرست کتب
مطبوعات
کتابخانه

مطبوعات	کتابخانه
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات

Handwritten text on the right side of page 107, including titles like 'فهرست کتب' and 'مطبوعات'.
فهرست کتب
مطبوعات
کتابخانه

مطبوعات	کتابخانه
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات
کتابخانه	مطبوعات

Handwritten text on the left side of page 107, including titles like 'فهرست کتب' and 'مطبوعات'.
فهرست کتب
مطبوعات
کتابخانه

